

E-1669b
KARL PRAAKLI

•
EESTI KEELE
ÕPIK

•
VI KLASSILE

II
OSA

RK „PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

KARL PRAAKLI

EESTI
KEELE ÕPIK

VI KLASSILE

II OSA

~~3156~~

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1948

2

A- 16696

Vormiõpetus.

Sõnaliigid.

1. Kuigi sõnu on kümneid tuhandeid, saame neid oma tähenduslaadilt jagada 9-sse sõnaliiki.

1) *Nimisõnad*, asjade, olendite, nähtuste, olukordade ja sündmuste nimed (vastavad küsimusele *kes? mis?*):

maja, puu, hobune, Peeter, kasv, setsak, liikumine, haigus, lugemine, julgus, hüpe, sõda, revolutsioon, riik jne.

2) *Omadussõnad*, mis näitavad asjade, olendite ja olukordade *omadusi* (vastavad küsimusele *missugune?*):

hea, raske, kare, leidlik, üllas, julge, toores, magus, kibe, noble, naeruväärne, punane, küünalsirge, taevasinine jne.

3) *Arvsõnad*, mis märgivad asjade arvu või järjekorda (vastavad küsimusele *kui palju? mitu? mitmes?*):

nelteist, viiskümmend kuus, esimene, üheksas, sajas, tuhandes jne.

4) *Asesõnad*, sõnad, mis asendavad teisi sõnu ja vastavad küsimusele *kes? mis? missugune? milline?* jne.

Näiteks: *mina, sina, me, nad, keegi, kõik* jt. vastavad küsimusele *kes? mis?* nagu *nimisõnadki*.

Asesõnad nagu *see, too, sama, säärane, selline, niisugune, samasugune* jt. vastavad küsimusele *milline?* jne.

Ka küsivad sõnad nagu kes? mis? missugune? mitu? jt. on asesõnad.

2. Need neli sõnaliiki — nimi-, omadus-, arv- ja asesõna — moodustavad omaette sõnade-rühma, mida nimetame **käändsõnadeks**, kuna kõik need sõnad käänduvad.

Näiteks: see teine tubli tüdruk
selle teise tubli tüdruku
seda teist tublit tüdrukut
.....
need teised tublid tüdrukud
nende teiste tublide tüdrukute
jne.

3. **Ülesanne.** Leida antud lausetest käändsõnad ja liigitada need vastavalt tabelisse (nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad).

Meie kuulus Nõukogude armee purustas fašistliku Saksa- maa väed, vallutas Berliini ja päästis inimkonna fašismi kohutavast hädaohust. Suur Isamaasõda lõppes hitlerliku Saksa- maa täieliku lüüasaamisega. On alanud rahuliku ülesehitus- töö ajajärk.

Raamat, ajaleht, raadio ja elav sõna on muutunud välti- matuks vajaduseks igale Nõukogude kodanikule. Neid vahen- deid kasutab igaüks enese kultuuriliseks arendamiseks ja kasvatamiseks. Sellele tööle pühendavad partei ja valitsus suurt tähelepanu. Sellest tööhoost ja selle ulatusest kõneldakse EK(b)P KK VI pleenumi otsustes 9. aprillist 1945. a.

Meie rahvamajas korraldati selles kuus neli huvitavat loengut ja referaati ning anti välja kaks numbrit kaunist seina- lehte. Noored rakendavad kogu oma jõu haridustööle.

4. **Ülesanne.** Täiendada eelmise ülesande täitmisel saadud tabelis tühjaks jäänud kohad enese poolt leitud käänd- sõnadega!

5. Jälgime edasi sõnade jagamist sõnaliikidesse.

5) Pöördsõnad, sõnad, mis oma tähenduselt näitavad tegemist või teatavas olukorras olemist:

töötama, laulma, võitlema, mängima, uinuma, olema, selguma, näitma, leiduma jt.

Nime «pöördsõnad» on nad saanud sellest, et nad p ö ö r -
d u v a d (*ma töötan, sa töötad, ta töötab* jne.).

6. **Ülesanne.** Kirjutada p-s 3 antud ülesandest välja kõik pöördsõnad.

7. Ülejäänud sõnad ei käändu (nagu käändsõnad) ega pöördu (nagu pöördsõnad). Nad jagunevad järgmiselt:

6) M ä ä r s õ n a d, mis määravad kohta, aega, teguviisi, hulka jne. (vastavad küsimusele *kuidas? mil viisil? millal? kus? kui palju?*):

eile, täna, siin, seal, nüüd, pärast, kohe, ruttu, ilusasti, valjusti, küljelt, pikali, liiga, kuhu? millal? jm.

7) K a a s s õ n a d, mis näitavad vahekorda mingi teise asja (käändsõna) suhtes:

enne (lõunat), pärast (sööki), (sauna) taga, (laua) kohal, (ukse) ees, (minu) järel jt.

Oma nime «kaassõna» on nad saanud sellest, et nad käivad k ä ä n d s õ n a d e k a a s a s, nende ees (*pärast lõunat*) või t a g a (*minu järel*).

Tähele panna! Kaassõna kirjutatakse käändsõnast alati lahku: *vastu* vett, *üle* tee, *laua all*, *järve taga* jt.

8) S i d e s õ n a d, mis ühendavad lauseid ja lauseosi:

ja, ning, ega, ehk, või, kui ka, kuigi, sellepärast, et, siiski, aga, kuid jt.

9) H ü ü d s õ n a d, mis väljendavad hüüatusi ja h ä ä l i t s u s i ning loodushääli:

ae! oh! oieh! tohoh! ennäe! pimm! põmm! sulpsti! prantsti! hallo! kukeleegu! tsirr-tsirr! tprrr! ki-kaak-kaak! viuh! siuh! jt.

Tähele panna! Hüüdsõna lõpul on hüüumärk või see eraldatakse lauses muist sõnust komaga.

8. **Harjutus.** Joonestada oma vihikusse järgmine tabel ja kirjutada iga sõnaliigi lahtrisse vähemalt 5 vastavat näidet.

9. Tähele panna! Hulk m ä ä r s õ n n u on tuletatud omadussõnust. Tuleb teha selgesti vahet, mil-

Sõnaliigid.

I. Käändsõnad	II. Pöördsõnad	III. Abisõnad
Nimisõnad. Näiteid:	Näiteid:	Määrsõnad. Näiteid:
Omadussõnad. Näiteid:		Kaassõnad. Näiteid:
Asesõnad. Näiteid:		Sidesõnad. Näiteid:
Arvsõnad. Näiteid:		Hüüdsõnad. Näiteid:

lal on tegemist omadussõnaga (küsim. missugune?) ja millal määrsõnaga (küsim. kuidas? jt.).

Näit.: N o b e poiss oli peatselt kohal (sõna «nobe» on omadussõna). Poiss jooksis n o b e d a s t i (kuidas? sõna «nobedasti» on määrsõna). Samasugused sõnapaarid on: *vali — valjusti, hoolas — hoolsasti, väle — väledasti, lai — laialt, hea — hästi, paha — pahasti, kiire — kiiresti, kõva — kõvemini* jne. Esimesed neist (omadussõnad) käänduvad, teised (määrsõnad) ei muutu üldse.

Samuti saab ka n i m i s õ n a d e s t tuletada määrsõnu, nagu *külg* (nimis.) — *küljeli* (määrs.), *käsi* (nimis.) — *käitsi* (määrs.) jne.

Päris- ja üldnimed.

(Suur ja väike algustäht.)

10. Nimisõnu on kaht liiki. Ühed nimed on pandud ü h e l e a i n s a l e olendile, esemele, asutisele, kohale, sündmusele jne. Neid nimetame **pärisnimedeks**:

Jaan, Leiti, Lydia Koidula, «Rahva Hää!» (ajalehe nimi), *Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik* (riigi nimi), *Petpsi, Kihnu saar, Saaremaa, Kaukaasia, Põhja-Ameerika, Rita laht, «Külmale maale»* (raamatu nimi), *Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon.*

Teised nimed on pandud terve asjade, olendite, nähtuste, sündmuste jne. liigi nimedeks. Neid nimetame **üldnimedeks:**

poiss, tüdruk, kirjanik, ajaleht, riik, järv, saar, maakond, maa, laht, raamat, tuul, elu, pidu jm.

Pärisnimed kirjutatakse suure algustähega.

11. Kui pärisnimi koosneb mitmest sõnast, siis kirjutatakse mõnede nimede puhul iga sõna (peale abisõnade) suure algustähega, teiste puhul aga ainult **esimene** sõna. Sealjuures tarvitatakse vahel jutumärke, vahel mitte. Lk. 8 ja 9 toodud tabel õpetab meid pärisnimesid õigesti kirjutama.

Väike algustäht.

12. Üldnimed kirjutatakse alati väikese algustähega, ka siis, kui nad tulenevad pärisnimedest, näit. *Jaan*, aga: *jaanipäev, 12. juulil* jne. Üldnimede kirjutamisest peame meeles järgmist.

Väikese algustähega kirjutatakse:

1) kuude, nädalapäevade ja pühade (pühapäevade) nimetused, näit.:

august e. lõtkuskuu, neljapäev, jüripäev, 1. mai, näärtpäev, uusaasta;

2) rahvuste nimed, näit.:

eestlane, venelane, inglane, itaallane, hiinlane, ukrainlane, mongol, tšuvašš, juut jm., samuti *tartlane, tallinlane* jm. kui maa-alale kuuluvust näitavad sõnad;

Suur algustäht.

a) Iga sõna suure algustähega	Kas jutumärgid või mitte?	Näiteid
1) Ajalehtede ja ajakirjade nimed	Jutumärgid!	«Rahva Hää!», «Noorte Hää!», «Strp ja Vasar», «Nõukogude Kool», «Eesti Bolševik» jm.
2) Asutiste ja organisatsioonide ametlikud nimed	Ilma jutumärkideta!	<i>Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei</i> (sulgudes olev sõna «bolševike» on seletav sõna), <i>Eesti NSV Ülemnõukogu Prestidium</i> , <i>Läänemaa TSN Täitevkomitee Haridusosakond</i> , <i>Eesti Teaduste Akadeemia</i> , <i>Nõukogude Liit</i> .
3) Sidekriipsuga ühendatud kohanimed jm. pärisnimed	Ilma jutumärkideta!	<i>Narva-Jõesuu</i> , <i>Väike-Munamägi</i> , <i>Põhja-Eesti</i> , <i>Lõuna-Euroopa</i> , <i>Taga-Kaukaasia</i> , <i>Kupja-Prits</i> , <i>Veni-Villem</i> .
Peale pärisnimede kirjutatakse suure algustähega:		
4) Kõnetlus- ja ahesõnad kirjalikul pöördumisel kellegi poole (viisakusavaldusena)	Ilma jutumärkideta!	<i>Teie</i> , <i>Sina</i> (kõigis käänetes).

b) Esimene sõna suure algustähega	Kas jutumärgid või mitte?	Näiteid
1) Raamatute, kirjutuste ja nootide pealkirjad	Jutumärgid!	«Mahtra sõda», «Tõde ja õigus», «Mäed ja inimesed», «Nõukogude raamat iga noorent», «Lõkkelaul» (marss).
2) Seaduste ja määruste pealkirjad	Ilma jutumärgideta!	Abielu, perekonna ja eestkoste seadus, Tänavate puhtuse ja korrashoiu määrus, Lasteaedade põhimäärus jm.
3) Kohanimed (riikide, maade, merede, järvede, jõgede, asulate, väljakute, tänavate, sildade jm. paikade nimed)	Ilma jutumärgideta!	Mongoolia rahvavabariik, Valge meri, Jägala jõgi, Ülemiste järv, Tartu linn, Haapsi küla, Peebu talu, Võidu väljak, Uus tänav, Vaksali puistee, Kolga rand jm.
4) Ajalooliste sündmuste nimetused (pärisnimelise iseloomuga sõnad suure, üldnimelised — sõda, lahing, rahu jms. — väikese algustähega)	Ilma jutumärgideta!	Jüriöö ülestõus, Madisepäeva lahing, Suur Isamaasõda, Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.
Samuti suure algustähega kirjutatakse:		
5) asutistele, esemetele jne. antud erinimed	Jutumärgid!	Riiklik Teater «Estonia» Tallinnas; aurik «Kungla»; «Dünamo» ja «Spartak» kohtusid jalgpallis. Saaremaa kolhoos «Esimene Mat».

3) koha- ja isikunimed, kui nad esinevad **omadussõna** tähenduses (vastavad küsimusele missugune?), näit.:

eesti (missugune?) keel, *vene* (missugune?) kirjandus, *hiina* tee, *pärsia* vaip, *viini* vorstid, *soome* kelk, *nõukogude* kunst, *galvaani* vool, *röntgenkiired*, *setu* murre, *viljandi* linik jm.;

4) au- ja ametinimetused, näit.:

minister, *stahhaanovlane*, *kindral*, *marssal*, *esimees*, *sekretär*, *teeneline kunstnik*, *rahvakirjanik*, *sotsialistliku töö kan- gelane* jm.

13. Väikese ja suure algustähe kirjutamise reeglid on selgejoonelised ja kergesti õpitavad. Raskusi teevad ainult koha nimed, kuna need harilikult kirjutatakse suure algustähega, omadussõna tähenduses aga väikese algustähega. Selgemaks vahetegemiseks jälgida järgmist tabelit.

Pärisnimi	Üldnimi
Eile Rumeenia peaminister külastas Moskvat («Rumeenia» — riigi nimi).	Romaani keelte hulka kuulub ka rumeenia keel («rumeenia» — missugune? — omadussõna).
Olen Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi kodanik.	Loen nõukogude kirjandust (missugust kirjandust?).
Peeter I oli Vene tsaar.	Üleliiduliseks keeleks NSV Liidus on vene keel.
Skandinaavia poolsaarel on kaks riiki: Rootsi ja Norra .	Meie võimlase püstitati uus rootsi sein (varbsein).
Marx ja Lenin olid sotsialistliku teooria tähtsamad loojad.	Õpi tundma marksismi-leninismi!

14. **Harjutus.** Tarvitada järgmistes lausetes õigesti kas väikest või suurt algustähte.

1. (lääne-eesti) maakonnad on (läänemaa, saaremaa hiiumaa ja pärnumaa). 2. Raamatukogus oli (eesti-, vene- ja saksakeelseid) raamatuid. 3. Kalasaadustest on laialt tuntud (tallinna) kilud. 4. Äрге jätke (tallinna) külastades käimata ka (riiklikus teatris estonia)! 5. Lugesin (juhan liivi) jutte (nõia tütar) ja (käkimäe kägu). 6. Tellisin ajalehe (noorte häääl) ja ajakirja (looming). 7. Lauulupeol äratasid tähelepanu (saarlaste) dekoratiivsed rahvarõivad. 8. Eriti hinnatavad (eesti) rahvakunstis on (setu) kirjad. 9. Koolitöö algas (septembris) ja nooremad klassid vabanesid (mais). 10. Kirjanik (anton hansen tammsaare) on sündinud 30. (jaanuaril) a. 1878 (järvamaal) (järva-madise) kihelkonnas (albu vallas) (põhja-tammsaare) talus. 11. Ta isa (peeter) oli oma nooriku (annega) asunud sinna elama (suure-jaani) kihelkonnast (vastemõisa) (kolga) talust. 12. Kirjaniku sünnitalu asub (vetepere) külas keset laialdasi soid ja rabu. 13. (rahva hääles) ilmus artikkel (rakendada kohalik tööstus ülesehituse teenistusse). 14. Samas lehes teatati, et (heakorra kontor) võttis vastu (elamute valitsuse) väljakutse sotsialistlikuks võistluseks. 15. Kirja siseaadressil oli kirjutatud: (haridusministeeriumi alg- ja keskkoolide valitsusele). 16. Nii (eestlased) kui ka (soomlased) kuuluvad (soome-ugri) rahvaste perre; (venelased), (poolakad), (ukrainlased), (tšehhid) aga (slaavi) rahvaste hulka. 17. Peale nimetatud rahvaste elab (euroopas) hulk (romaani) ja (germaani) rahvaid. 18. Meie (emajõe) linnas (tartus) asub (tartu riiklik ülikool). 19. (lydia koidula) on kirjutanud näidendi (säärane mulk ehk sada vakka tangusoola). 20. Eestlaste (jüriöö) ülestõus 1343. a. (jüripäeva) öösel on ajaloolise sündmusena saanud hiilgavaks näiteks (eestlaste) võitlusest (saksa) anastajate vastu. 21. Hiljuti täitus 600 aastat (jüriöö) sündmustest.

15. **Harjutus.** Kirjutada kolm riigi, linna, jõe, järve, mere, mäe, saare, looma ja inimese nime.

16. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esineb a) ajalehtede ja ajakirjade nimetusi ja b) teoste (raamatute, muusikalade jne.) ja kirjutuste pealkirju.

17. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esinevad väikese algustähega kirjutatavad sõnad: eesti, vene, läti, leedu, soome, rootsi, türgi, pärsia, hiina.

18. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esinevad suure algustähega kirjutatavad sõnad: Eesti NSV, Nõukogude Liit, Türgi, Prantsuse, Tallinn, Viljandi, Suur Munamägi, Pandivere, Endla, Naissaar, Narva-Jõesuu, Lehik, Muri, Pauka, Punu.

19. **Harjutus.** Koostada kuulutusi, mille kohaselt mingi a) ametiasutis vajab mingit tööjõudu, b) organisatsioon teatab oma peakoosolekust.

20. **Harjutus.** Koostada avaldus, mille kohaselt 7-klassilise kooli lõpetaja soovib edasi õppida mingis tehnikumis.

21. **Kordamisharjutus.** Valida lugemikust mingi lugemispala osa, leida selles astmevahelduslikud sõnad, määrata nende sõnade aste (tugev või nõrk) ja välde.

Tüvi, muutelõpp ja tunnus.

22. Jälgida sõnade «suur sadam» ja «lõpetama» lõpposa muutumist.

Tallinna lahe äärde on rajatud suur sadam. Suure sadama juurde viib mitu raudteed. Olen näinud mitu suur/t sadama/t. Mis puutub meie suure/sse sadama/sse, siis see on ikkagi väike suurlinnade hiigel-sadamatega võrreldes. Suure/st sadama/st väljub päevas sadasid laevu.

Lõpeta/n rukkilõikust. Sina lõpeta/d alles heina-tööd. Me lõpeta/me varsti kirjandi kirjutamise.

Neist lauseist selgub, et sõnade lõpposa muutub vastavalt lause tähendusele. Muutuvad osad (-t, -sse, -st; -n, -b, -d) on muutelõpu d (käände- või pöördelõpu d); see sõnaosa, mis jääb järele, kui eraldame muutelõpu, on sõna tüvi.

23. **Harjutus.** Eraldada muutelõpp järgmistes sõnades: tütrele, hobusega, väikest, pastelt, tuld, kirjutame, kirjutati, ämbriisse, numbrit, otsust, õpilast, õist, omnibust, juust (mida?), lilleni, kaunina, poisiga.

24. Mõelda järele: 1) Kas sõnade muutudes muutub ainult lõpposa või muutub vahel ka tüvi? 2) Kui viimane ka muutub, siis millal ja kuidas?

25. Ülesanne. Tuua näiteid sõnust, mille tüvi muutub. Panna neile sobiv pealkiri.

26. Jälgida järgmistes sõrendatult trükitud sõnades jämendatult trükitud sõnaosa.

Lõpeta/si/n oma kirjandi eile. Nad lõpeta/si/d täna laeva laadimise. Pan/i/n uu/te/le raamatu/te/le kattepaperi ümber. Suur/te/sse sadama/te/sse on ehitatud hiiglasuured tõstekraanad. See maal meeldis kõig/i/le vaatleja/i/le.

Sõnaosad *-si-*, *-i-*, *-te-* ei ole muutelõpud, kuna nad ei esine mitte ainult ühes käändes või pöördes, vaid mitmes sõnavormis; sealjuures määravad nad aega (*-si-* ja *-i-* minevikku, sõnades «laadisin», «tulin» jne.), arvu (*te-* ja *i-* mitmust, sõnades «suurtele», «kõigile» jne.). Selliseid sõnaosi nimetame tunnusteks. Siin toodud tunnused on näit. mineviku tunnus ja mitmuse tunnus. Häälikühend *-ksi-* on näiteks tingiva kõneviisi tunnus (tuleksin, lähleksid) jne.

27. Harjutus. Eraldada järgmistel sõnadel püstjoonekelega tunnus ja muutelõpp:

vanadeks kõlbmatuteks majadeks, uute raamatutega, hüpasime, käisid, istuksid, laulaksin, jookseks, panin, julgemail meestel, istuval, istuvat, ilusaile liblikaile, kuulsaile kirjanikele, laulvat, käisime, käivat.

28. Harjutus. Eraldada järgmistel sõnadel muutelõpp ja tunnus ning määrata, kas tüvi on tugeva- või nõrgaastmeline:

võitlesin, võidelda, nopiksin, noppinud, õppisime, õpin, rattale, ratastele, jalaga, jalani, load, jalus (olema), raketele, näerne, nägime, laevastikele, laevastikkudele, osakonda, osakonnaks, kaartidele, pinkidega, sulgedeks, apteegis, liikmeist, hambaisse.

Tähele panna! Puhtakujuline vokaallõpuline tüvi on käändsõnadel ainsuse omastavas käändes ja pöörd sõnadel käskiva kõneviisi 2. pöördes.

Käänamine.

Põhikäänded.

29. Vaadelda käänamistabelit. Leida, missugusest käändest on tüvi a) ainsuse käänetes ja b) mitmuse käänetes.

K ä ä n d e d	A i n s u s	M i t m u s	
		de-mitmus	i-mitmus
Nimetav	tark	t a r g a d	
Omastav	t a r g a	tarkade	
Osastav	tarka	tarku	tarku
Sisseütlev	t a r g a s s e	tarkadesse	targusse
Seesütlev	t a r g a s	tarkades	targus
Seestütlev	t a r g a s t	tarkadest	targust
Alaleütlev	t a r g a l e	tarkadele	targule
Alalütlev	t a r g a l	tarkadel	targul
Alaltütlev	t a r g a l t	tarkadelt	targult
Saav	t a r g a k s	tarkadeks	targuks
Olev	t a r g a n a	tarkadena	
Rajav	t a r g a n i	tarkadeni	
Ilmaütlev	t a r g a t a	tarkadeta	
Kaasaütlev	t a r g a g a	tarkadega	

30. Ülesanne. Kirjutada käänamistabeli (p. 29) vaatluse tulemused vihikusse.

1) Ainsuse käänded sisseütlevast kuni kaasaütlevani (viimase käändeni) ja mitmuse käänetest veel käänatakse ainsuse järgi.

2) Mitmuse käänded sisseütlevast alates kuni viimase käändeni käänatakse mitmuse järgi.

3) *i*-mitmus on samasuguses astmes kui sama sõna

31. Ülesanne. Käänata tabeli (p. 29) eeskujul sõna *ratas* ja otsustada, kas järeldused, mis on käänamisest tehtud (p. 30), on kehtivad ka selle sõna kohta. Võimaluse korral tarvitada värvilist tinti, pliiaitsit või vesivärve [näit. nõrk

tüvi — sinine, tugev tüvi — punane, tunnused (-de-, -i-) — rohelised, muutelõpp — must].

Meeles pidada: Ainsuse omastav ja mitmuse omastav on põhikäänded.

Peakäänded.

32. Et sõna õigesti käänta, peab peale ainsuse nimetava tingimata teadma ka ainsuse omastavat käänet. Ometi ei piisa neist kahest käändest. Nende kõrval peame antud sõnast tundma ka osastavat ja sisseütlevat käänet.

Osastava käände tundmine on tarvilik esiteks sellepärast, et paljudel astmevahelduslikel sõnadel on mitmuse põhikäände (omastav) tuletatav ainsuse osastavast, näit. seda *leppa*, nende *leppa|de*; seda *rake|t*, nende *rake|te* jne.

Teiseks on osastava käände tundmine tarvilik veel sellepärast, et seda käänet ei saa tuletada ühestki teisest käändest.

Ka mitmuse osastavat (*summasid*, *inimesi*, *laudu*, *toole* jne.) ei saa põhikäände järgi moodustada.

Sedasama võime öelda lühikese sisseütleva kohta (*laas* — *laande*, *maa* — *maha*, *meri* — *merre*, *pood* — *poodi* jne.).

Ülejäänud käänded tulenevad omastavast. Nii saame 4 käänet: nimetav, omastav, osastav, sisseütlev ainsuse käänetest ja 3 käänet: omastav, osastav, sisseütlev mitmuse käänetest, mida igast sõnast peame teadma. Neid käändeid nimetatakse **peakäändeks**, kusjuures neist 7 käändest kaks käänet (ainsuse omastav ja mitmuse omastav) on **põhikäänded**, mida kasutame teiste käänete moodustamisel.

Harilikult antakse peakäänded kindlas järjekorras (nagu siin toodud), kusjuures paralleelvormid eraldatakse üksteisest sõnakesega «ehk» (lühend e.).

Näit.: *kabi*, *kabja*, *kapja*, *kabjasse* e. *kapja*, *kapjade*,
kapju, *kapjadesse* e. *kabjusse*
kuro, *kuroi*, *kuroi*, *kuroisse* e. *kurvi*, *kuroide*,
kuroisid e. *kurve*, *kurvidesse* e. *kurvesse*

33. **Harjutus.** Kirjutada antud näidete eeskujul (p. 32) peakäänded sõnadest: *lubi, vagu, pluus, linn, rakk*. (Vajaduse korral kasutada sõnastikku!)

Käänamine tüüpsõnade järgi.

34. Võrrelda järgnevate sõnade käänamist.

1) Nimet.	<i>summa, auto</i>	<i>summad, autod</i>
Omast.	<i>summa, auto</i>	<i>summade, autode</i>
Osast.	<i>summat, autot</i>	<i>summasid, autosid</i>
Sisseütl.	<i>summasse, autosse</i>	<i>summadesse, autodesse</i>

Mõlemad sõnad (*summa* ja *auto*) käänduvad ühtmoodi. Kui õpime ühe käänded selgeks, võime käänata hõlpsasti teisi samatüübilisi sõnu. Nii näiteks on sõnad *tubli, palju, neiu, hapu* jne. kõik *summa*-tüüpi sõnad, s. o. nad käänduvad täpselt samuti kui sõna *summa*.

Toodud näited on astmevahelduseta sõnad. Samasugust käänamissugulust märkame ka astmevaheldusega sõnu võrreldes. Näit.:

Nimet.	<i>ader</i>	<i>sõber</i>	<i>adrad</i>	<i>sõbrad</i>
Omast.	<i>adra</i>	<i>sõbra</i>	<i>atrade</i>	<i>sõprade</i>
Osast.	<i>atra</i>	<i>sõpra</i>	<i>atru</i>	<i>sõpru</i>
Sisseütl.	<i>adrasse</i>	<i>sõbrasse</i>	<i>atradesse</i>	<i>sõpradesse</i>
	e.	e.	e.	e.
	<i>atra</i>	<i>sõpra</i>	<i>adrusse</i>	<i>sõbrusse</i>

Samuti nagu *ader* käänduvad veel *põder, puder, teder, oder* jne.

Kuidas tunda sõnade käänamissugulust?

Tuleb tunda antud sõna ainsuse nimetava kõrval ka ainsuse omastavat käänat. Neid võrreldes otsustada (kahtluse korral vaadelda ka veel osastavat):

- 1) kas sõna on astmevahelduslik või mitte?
- 2) missuguses vältes?
- 3) mitme silbiline?
- 4) lõpphäälikud? (millega sõna lõpeb?)

Seega astmevaheldus, välde, silpide arv ja vahel ka lõpphäälikud määravad, missuguse sõna järgi antud sõna käändub.

35. **Harjutus.** Leida järgmiste sõnade omastav kääne ja määrata siis:

- 1) astmevahelduseta sõnadel silpide arv ja välde;
- 2) astmevahelduslikel sõnadel — kas tüvi tugevneb või nõrgeneb.

Näiteks: *summa, summa* — astmevahelduseta, 2 silpi, II välde.

vanker, vankri — astmevahelduseta, 2 silpi, III välde.

nädal, nädala — astmevahelduseta, 3 silpi, I välde.

hüpe, hüppe — astmevahelduslik, tugevneb.

sepp, sepa — astmevahelduslik, nõrgeneb.

Pere, kalju, rukis, teivas, tuulik, meeter, leidlik, bolševik, lõke, lahja, number, auto, leek, samm, sepik, maa, sai, raskus, tugi, kümme, sada, orb.

Astmevahelduseta sõnade käänamine.

maa-, koi-tüüp.

36. Pika vokaaliga või diftongiga lõppevad sõnad (*maa, koi*) ja samalõpulised võõrsõnad (*komitee, kantselei*) käänduvad järgmiselt:

maa, maa, maad, maasse e. *maha, maade, maid, madesse* e. *maisse*.

koi, koi, koid, koisse, kolde, kotsid, koidesse.

komitee, komitee, komiteed, komiteesse, komiteede, komiteesid e. *komiteid, komiteedesse* e. *komiteisse*.

Nagu *maa* käänduvad: puu, kuu, luu, truu, soo, töö, vöö, tee, kee jne., samuti idee, trikoo, nivoo, kanvaa, büroo jne.

Nagu *koi* käänduvad: krae, või, pii, püü, klii, prii jt., samuti patarei, kantselei, loterii jt. (*-ü, -üü* või diftongiga lõppevad sõnad).

Meeles pidada: 1) ains. osast. lõpus on maa-, koi-tüübil alati **d**: (seda) maa|d, puu|d, koi|d, idee|d, trikoo|d, kantselei|d, krae|d jne.;

2) mitmuse osastava lõpus — **-id** või **-sid**:

- a) maid, suid, luid, muid, soid, töid, häid, päid, ideid;
b) kuusid, teesid (kuid, teid tekitaksid arusaamatust), jääsid, kraesid, kliisid, patareisid.

37. **Harjutus.** Kirjutada peakäanded sõnadest *muu töö, hea portree*.

38. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad sõnad vastasse käändesse.

Panin mütsi (pea). Pistsin ploomi (suu). Läksin (soo) turbaid lõikama. Lapsed armastavad väga (kakao) juua. Poiss ei tahtnud oma (süü) üles tunnistada. Ära tarvita kõve-raid (tee)! Kommunistlike noorte ülesandeks on ellu viia leninlikke (idee). Nõukogude armee vabastas hulga Euroopa riike ja (maa). Pühitsesime esimest (mai). Poisid kandsid kirevaid (setu vöö) ja tüdrukud hõbedasi (kee). Oma pinginaabriga jääme eluajaks (truu) sõpradeks. Pioneerid kandsid OVTK harjutustel ilusaid (trikoo). Aitasin ema (lauanõu) pesemisel! Viimasel ajal kasutatakse keetmisel malmist (keedunõu) asemel üha enam (email-keedunõud). (Puu) on langenud lehed, (soo) uitavad öösiti hallad ja (maantee) katab sügav pori. Pluusi juurde kuulus kaks (krae).

39. **Harjutus.** Kirjutada mitmuse osastav järgmistest sõnadest:

sügiskuu, muu, suu, põldpüü, nisuklii, tükitöö, viljapea, riidekoi, raudrüü, krae, luu, truu.

sõna-, nimi-tüüp.

40. Astmevahelduseta kahesilbilised esmavärtelised sõnad *sõna* ja *nimi* käänduvad järgmiselt:

sõna, sõna, sõna, sõnasse e. *sõnna, sõnade, sõnu, sõnadesse* e. *sõnusse*

Nagu *sõna* käänduvad: isa, ema, kala, kivi, talu, mõru, nüri, vilu, toru, karu jne.

nimi, nime, nime, nimesse e. nimme, nime, nimesid, nimesse

Nagu *nimi* käänduvad: *suvi, lävi, tüvi, hani jt.*

Meeles pidada: 1) ainsuse osastav on neil sõnul lõputa, seega: *otsin ema; nägin isa; tga meest; mõru pulbrit; vilu tuult; nüri vikatit.*

2) mitmuse osastav on kas *sid-* või vokaallõpuline (*-e, -i, -u*), mitte kunagi aga *si-lõpuline*.

Niisiis:

a) *nimesid, isasid, emasid, talusid, suvesid, lävesid, tüvesid, hanesid, sülesid, lõhesid, meresid, torusid, nagtsid, mõrusid, helisid* jne.;

b) kui aga *sid-lõpulise* osastava kõrval on võimalik ka *e-, i-, u-lõpuline*, siis tarvitame viimast, seega:

kive, mune, kalu, kanu, vanu, sõnu, linu, tert, püht (püha), pesti (pesa), osi (osa) jne.

41. Vaatleme sõna *tuli* käänamist.

*tuli, tule, **tuld**, tulesse e. tulle, **tulesid**, tuledesse*

Samuti kui *tuli* käänduvad *meri, veri, uni, lumi, mõni*.

Meeles pidada: 1) ains. osast. *merd, verd, und, **lund**, mõnd* (e. mõnda);

2) mitm. osast. *meresid, **tulesid**, unesid* jne.

Sõna *lauljatar* käänamine.

42. Kolme- ja enamasilbilised astmevahelduseta sõnad, mis lõpevad lühikese vokaali ja konsonandiga — s. o. sõnad, mille lõpus on *-tar, -ar, -er, -al, -on, -um* jne., käänduvad nagu **lauljatar**

lauljatar, lauljatasi, lauljataris, lauljatarisse e. lauljatasi, lauljataride, lauljatarid e. lauljatarisid, lauljataridesse e. lauljataridesse

Samuti k ä ä n d u v a d: tantsijatar, poolatar, eestitar, seminar, materjal, insener, muuseum, stipendium, ministeerium, sanatoorium, staadion, apelsin, komisjon, magasin, komandör, ohvitser jne.

Meeles pidada: 1) ains. osastav lõputa: (seda) *tantsijatari, sõbratari, seminari, komisjoni, muuseumi, inseneri* jne.;

2) ains. sisseütlev lõputa: (sellesse) *muuseumi, seminari, tehnikumi, komisjoni* jne.;

3) mitm. omastavas alati **-de** (sest ains. osast. on ju lõputa!): (nende) *sõbrataride, muuseumide, komisjonide, tehnikumide, inseneride* jne.;

4) mitm. osastav soovitav alati *e-lõpulisena (-sid asemel)*: (neid) *apelsine, materjale, muuseume, tehnikume, insenere, komisjone, sõbratare, poolatare, magasine* jne.

T ä h e l e p a n n a ! K a k o d u k u u l u b s õ n a - t ü ü p i , k u i d siin õn sisseütlev *kodusse* e. **koju**, seesütlev *kodus* e. **kodu**, seestütlev *kodust* e. **kodunt** (ka *kottu*).

Niisiis: lähen (mille poole?) **kodu poole**, lähen (kuhu?) **koju**,

43. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad vastavasse käändesse.

Õösel sadas rohkesti (lumi). See arstim tuleb süstida otse (veri). Maja on vajunud sügavasse (uni). Mu kooliõde astus (seminar), koolivend aga (tehnikum). Eile sõitis Tallinna hulk (insener). Kes sõidab mööda (mered), peab tundma sadamate (märgutuled). Sünnipäeval, kus oli hulk (sõbratar), pakuti ka (apelsin). Mõnus oli kuulata (helid), mis tulid (poodium), kuhu oli üles seatud orkester. Käisin mööda (külad) ja (talud), et korjata (vanad rahad), (keed), (vööd) ja igasuguseid vanu esemeid, et neid saata (muuseum). Sõida kohe (kodu)! Isa ja poeg astusid mööda (heinamaa) (kodu) poole. Oktoobripidustuste eel oli turul müügil rohkesti (hani) ja (lõhi). Laps otsib oma (ema). Soovin sulle (head pühad)!

44. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded järgmistest sõnadest: vana krae, vilu öö, kena suvi, tragi tädi.

45. **Harjutus.** Määrata tüüpsõna, mille järgi käänduvad järgmised sõnad:

idee, vaba, suvi, boa, nisu, sekretär, sõbratar, mõni, büroo, kliše, inventar.

Näidis: idee (*maa*), vaba (*pesa*).

kõne-, tubli-tüüp.

46. Astmevahelduseta kahesilbilised teisevärtelised sõnad (*tubli*) ja kahesilbilised esmavärtelised sõnad, mille lõpus on -e (*kõne*), ja pärisnimed nagu *Jüri, Võru* jm.

kõne, kõne, kõnet, kõnesse, kõnede, kõnesid, kõnedesse

tubli, tubli, tublit, tublisse, tublide, tublidsid, tublidesse

Nagu *kõne* käänduvad: ime, vale, pere (sisseütlev *perre* e. *peresse*), tare (sisseütl. *tarre* e. *taresse*), jume, male, kabe, vene, nire jm.

Nagu *tubli* käänduvad: summa, kalju, neiu, hapu, piiga, **kummi**, auto, plika, palju, roosa, Selma, Vilma, Valga jm. Samuti kõik *nn*-liitega sõnad, näit.: lauljanna, kuninganna, näitlejanna jt.

Meeles pidada: 1) ainsuse osastav lõpeb neil sõnadel *t*-ga: *summat, plikat, tublit, neiu, autot, kaljut, Selmat, imet, valet, malet, jumet, näitlejannat* jne.

Aga sellest hoolimata on:

2) mitmuse tunnus **-de**: *summade, plikade, tublide, neiude, autode, kaljude, Selmade, imedele, valedest, maledes, jumedel, näitlejannadega* jne.;

3) mitmuse osastav on ainult **sid**-lõpuline (seega pole ka *i*-mitmust!); niisiis *paljusid, summasid, plikasad, tublidsid, neiusid, autosid, kaljusid, Selmasid, imesid, valesid, näitlejannasid, vedrusid, rublasid, kahjusid, lahjasid*;

4) sõnadel *kahju, vedru, rubla, lahja* on erandlikult ains. osastav lõputa; niisiis: kardab *kahju*; seitset *rubla*; uut *vedru*; *lahja* leent;

5) sõna *kõne* järgi ei käändu niisugused sõnad nagu *habe, nobe, pime* jne., kuna nende omastav kääne on kolmesilbiline: *habeme, nobeda, pimed* jne.

47. **Harjutus.** Kirjutada peakäanded sõnadest: *tubli* vene, südi neiu, truu sõbranna.

48. **Harjutus.** Kuidas käänduvad järgmised sõnad (tüüpsõna?):

Juku, reha, lilla, foto, koma, muna, kino, roosa, telefon, peoleo, kanvaa, meri, manna, Erna, Volga?

Näidis: Juku (*tubli*), reha (*pesa*), lilla (*tubli*).

49. **Harjutus.** Kirjutada ains. osast., mitm. omast. ja mitm. osast. sõnust:

soo, kantselei, muna, lävi, tuli, süli, pere, rubla, palju, auto, Leida, Linda.

vanker-, vihik-tüüp.

Astmevahelduseta sõnad, 1) mille ains. omastav on kahesilbiline kolmandas vältes (vanker);

2) mille ains. omastav on kolme- või enamasilbiline (vihik).

50. Sõna «vanker» käändub:

vanker, vankri, vankrit, vankrisse, vankrite, vankreid, vankritesse e. vankreisse

Nagu *vanker* käänduvad: meeter, liiter, pulber, suhkur, kamber, koppel, kuppel, nuppel, meister, puuder, mantel, vaagen, korsten, kringel, toober, haigla, vangla, haige, julge, veski, voodi, takjas, jõukas, aus (omastavas 2 silpi), laeng, loeng, jooksev, kandev, jooksjä, kandja, käija jne.

51. **Ülesanne.** Lugeda esitatud *vanker*-tüüpi sõnade ains. nimet., omast. ja osast. kääne kõvasti, hääldades selgesti nende III välde ja rõhutades eriti ains. osastavat käänet.

Näidis: 'meeter, 'meetri, 'meetrit; 'liiter, 'liitri, 'liitrit jne.

52. Vaatleme sõna *vihik* käänamist:

vihik, vihiku, vihikut, vihikusse, vihikute, vihikuid, vihikutesse e. *vihikuisse*

Nagu *vihik* käändub väga palju väliselt kujult erinevaid sõnu, mis aga kõik kannavad ühist tunnust (on astmevahelduseta ja nende omastav on vähemalt kolmesilbiline):

tuulik, kaasik, lüpsik, sepi, noorik, hommik, taldrik, lootsik, ööbik, säärik, saadik, laulik;

nädal, vedel, sadam, redel, vikat, porgand, istung, logard, ripats, õppur, tüdruk, ilus, vanem, kaheksa, kirjutaja, kevade, kadunu, õnnetu, tänamatu, uppunu, miljon, miljard, heeringas, dünamo, teooria jne.

53. **Harjutus.** Kirjutada omal valikul mõnede *vanker*-ja *vihik*-tüüpi sõnade peakäänded.

Sõna *pime* käänamine.

pime, pimed, pimedat, pimedasse, pimedate, pimedaid, pimedatesse e. *pimedaisse*

54. Nagu *pime* käänduvad:

libe, kibe, jäme, hale, jahe, tume, lame, jõle, kade, mage, sile, väle, sale, tüse, tore, äge, hõbe jm.

Miks sõnad *nüri, mõru, vilu* ei kuulu *pime*-tüüpi?

Tähele panna! Õige on: *pimedate, түsedatele, toredatele, saledateks, tumedates* jne.

55. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esineb mitmuse käändeid (alaleütl. jm.) sõnadest, mis käänduvad nagu *pime*.

Sõna *kolmas* käänamine.

kolmas, kolmanda, kolmandat e. *kolmat, kolmandasse, kolmandate, kolmandaid, kolmandatesse* e. *kolmandaisse*

56. Nagu *kolmas* käänduvad kõik s-lõpulised järgarvud: neljas, viies, seitsmes, kümnes, sajas, tuhandes (om. tuhandenda).

Märkus. Järgarvudest *seitsmes, kümnes, sajas, tuhandes* ei saa moodustada kolmat-kujulist osastavat.

57. **Meeles pidada:** *vanker-, vihik-, pime- ja kolmas-tüüpi sõnadel:*

1) ainsuse osastav on omastav kääne + t: *vankri+t = vankrit, vihiku+t = vihikut, pimeda+t = pimedat, kolmanda+t = kolmandat, labida+t = labidat;*

2) ains. sisseütlev on *vanker-, vihik-tüüpi* sõnadel enamatel juhtudel ainult sse-lõpuline, s. t. puudub lõputa sisseütlev (välja arvatud kohanimed), sellepärast pole soovitatav tarvitada vorme: läks kambri, vabriku, vaksali jne., vaid on parem: läks *kambrisse, vabrikusse, vaksalisse, astus tuulikusse, kirjutas vihikusse* jne.;

3) mitmuse osastav on *vanker-, vihik-tüüpi* sõnadel alati *id-lõpuline*.

Mitm. osastava saame, kui ains. omastavale lisame **-id**:

vihiku+id = vihikuid, pimeda+id = pimedaid, kolmanda+id = kolmandaid, sipelga+id = sipelgaid jne.

Kui aga omastav kääne lõpeb *i-ga*, siis muudame selle *i* enne *id-ga* liitmist *e-ks*:

vankri+id = vankre|id, sõduri+id = sõdure|id.

Niisiis: *vankreid, meetreid, miljoneid, sõdureid, mantleid, voodeid, veskeid, vikateid, porgandeid, õppureid, miljardeid, kartuleid, toobreid* jne.

58. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust:

värsk kartul (om. kartuli), tähtis sõnum (om. sõnumi), raske eksam, viies nädal, kuulus keemik, väle sipelgas, hooletu tüdruk.

59. **Harjutus.** Allpool on antud rida sõnu, mis omastavas käändes on kahesilbilised, kuid mõned on esimeses, mõned teises ja mõned kolmandas vältes. Vastavalt vältele määrata sõnade tüüpsõna (mille järgi käändub):

küla, elu, uni, hapu, palju, Linda, aus, meister, klamber, pere, suvi, nüri, vilu, miljon, teema, pleenum, soeng, kangur, pilvik, Pärnu, Tartu, Tapa, Paide, vile.

Sõna *habe* käänamine.

habe, habeme, habet, habemesse, habemete, habemeid, habemetesse e. *habemeisse*

60. *Nagu habe* käänduvad: ase, jäse, kübe, side, pide, ige, säde, lade, süda (osast. **südant**), vare (vareme, varet).

Käänamisel tekib häälikühend **me**, mis püsib kõigis käändeis, välja arvatud ains. osastav.

61. **Harjutus.** Käänata *habe*-tüüpi sõnu lausetes. (Ei tarvitse igast sõnast moodustada kõiki käändeid, vaid ühest üks, teisest teine jne.)

Näidis. Tänapäeval kannavad inimesed harva pikka habet. Meie õues on sadememööaja. Puhtas toas ei leidunud tolmukübetti.

62. **Harjutus.** Kirjutada ainsuse osastav sõnust:

tee, vale, süü, hani, kare, mõru, lumi, amet, tehnikum, veri, uni, tasku, tore, äge, liiter, pulber, ämber, korsten, miljon, suhkur, õnnetu, rätsep, kartul, piiga, summa, tubli, sohva, kassa, ige, side, süda, säde.

63. **Harjutus.** Moodustada mitmuse omastav ja osastav p-s 62 antud sõnust.

64. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

a) Nõukogude võim kulutab haridusele (suured summad). Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse koosseisust on valitsuse autasude osaliseks saanud üle (üksteist tuhat) (sõdur), (ohvitser) ja (kindral). Korpuse koostöös teiste Nõukogude armee (osad) tekitanud (rasked kahjud) saksa väeüksustele. On purustatud mitme (kümme) vastase üksusi, sealjuures hulk polke ja (pataljon) ning tankitõrje (-divisjon). Meie Rahvuskorpuse maksis kätte saksa (parunid) ja (orjastajad) eesti talupoegade ja Jüriöö (sangarid) vere eest. Ent saksa okupandid on hävitanud Eestis 57 583 (hoone), sealhulgas 31 (muuseum), 76 (haigla), 364 (koolimaja), 28 (raamatukogu), 86 (teater ja rahvamaja), 115 (kirik) ja palvemaja. Tekitatud kahju teeb välja umbes 34 (miljard) 517 (miljon) (rubla). Praegu teevad kõik (hoogus loovtöö). Püütakse kõigiti tõsta (toodang). On ehitatud tuhandeid uusi (elamu). Koolides õpib tohutul hulgal (tublid poisid ja tüdrukud).

b) Kandsime (raske toober) umbes paarsada (meeter). Isa viis (kolmas) kotti (veski). Väike Leeni sõi (kringel),

millele oli peale raputatud peent (suhkur). Ostsini paar (liiter) marju. Meie külas ei ela ühtegi (rätsep). Aidake seda (õnnetu)! Juba juulis sõime (värsked kartulid). Tänaval jalutas (sõdur) ja (saedad piigad). Hambaid puhastades ära unusta ka (ige)! Ainult Virumaal leidub õlikivi(-lade). Vaatlesime seda (huvitav ese). Näitusel oli hulk (huvitav ese).

65. **Harjutus.** Mõelda järele ja vastata küsimustele (kas suuliselt või kirjalikult):

1) milline on mitmuse osastav *maa-*, *koi-*tüüpi sõnadel?

2) milline on mitmuse osastav *sõna-*, *nimi-* ja *tubli-*, *kõne-*tüüpi sõnadel?

3) milline on mitmuse osastav *vanker-*, *vihik-*, *pime-*, *kolmas-*, *habe-*tüüpi sõnadel?

4) Tuua igast tüübist vähemalt 5 näidet mitmuse osastavas.

66. **Harjutus.** Võrrelda *kõne-*, *tubli-* ja *vanker-*, *vihik-*tüüpi sõnade ains. osastavat ja mitmuse osastavat ning panna tähele, milline on kummalgi mitmuse tunnus. Täiendada tabelit enda leitud näidetega.

	Näited	Ainsuse osastav	Mitmuse omastav	Mitmuse tunnus
<i>kõne-</i> , <i>tubli-</i> tüüpi sõnad	pere piiga auto vale sõbranna	peret	perede	-de
<i>vanker-</i> , <i>vihik-</i> tüüpi sõnad	kamber tüdruk sale säde laulik näotu kuues nädal			

67. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded järgmistest sõnadest (mitte eksida konsonantühendi kirjutamisel!), rakendades kirjutatud vorme lausetes:

avar koppel, vapper sõdur, nukker tüdruk, magus kukkel.

68. **Harjutus.** Kirjutada järgmistest *u*-lõpulistest vihk-tüüpi sõnadest ains. osastav, mitm. nimetav ja mitm. alaleütlev, moodustades neist lauseid:

oodatu, kadunu, selgusetu, kannatamatu, kahvatu, vallatu, lahustamatu.

Näidis. Raudteejaamast voolava rahvahulga keskel nägin kaht oodatut. Oodatud saabusid suurte pakkidega. Oodatutele oli korraldatud ööbimine võõraste majas «Oktoober».

tööline-, katus-tüüp.

69. Omaette rühma moodustavad kõik *ne-* ja *s-*lõpulised sõnad, mille omastava lõpus on *-se* (*naine* — *naise*; *vastus* — *vastuse*). Nende sõnade muudetüübi määramisel tuleb arvestada sõna silpide arvu ja sõnaväldet.

Vaatleme järgmisi tüüpsõnu, pöörates tähelepanu eriti mitmuse osastavale.

1) *naine, naise, naist, naise* e. *naisesse, naiste, naisi, naistesse* e. *naisisse*

Nagu *naine* käänduvad: teine, kuine, puine, maine, soine, jäine, öine, luine jne., seega mitm. om. kuiste, puiste, maiste, soiste jne. ja mitm. osast. *-i*: teisi, kuisi, puisi, soisi, öisi jne.

2) *katus, katuse, katust, katusesse, katuste, katuseid, katustesse* e. *katuseisse*

Nagu *katus* käänduvad: *vastus, otsus, uudis, annus, silmus, madrus, petis, ollus, teras, vares, sügis, alus, soolane, kollane, tuuline, teos, käis, veis, kärestikune, vastastikune, kuristikune, alkoholine* jne., seega mitm. osast. *-id*: *katuseid, soolaseid, vastastikuseid* jne.

3) *tööline, töölise, töölist, töölistse* e. *töölistesse, tööliste, töölisi, töölistesse* e. *töölistsse*

Nagu *tööline* käänduvad: teadus, tarkus, raskus,

1) Kahe- ja kolmesilbilised tüved.

Sõna	Silpide arv omastavas	Sõnavälde	Mitmuse osastava lõpp	Näited	Reegel
naine, nai/se	2	2	-i	naisi, teisi,	{ Kui silpide arv (omastavas) on sama mis välte number (2:2 või 3:3), on mitm. osastavas -i.
raskus, ras/ku/se	3	3	-i	õisi, soisi, raskusi,	
üldine, ül/di/se	3	3	-i	põhjusi üldisi, praegusi	
vastus, vas/tu/se	3	2	-id	vastuseid,	{ Kui silpide arv (omastavas) erineb välte numbrist (3:2 või 3:1), on mitm. osast. -id.
tuuline, tuu/li/se	3	2	-id	otsuseid tuuliseid,	
vares, va/re/se	3	1	-id	kollaseid vareseid,	
punane, pu/na/se	3	1	-id	oraseid punaseid, siniseid	

2) Nelja- ja enamasilbilised tüved.

Sõna	Silpide arv omastavas	Mitmuse osastava lõpp	Näited	Reegel
vanadane, va nal da se	4	-i	vanaldasi, hiljutisi	Nelja- ja enamasilbilistel sõnadel on mitm. osast. lõpus alati <i>-i</i> ; ainult 5- ja enamasilbilistel <i>ne</i> -lõpulistel sõnadel on <i>-id</i> , kui nende lõpus ei esine <i>-line</i> , <i>-lane</i> , <i>-mine</i> , <i>-kene</i> .
õnnetus, õn ne tu se	4	-i	õnnetusi, kirjutusi, pettumusi	
mängimine, män gi mi se	4	-i	mängimisi, langemisi	
isamaaline, i sa maa li se	5	-i	isamaalisi, parajuslasi	
tänavake, tä na va ke se	5	-i	tänavakesi, nädalakesi, kirjutamisi jne.	
palavikune, pa la vi ku se	5	-id	paravikuseid, vastastikuseid, otsekoheseid	

määrus, õigus, suurus, kuulsus, laius, oskus, tundmus, kauplus, maadlus, lahtine, kinnine, endine, üldine, suuline, aastane, pikkune, lõoke, kirjutus, omnibus (selle omnibuse, seda omnibust, nende omnibuste, neid omnibusi), hoolimatus, paratamatus, talguline, kirjutamine jne., seega mitm. osast. **-i**: teadusi, lahtisi, aastasi, hoolimatusi, talgulisi, kirjutamisi jne.

4) *raudne, raudse, raudset, raudsesse, (need) raudsed, raudsete, raudseid, raudsetesse e. raudseisse*

Nagu *raudne* käänduvad: kuldne, aegne, kaudne, kordne, jalgne, õudne, urbne, vaikne, täpne, sealne, muistne, homne, siinne (siinse) jne.

Tähele panna! **s-i kõrval g, b, d!**

kuldse, aegse, kaudse, kordse, jalgse, õudse, urbse jne.

Kõigil mitmuse osastavas **-id**: kuldseid, [vana-] aegseid, kaudseid, [mitme-]kordseid, õudseid, vaikseid, muistseid, siinseid, täpseid jne.

Meeles pidada: 1) sõnu nagu *õine, soine, kuine* täpselt käänata nagu *natne*: *seda naist*, siis ka: *õist* (külma), *soist* (metsa), (kolme-) *kuist* (imikut) jne.;

2) sõna *juus* käändub: **juus, juukse, juust, juuksesse, juuste, juukseid, juustesse e. juukseisse**; samuti *ões* (*õekse*), *vennas* (*vennakse*), *omas* (*omakse*).

70. Mitmuse osastav **se-tüvelistel sõnad**el.

Nagu esitatud tüüpsõnust nähtub, on mõnedel **se-tüvelistel sõnad**el (vastus, raudne jt.) mitm. osastavas **-id** (vastuse/**id**, raudse/**id**), teistel aga **-i** (naine — nais/**i**, raskus — raskus/**i**).

Viimast, s. o. *i-lõpulist* osastavat peavad mõned ekslikult *st-lõpuliseks* osastavaks. Tuleb aga silmas pidada, et *s* kuulub *tüvesse* (*se-tüvelised* sõnad), et osastava lõpp on ikkagi **-i**. *si-lõpulist* osastavat ei ole eesti keeles üldse.

Tähele panna! Sõna *väike* käändub kaht moodi: *väike(ne)*, *väikese*, *väikest*, *väikesti*; aga ka: *väike*, *väikse*, *väikset*, *väikseid*.

71. **Harjutus.** Moodustada mitmuse osastav sõnust:

õhtune uudis, sõjajärgne sündmus, öine seiklus, väike raskus, punane omnibus, tõeline põhjus, üldine otsus, patriootiline luuletus, kolmekuine kursus, varajane lootus, eelmine vastus, soine ümbrus, ajalooline sündmus, lahtine kaelus, teine rahvus, mitmesugune haigus, suvine saadus, eestlane, venelane, lätlane, mustlane, hiiglane, kõrgune, pikkune, puine, maine, esimene, lilleke, tänavake, kirjutamine, vastastikune toetus, vajaline üritus.

72. **Harjutus.** Tarvitada järgmistes lausetes õigesti mitmuse osastavat.

Olen viibinud Kaukaasia kaunites mägedes mitmeid (suvine kuu). Vaatlesin kõrgele paiskuvaid (punane, roheline, sinine ja lilla) rakette ja (ilutuli). Maailmas leidub kuni kolmesaja meetri (kõrgune maja). Vaevalt leidub (niisugune pere), kus ei käiks tänapäeval ajalehte. Olen teinud oma eluajal (mitmesugune töö). Koserikastes jõgedes leidub kuni (meetripikkune lõhi). Pioneeride koondustel kuulsime palju (tulus kõne). Tänapäeval ei tarvitata sõidul (lahtine auto), vaid eelistatakse neile (kinnine). Muuseumis vaatlesime (vanaaegne katkine oda) ja rüütlite (raudrüü). Ratsavõistlusel Tallinnas nägime (väle ratsu). Lugesime huviga uusi Ülemnõukogu Presiidiumi poolt antud (seadlus) ja Ministrite Nõukogu poolt antud (määrus).

73. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esineb mitmuse osastavat kõigest viiest käändtüübist võetud sõnadest.

74. **Harjutus.** Määrata, kuidas käänduvad järgmised sõnad, ja märkida sulgudesse vastav tüüpsõna:

otsus, julgus, uni, palju, Olga, julge, Narva, kindral, ohvitser, pataljon, miljon, tehas, vedur, nädal, sohva, hele, säde, inimene, öine, kollane, puu, professor, vanake, lõoke, kaudne, veskiline, Kaasik, Moskva.

Astmevahelduslike sõnade käänamine.

75. Võrdleme kahe astmevaheldusliku sõna *sepp* ja *rikas* käänamist:

Nimetav	Omastav	Osastav
<i>sepp</i> (tugev a.)	<i>sepa</i> (nõrk a.)	<i>seppa</i> (tugev a.)
	(s. o. tugev — nõrk — tugev)	
<i>rikas</i> (nõrk a.)	<i>rikka</i> (tugev a.)	<i>rikast</i> (nõrk a.)
	(s. o. nõrk — tugev — nõrk)	

Näeme, et mõlemad sõnad käänduvad teineteisele vastupidiselt:

sõnal *sepp* omastavas tüvi nõrgeneb,
sõnal *rikas* omastavas tüvi tugevneb.

Vastavalt sellele koondame kõik need sõnad, mille omastav on nõrgas astmes, ühte rühma ja teised sõnad, mille omastav on tugevas astmes, teise rühma.

õnnelik-, sepp-, uus-, keel-tüüp.

Astmevaheldusega sõnad, mille ains. nimetav on tugevas, omastav nõrgas astmes.

1) *sepp, sepa, seppa, sepasse* e. *seppa, seppade, seppi* e. *seppasid, seppadesse* e. *seppisse*

76. Nagu *sepp* käänduvad: a) *trepp, supp, tupp, kapp, vakk, kukk, nukk, pakk, latt, lett, kett, matt, jutt, kott* jne.

b) *seep* (seebi, seepi), *toop, saak, jääk, vaat, kiik, kaup, kurk, kimp, eit, pant, kaart* (kaardi, kaarti), *pilt*.

c) *sõlg, kurg, jälg, külg, kask, leht, täht, laht, sulg* (sulu), *sulg* (sule), *õlg* (õla) jne.

d) *vend, leib, tiib* (tiiva), *poeg, aed, koib* (koiva), *suund* (suuna), *kolb* (kolvi, kolbi), *mänd* (männi — puu), *mänd* (männa — pudrunui), *kauss, kirss, valss, kohv, talv* jne.

Tähele panna! Sõna *kõrb* võib käänata kaht viisi: *kõrb, kõrve, kõrbe*, seega nagu *sepp*,

või: see *kõrbe*, selle *kõrbe*, seda *kõrbet* (nagu *aasta*).

77. **Harjutus.** Kirjutada peakäanded sõnust:

tark poiss, tore kaart, kaunis nukk, ränk kapp, nüri sulg.

78. **Harjutus.** Kirjutada ains. omast. ja osast. ning mitm. omast. ja osast. sõnadest: hoogne marss, magus kohv, ilus valss. Moodustada neist muutevormidest lauseid.

79. Vaatleme veel mõnede *sepp*-tüüpi sõnade käänamist.

2) *sõda, sõja, sõda, sõjasse* e. *sõtta, sõdade, sõdu, sõdadesse* e. *sõjusse*

S a m u t i k ä ä n d u v a d: viga, tuba, luba, uba, nuga, suga jne.

3) *jõgi, jõe, jõge, jõesse* e. *jökke, jõgede, jõgestid, jõgedesse*

S a m u t i k ä ä n d u v a d: mägi, regi, tugi, tõde, kubu (koo), sadu, ladu, vagu, madu, lugu, idu jne.

4) *sõber, sõbra, sõpra, sõbrasse* e. *sõpra, sõprade, sõpru, sõpradesse* e. *sõbrusse*

S a m u t i k ä ä n d u v a d: puder, ader, põder, teder, oder, koger (kõgre) jt.

Agaka: padi, lodi, kabi, lubi, tühi, ahi, põhi, puri (purje), vali (valju), kali, väli jne.

80. **Ülesanne.** Kirjutada *sõda*-, *jõgi*-, *sõber*-tüüpi sõnust ains. nimet., omast. ja osast. ning mitm. omast.

5) *õnnelik, õnneliku, õnnelikku, õnnelikusse* e. *õnnelikku, õnnelikkude* e. *õnnelike, õnnelikke, õnnelikkudesse* e. *õnnelikesse*

N a g u *õnnelik* k ä ä n d u b hulk *ik*-, *mik*-, *stik*-, *nik*- jne. lõpulisi sõnu:

laevnik, aednik, kõrtsmik, mõisnik, laevastik, kandmik, mõistlik, kannatlik, kasvandik, habemik, kanarbik, õnnelik, kunstnik, rahulik, **ümbrik** jne.

Meeles pidada! 1) Lohisevate vormide *-stikkude*-, *-mikkude* jne. asemel on soovitavam tarvitada lühikesi, ilusamaid vorme *-stike*-, *-mike* jne. Seega nende *mäestike*-, *õnnelike*-, *kirjanike* jne., neile *rahulikele*-, *kunstnikele* jne. Siin ei tohi aga vääriti tarvitada mitm. osastavat, kus

püsib alati tugev aste, s. o. **kk**: neid *mäestikke, kunstnikke, õnnelikke* jne.

2) Eraldada selgesti *ik-lõpulist* sõnade rühmast *astmevahelduse* *vihik-tüüpi* sõnad (vihik, tuulik, lehvik) ja mitte segada neid astmevahelduslike sõnadega *mäestik, aednik* jne.

81. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust: kasvandik, puiestik, soosik, rahulik, lepik, juhuslik.

82. Vaatleme veel järgmiste tüüpsõnade käänamist.

6) *uus, uue, uut, uude* e. *uuesse, uite, uusi, uutesse* e. *uusisse*

Nagu *uus* käänduvad:

kuus, paas (pae, paat e. paasi), köis, viis, õis, reis (reie), täis jm.;

kõrs (kõrre), vars, tõrs, õrs, hirs jm.;

kaas (kaane, mitm. osast. **kaasi**), küüs (küüne, mitm. osast. **küüsi**), laas, lääs jm.;

käsi (osast. *kätt*, sisseütl. *kätte*, mitm. omast. *käte*, mitm. osast. *käsi*), süsi, lüsi, mesi, vesi, tõsi jm.;

keel, meel, tuul, nool, huul, joon, peen, suur, juur, hiir, sää, koor jne.

Pidada meeles: sellesse **keelde**, nende **keelte**; **tuulde**, **tuulte** jne.

83. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust: pikk vars, ilus varss.

84. **Harjutus.** 1) Tarvitada mitm. osastavat.

Lõika sageli oma (küüs)! Kattepaber kaitseb raamatu (kaas). Pesin praegu oma (käsi). Too mulle natuke (süsi)! Isa parandas vikatite (lüsi).

2) Tarvitada vastavat käänat.

Seon haavatud (käsi). Kandsime teda juubeldades (käsi, mitm. alalütl.). Räägi alati (tõsi)! Pange paberid (kaaned) vahele! Põgistasin tugevasti oma sõbra (käsi). Andke talle see vihik (käsi). Ettekande lõppedes kajas saalis tugev (käsi-)plagin. Kukkusin ootamatult (vesi). Pioneerid korraldavad suvel (vesi-)pääste kursuse.

85. **Harjutus.** Tarvitada järgmistes lausetes kas ainsuse sisseütlevat või mitmuse omastavat.

Tuul pöördus (lääs). Kõnesolev isik oli soome-ugri (keeled) lektoriks. Eesti rahva eepos «Kalevipoeg» tõlgiti vene (keel). Puud olid merelt puhuvate (suur tuul) tõttu paindunud kõveraks. Oh sa lugu, hammustasin kogemata (huul)! Vesi voolas igalt poolt üle nõu (äär). (Kommunistlik noor) ülesandeks on ellu viia leninlikke ideid. Aja see asi (joon). Harjutage (joon) tõmbamist ilma joonlauata! Poisid jaotati kahte (suur) rühma. Tänavu oli hea (seen) saak. Ussid olid närinud (seen) suured uurded. Hobustel esineb sageli (sool) haigusi, mida kutsutakse tiirudeks. Kolhoos rajas tee sügavale (laas). Pange need paberid (kaas) vahele!

86. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse.

Eesti NSV (viies) aastapäeva puhul 1945. a. tegid kokkuvõtteid oma (saavutus) ka meie (kunstnik) ja (kirjanik). (Pidulik) koosolekuiks kogunes hulk (kirjanik) ja (kunstnik), kus kõneldi (kirjanduslik) küsimustest, (väärtuslik) kirjanduse mõjust rahvale ja (kirjanik) ning (kunstnik) võitlusest (kodanlik) reaktsiooni ja eriti fašismi vastu. (Kodanlik) korra kukutamist ja Eesti muutmist nõukogude vabariigiks tervitas rida väljapaistvaid (kunstnik ja kirjanik).

Viis aastat pingelist tööd on loonud sõjaoludest hoolimata hulga (väärtuslik) nõukogude kirjandust ja kunsti. Mitmed eesti (kirjanik), kes töötasid Nõukogude Liidu tagalas, said otsesesse kokkupuutesse suurte (kirjanduslik) keskustega ja õppisid lähemalt tundma nõukogude kirjandust, eriti vene kirjandust. Tekkis uusi värseid (kirjanduslik) andeid kooli-(noor) ja Nõukogude armee (võitleja) seas. Kõik see loob pinna üha suuremaks tõusuks järgnevail aastail, mil kujuneb üha selgeilmelisemaks meie (kirjanik ja kunstnik) looming (leninlik-stalinlik) ideede suunas.

87. **Harjutus.** Määrata, kuidas käänduvad järgmised sõnad. Kirjutada neist p e a k ä ä n d e d ja märkida sulgudesse t ü ü p s õ n a.

kaas, aednik, lüpsik, oder, omnibus, kott, kapp, jutt, kant, protsent, liiter, orkester, vile, hale, korsten, kartul, kaheksas, juhuslik, käsi, valss, simss, avanss

Näidis: kaas (*keel*), kaane, kaant jne.

88. Kuna *sepp*-tüüpi sõnadel on ains. omastav nõrgas astmes, siis peavad nõrgas astmes olema ka kõik ainsuse käänded sse-sisseütlevast alates, seega ka ains. seesütlev kääne. Sellepärast tuleb rääkida ja kirjutada: istun *pingis*, seisn *nurgas*, vili on *vakas*, loomad on *laudas* jne.

89. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevaist sõnust ainsuse seesütlev kääne ja lugeda harjutus valjusti ette.

Õli on (vaat). (Kott) oli kaks väikest põrsast. Kes istub siin (pink)? Loomad on (laut). Isa töötab (mets). Paberid on (kapp) riiulil. Ema toimetab (kööök). (Kook) oli rohkesti rosinaid. Sead on (sulg). Mantel ripub (varn). Mehel oli suur kott (selg). (Lomp) krooksuvad konnad. Laps mängib (õu). Meie (vald) on metsatöö juba lõpetatud. Ära ripu aina ema (külge)! Siin (lamp) pole õli tilkagi. (Ajal) seisab, et meie (maakond) algavad traktoristide kursused. Mu vend on elanud (Riia) ja (Narva). Isa ja poeg elavad ühes (leib). (Ahi) pröksuvad rõõmsasti kuusehalud. Võrgud on juba (paat). Mul on pind (jalg). Jalutasime kuuvalgel (aed ja park).

mõte-, tütar-tüüp.

90. Vaatleme astmevahelduslikke sõnu, mille omastav on tugevas astmes.

1) *mõte, mõtte, mõtet, mõttesse, mõtete, mõtteid, mõtete* e. *mõtteisse*

Nagu *mõte* käänduvad: võte, hüpe, kate, lõke, rike, rake, äke, hape, aade (aate), saade, läige, näide, toode, vaade, pilge, valde, põrge, pööre, kääne, vise (viske, viset), purre, **tarve** (tarbe, tarvet), köide jne.

2) *rikas, rikka, rikast, rikkasse, rikaste, rikkaid, rikaste* e. *rikkaisse*

Nagu *rikas* käänduvad: ratas, rukis, ketas, mäta, okas, saabas (saapa), kallas (kalda), kinnas, teivas (teiba), hammas (hamba), hernes, kirves, kallis, kaunis, vil-

gas, ablas, vōoras, armas (armsa, armsate), hoolas, sünnis, vaher (vahtra, vahtrate), aher jne.

91. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded tüüpsõnade *rikas* ja *mõte* järgi vabalt valitavaist sõnust.

92. **Harjutus.** Kasutada lauseis *rikas-* ja *mõte-*tüüpi sõnu.

93. Vaatleme sõna *lüge* käänamist.

3) *lüge, lükme, lüiget, lükmesse, liikmete, lükmeid, liikmetesse* e. *liikmeisse*

Tähele panna! Häälikühend *-me-* puudub vaid ains. nimetavas ja osastavas.

Samuti käänduvad: juhe (juhtme), mähe (mähkme), võti, kümme, ranne, ripse, rööbe (rööpme), vee-lahe, seeme, seitse jt.

94. **Harjutus.** Koostada lauseid, milles esineb *lüge-*tüüpi sõnu mitmesugustes käänetes.

Näidis. Sõitsime laiarööpmelisel raudteel Tallinnast Tartusse. Telefoni juhtmed eraldatakse maast isolaatoritega jne.

95. Vaatleme sõna *tütar* käänamist.

4) *tütar, tütre, tütart, tütresse, tütarde, tütreid, tütar-*desse e. *tütresse*

Samuti käänduvad: aken, kannel (kandle), katel, peenar, pannal, pöial, vemmal, sammal, küünal, pastel, västar, sõstar, koonal, kukal, sõkal, tungal jne.

Tähele panna! Ainsuse osastav küll t-lõpuline, mitmuse tunnuseks siiski *-de*.

Niisiis: seda *tütart, kannelt, peenart, pannalt, pöialt* jne., aga: nende *tütarde, kannelde, peenarde, pannalde, pöialde* jne.

96. **Ülesanne.** Panna tähele *tütar-*tüüpi sõnade mitmuse tunnuse *-de-* ees olevat häälikut ja koostada selle järgi reegel:

*tütar-*tüüpi sõnadel on mitmuse tunnuseks *-de-* selle ees seisvate «pehmendavate» häälikute mõjul.

Meeles pidada: *mõte*-, *tütar*-tüüpi sõnade ains. osastav on ainsuse nimetav + t: *tütar* + t = *tütart*, *hüpe* + t = *hüpet* jne. (vrd. *vanker*-tüüpi sõnadega: *vanker*, *v a n k r i*, *v a n k r i*(t)).

97. **Harjutus.** Käänata sõna *rukis* ainsuse ja mitmuse nimetavas, omastavas, osastavas ja sisseütlevas käändes.

98. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded sõnust:

nobe tütar, väike põial, märg sammal, kõrge aken, pikk västar.

99. **Harjutus.** Tarvitada õigesti ains. osastavat. (Eraldada *vanker*-tüüpi sõnad *tütar*-tüüpi sõnadest; *vanker* — omastav + t = *vankri*(t); aken — nimetav + t = *akent*.)

Käisime eile (naaber) külastamas. Mitu (liiter) sa korjasid marju? Majaehitamisel tarvitatakse (sammal). Kutsuge siia kaks (maaler)! Käitises töötas kakssada (kangur). Lapsed kitkusid (porgandipeenar). Ema küüris (katel). Naabritalule ehitatakse uut (kelder). Värskele lihale sobib lisada natuke (pipar). Palun laena mulle (sirkel)! Kas tunned seda (meister)? Majal oli kaks (aken) heledasti valgustatud. Kalevipoeg keerutas Sarvikut nagu (takukoonal). Rukkipähikul on kaks (välissõkal). Tassisin nüüd siia need kaks rasket (kohver). Puhastasin oma eesti pooga [pook = vöö] (hõbepannal). Meie klassis on kaks (seinatahvel). Sõõmisel tarvitame (kahvel). Kirjade kinnitamiseks tarvitame (kirjaklamber). Meist pole vist keegi näinud India (džungel). Vanasti tarvitati riide mõõtmiseks (küünar). Mu koolivend mängib ilusasti (kannel). Kalapüügil ei ole lubatud kasutada (ahing ehk västar).

100. **Harjutus.** Moodustada ainsuse osastav ja mitmuse omastav sõnust:

hele vile, suur summa, sõjavanker, raske toober, lai koppel, rumal vale, ilus maa, magus uni, rõõmus süda, väike neiu, õitsev aster, küps sõstar, kirju pluus, õnnelik piiga, kasulik kaup, õnnetu inimene, kõva pähkel, kitsas peenar, kena album, tulev nädal, magus porgand, lahtine auto, pime rehetare, pere, male, võti, vise, hüljes, kate, hape, pikk kepp, arglik samm, nüri nuga, avalik kõne, hele läige, kirju kinnas, jäme kõis, hõõguv süsi, kõver vars, magus kirss

Käändsõna-tüüpide tabel.

Tabel 1.

Käänd- kond	Tüüpsõna	Tunnused	Ainsuse nimetav	Ainsuse omastav	Ainsuse osastav	Ains. sse- lõpuline sisseütlev	Ainsuse lõputa sisseütlev	Mitmuse omastav	Mitm. id- lõpuline osastav	Mitmuse -e, -i, -u osastav	Mitm. sid- lõpuline osastav	de-mitmuse sisseütlev	i-mitmuse sisseütlev
I	maa koi	Ains. nimetav ja omastav lõpeb pika vokaaliga või diftongiga	maa koi	maa koi	maad koid	maasse koisse	maha —	maade koide	maid —	— —	— koisid	maadesse koidesse	maisse —
II	sõna nimi tuli lauljatar	2 silpi, I välde tar-liitega sõnad	sõna nimi tuli lauljatar	sõna nime tule lauljatari	sõna nime tuld lauljatari	sõnasse nimesse tulesse lauljatarisse	sõnna nimme tulle lauljatari	sõnade nimede tulede lauljataride	— — — —	sõnu — — lauljatare	sõnasid nimesid tulesid lauljatarisid	sõnadesse nimesse tuledesse lauljataridesse	sõnusse — — lauljataresse
III	kõne tubli lauljanna	2 silpi, I välde, lõpul -e 2 silpi, II välde nna-liitega sõnad	kõne tubli lauljanna	kõne tubli lauljanna	kõnet tublil lauljannat	kõnesse tublisse lauljannasse	— — —	kõnede tublide lauljannade	— — —	— — —	kõnesid tubliseid lauljannasid	kõnedesse tublidesse lauljannadesse	— — —
IV	vanker vihik pime kolmas habe	Omast. 2 silpi, III välde Omast. 3 või enam silpi	vanker vihik pime kolmas habe	vankri vihiku pimeda kolmanda habeme	vankrit vihikut pimedat kolmandat habet	vankrisse vihikusse pimedasse kolmandasse habemesse	— — — — —	vankrite vihikute pimedate kolmandate habemete	vankreid vihikuid pimedaid kolmandaid habemeid	— — — — —	— — — — —	vankritesse vihikutesse pimedatesse kolmandatesse habemetesse	vankrisse vihikuisse pimedaisse kolmandaisse habemisse
V	naine katus tööline raudne	s- ja ne-lõpulised sõnad, mille omastavas on -se	naine katus tööline raudne	naise katuse töölise raudse	naist katust töölist raudset	naisesse katusesse töölistesse raudsesse	naise — töölistse —	naiste katuste tööliste raudsete	— katusesid — raudseid	naisi — töölisti —	— — — —	naistesse katustesse töölistesse raudsetesse	naisisse katuseisse töölistisse raudseisse
VI	sepp sõda jõgi sõber õnnelik keel	Omastav — nõrk, osastav — tugev aste	sepp sõda jõgi sõber õnnelik	sepa sõja jõe sõbra õnneliku	seppa sõda jõge sõpra õnneliku	sepassse sõjasse jõesse sõbrasse õnnelikusse	seppa sõtta jõkke sõpra õnneliku	seppade sõdade jõgede sõprade õnnelikkude e. õnnelike	— — — — —	seppi sõdu — sõpru õnnelikke	seppasid sõdasid jõgesid — —	seppadesse sõdadesse jõgedesse sõpradesse õnnelikkudesse	seppisse sõjusse — sõbrusse õnnelikesse
VII	mõte rikas liige tütar	Omastav — tugev, osastav — nõrk aste	mõte rikas liige tütar	mõtte rikka liikme tütre	mõtet rikast liiget tütart	mõttesse rikkasse liikmesse tütresse	— — — —	mõtete rikaste liikmete tütarde	mõtteid rikkaid liikmeid tütreid	— — — —	— — — —	mõtetesse rikkatesse liikmetesse tütarde	mõtteisse rikkaisse liikmetisse tütreisse

suur kauss, kirjalik luba, uus ümbrik, vana tuulik, hea sepik, hoolas aednik, juhuslik asi, avar aken, kõlav kannel, liige, lade, sade, tähtis kursus, kuulus sangar, öine vahtkond, pime öö, armas ema, madal korter, mage puder, haige ige, hele juus, osav kütt, suuline vastus.

101. **Harjutus.** Moodustada mitmuse alaleütlev sõnust:

sile ja tasane tee, kumer kuppel, terav tapper, raske kandmik, hale lugu, jahe õhtu, suur pere, kade naaber, kitsas peenar, armas tütar, palju, sõbranna, valge kartul, lage väli, tuhandes inimene, soodus juhus, raudne värav, stahhaanovlik kangur, silmapaistev bolševik, osav ratsanik, üksik isik.

Mitmuse osastav.

102. Vaadelda käändsõna-tüüpide tabelit!

a) Missugustel tüüpsõnadel on *id*-lõpuline mitmuse osastav?

Täiendada oma vaatlust rohkete näidetega.

Koostada kokkuvõte:

id-lõpuline mitmuse osastav on:

1) tüüpsõnadel

2) tüüpsõnadel jne.

b) Missugustel tüüpsõnadel on *sid*-lõpuline mitm. osastav?

Tuua rikkalikult näiteid.

Koostada kokkuvõte:

sid-lõpuline mitmuse osastav on:

1) tüüpsõnadel

2) tüüpsõnadel

d) Missugustel tüüpsõnadel esineb *e-*, *t-* või *u*-lõpuline mitmuse osastav?

Tuua näiteid ja teha kokkuvõtte eelmiste eeskujul.

103. Vaatame, kuidas õigesti moodustada *e-*, *t-*, *u*-lõpulist mitmuse osastavat.

Lühike mitmuse osastav.

e-, i-, u-tüvelised sõnad.

Tüve täishäälik ainsuses	Mitmuse osastav	Valem-reegel
-e keel, keele leht, lehe, lehte kask, kase, kaske	-i keeli lehti kaski	e annab i ($e - i$)
-i pink, pingi, pinki pood, poe, poodi poiss, poisi, poissi kook, koogi, kooki	-e pinke poode poisse kooke	i annab e ($i - e$)
-u maastik, maastiku, maastikku ahi, ahju, ahju lind, linnu, lindu vihk, vihu, vihku	-e maastikke ahje linde vihke	u annab e ($u - e$)

a-tüvelised sõnad.

Eelmise silbi täishäälik	Ainsus	Mitmuse osastav	Reegel	Erandid
a i õ ei äi	kana, kana, kana laud, laua, lauda hind, hinna, hinda sõda, sõja, sõda sein, seinä, seinä käi, käia, käia	kanu laud <u>u</u> hind <u>u</u> sõdu seinu käiu	Kui <i>a</i> -tüveliste sõnade eelmises silbis on a, i, õ, ei, äi , siis on mitmuse osastava lõpus u	pika — pikki kinga — kingi silma — silmi
e o u ä õ ü	kell, kella, kella kujutelm, kujutelma, kujutelma koht, koha, kohta sukk, suka, sukka märg, märja, märga sööt, sööda, sööta süld, sülla, sülda	kelli kujutelmi -i kohti sukki märgi sööti süldi	Kui eelmises silbis on mõni teine häälik (mitte <i>a, i, õ, ei, äi</i>), siis on mitm. osastava lõpus i	1) Et <i>j</i> ja <i>t</i> ei satuks kõrvu, siis on: orje, tühje, nuie jne. 2) Esmaväitel. sõnad, mille 1. silbis on u või o : nuge, mune, ode jne. (kuid omi ja osi)

Meeles pidada: a-tüvelistel sõnadel on mitmuse osastava lõpus ainult u või i, mitte aga e (välja arvatud tabelis näidatud erandid), seega tarvitagem õigesti vorme: (neid) nurki, relvi, (häid) roogi jne. Eelmise silbi täishäälikute a, i, õ, et, äi meelepidamiseks võib koostada mõne hõlpsasti meeldejääva lause (näit.: Aksel, Ilmar, Õie käisid meil).

104. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse.

Meie põldudel kasvatatakse (rukis, kaer, oder, hernes, uba). Kõõgiviljaaias kasvas (kurk, kõrvits, porgand, sibul, seller, petersell, tomat) ja (muu aedvili). Meie küla mailt on leitud vanaaegseid (võru, sõrmus, sõlg, nuga, oda, vana mõök, savinõu) ja (raha). Sõjategevuses hävis hulk (elumaja, laut, tall, kuur, saun) ja (muu hoone); paiguti hävis (suur linn, küla ja tuhat talu). Külalistele pakuti (õun, pirn, ploom ja kirss). Gruusias kasvab ka (sidrun ja apelsin). Ostsime turult (lill). Aasal õitses kevadel palju (kollane kullerkupp) ja (lilla pääsusilm). Kuivatasime tule ääres (märg sukk) ja küpsetasime tuhas (kartul ja kaalikas). Näitusel oli ilusaid (sohva, tugitool, laud, kapp). Metsas kasvab (mänd, kuusk, kask, pärn, haab, lepp, saar, vaher, jalakas), paiguti ka (tamm ja lehis). Ostsin paari (king) ja (siidsokk). Sadamasse saabus (suur laev, väike paat) ja (lai lodi). Ei ole soovitatav süüa (soolane toit). Lasteaias mängis palju (virk laps). Poisid kandsid (uus müts) ja (valge krae). Sügisel, mil puhub sageli (tuul ja torm), on mõnus ahjupaistel jutustada (vanaaegne jutt) ja (muu lugu). Intelligentsi kongressil viibis hulk (kirjanik) ja (kunstnik). Rännakul ületasime (kõrge mäestik, sügav org) ja (lai jõgi).

105. **Harjutus.** Moodustada mitmuse osastav sõnust:

suur mets, pikk sukk, nõrk tiib, vajalik relv, punane nurk, kiskja hunt, raske samm, kaunis koht, valge sein, kõrge pink, magus kompvek, sügav kuristik, kirjanduslik toode, vana talu, hea lehm, kirju kana, virk hobune, rasvane hani, kõhn siga, kuri kukk, osav hüpe, madal tõke, kuiv rukis, armas onu, magus sai, pikk vaip, kena oder, virk tööline, endine aeg, tige vastus, praegune kaaslane, õine rünnak, soine maastik.

106. **Harjutus.** Tarvitada järgmises katkendis õigesti mitmuse osastavat.

Näitusel.

Sügiseti korraldatakse meil (põllumajanduslik) ja (töösuslik näitus). Näitusele võib välja panna (koduloom ja -lind, mitmesugune aed- ja põldvili), samuti kodumaal valmistatud (kaup, käsitöö ja tööstussaadus). Harilikult on näitusel rohkesti (siga, lehm, lamma, kits) ja (hobune). Esineb ka (hani, part, kana, kukk, kalkun, tuvi, kodujänes) ehk (küülik) ja (hõberebane). Aed- ja põldviljade osakonnas võib näha (kartul, porgand, kapsas, kaalikas, naeris, peet, kõrvits, tomat, uba) ja (hernes). Puuviljadest näeme (õun, pirn, ploom, kirss, kreek) ja isegi (viinamari). Siin leiame samuti (mitmesugune purk, pudel) ja (klaas), millede säilitatakse (keedis) ja (marjamahl). Seintel märkame (suur tabel), mis selgitavad, kuidas tarvitada (sobiv väetis).

Käsitöö osakonnas võime vaadelda (igasugune) kootud (ese), näiteks (suur vaip, rätik, lina, tekk, kinnas, sukk, sokk, kampsun, aknakardin, mööbliriie) ja muud. Nahatööde alalt silmame (mapp, kohver) ja (käekott) ehk (ridiküll). Ka mööblit, näiteks (laud, tool, sohva, kapp, pink, peegel, riiul) ja (voodi) on toodud küllaldaselt näitusele. Huviga vaadeldakse ka (elektritarve), nagu (keedunõu, triikraud, elektrilamp) ja (raadioaparaat).

Avaral näituseväljakul on näha (mitmesugune põllutööriist), näiteks (ader, äke, rehepeksumasin) ja (traktor). Rohkesti liigub (igasugune sõiduk), nagu (vanker, jalgratas, mootorratas, auto) ja (omnibus).

107. **Harjutus.** Koostada kuulutusi, kus esineb sõnu mitmuse osastavas (näit. mingi tarbijate kooperatiiv, kokkuostukontor vms. ostab teatavaid saadusi, aiandusühing pakub aiasaadusi jne.).

Koostada kaupade tellimusi (näit. teie kohalik kooperatiiv tellib maakonnaliidult kaupu).

108. **Ülesanne.** Vaadelda oma kirjandite vihikus, kas leidub kirjandis mitmuse osastava vigu. Selgitada, missuguse sõnatüübi mitm. osastava moodustamises esineb vigu, korrata õpikust vastavad kohad ja harjutada õigesti tarvitama mitmuse osastavat. (Vajaduse korral pöörduda õpetaja poole abi saamiseks.)

i-mitmuse tarvitamisest.

109. Jälgida järgmiste sõnade mitmuse osastava t ja *i*-mitmuse seesütlevat.

	Mitmuse osastav	<i>i</i> -mitmuse seesütlev
-id	aknaid, tütreid, aastaid, vihikuid, puid, vastuseid	aknai-s, tütrei-s, aastai-s, vihikui-s, pui-s, vastusei-s
-u -e -i	tarku, paiku legendikke, materjale lehti, katkisi	targ-u-s, paig-u-s, legendik-e-s, materjal-e-s leh-i-s, katkis-i-s
-sid	koisid, tulesid, valésid, peresid, piigasid, summasid	<i>i</i> -mitmus puudub

Tähele panna! 1) *i*-mitmus tuleneb alati mitmuse osastavast, s. o. mitmuse osastava täishäälik **-u**, **-e**, **-i** kantakse üle *i*-mitmuse käändeisse. **id**-lõpulise osastava puhul jäetakse **d** ära (akna**id** — akna*i*/sse).

2) Astmevahelduslikel sõnadel on *i*-mitmuse käanded samas astmes, milles on vastav ainsuse kääne.

kirjanikke — kirjanikule — kirjanikele, nende kirjanike
paiku — paigale — paigule
tarku — targasse — targusse
rikkaid — rikkasse — rikkaisse

3) *sid*-osastav ei võimalda *i*-mitmuse moodustamist.

4) *uus*-tüübis on *i*-mitmuses: *uusile*, *käsile*, *varsile*, *kaasile* jne.

5) Headeks *i*-mitmuse vormideks peetakse neid, kus käändelõpu ees esineb diftong (kauneil varahommikuil jne.).

-ni, -na, -ta, -ga-lõpulistes käänetes *i*-mitmust ei tarvitata.

110. **Harjutus.** Tarvitada *de*-mitmuse asemel *i*-mitmust seal, kus see on kaunim. (Kui nimisõna ees olevast omadussõnast ei saa moodustada lühikest mitmust, siis ei moodustata seda ka järgnevast nimisõnast. Mitte «paljudes mais», vaid «paljudes m a a d e s»!)

Ilusatel suvepäevadel on suurepärane paadiga sõuda kaldaäärsetesse kõrkjatesse ja õngitseda kalu. Eriti kaunis on see varajastel hommikutel, mil päikesekiired sädelevad virvendavates lainetes ja kõrkjalatvades sahistab salapäraselt õrn tuuleõhk. Kaldad peegelduvad siis loomulikkudes värvides ja kõrgetel küngastel paistvad esemed olelevad ka vees. Tuuleõhk toob rootagustelt heinamaadelt magusat heinalõhna, mis seguneb niiskete järve- ja tõrvasest paadist kerkivate vängete lõhnadega. Laine loksumine vastu paadi külgi annab sellele kõigele omapärase saatemuusika. Niisugustel imeselgetel hommikutel võid istuda tundide viisi, tegelda õngedega ja nautida vaba looduse kustumatut võlu. Vaatled järvepõhjas suurtes parvedes ujusklevaid särge, keda piilub kobrulehe varjust suur ahven, särav kui kindral. Paar samasugust vilksatab rootihnikutes, laiad kui nahkkindad. Peavad lugu rammusatest liimukatest, kõhnadele otsa juba ei hakka! Eemal roostikudes käratsevad vanad kaurid noorte poegadega, õpetades põegi kalu püüdma. Küll on tõrelemist rumalate lastega, enne kui võtavad õppust! Kära ja tõrelemine kostab vaikselt hommikul kaugele, küllap kuulevad seda valgetes riietes heinalisedki, kes niidavad aeglases ühtlases taktis järvekäärudes lopsakat heina. Üks niitjatest peatubki, laseb kuuldavale rõõmsa huike ja osatab kauride käratsemist, nii et hääl kaibub üle järve-lagendikkude kaugele avaratele väljadele: «Ahoi, kaur, kaur, kaur, ahoi!»

Aga üksikutel kollastel vesikuppudel istuvad läikivate tiibadega sihvakad vesikiilid, lendlevad siin-seal kõrkjate kohal ja kiiguvad mõnusasti nende latvadel... Kalad löövad toredasti sulpsu...

Kõike seda võid nautida, kui tõused võimalikult vara ja lähed järvele, kui päikese tõusvad kiired mängivad kastest säravatel puudel, põõsastel ja udust auravatel rohumaadel.

Võõrsõnade ja hilislaenude käänamisest.

111. Uuslaenude käänamisel peame silmas järgmist.

1) Käänamisel arvestame ainult seda sõnaosa, mis algab rõhulise silbiga.

Näit. *kant|se|lei* käänamisel tuleb arvesse ainult silp «lei»; *kons|ti|tut|si|oon* käänamisel ainult silp «oon» jne.

2) Uuslaensõnad käänduvad üldiste reeglite kohaselt, s. o. samuti kui vastava-tüübilised eesti omad sõnad.

Seega *kantselei* käändub nagu *koi* ja *konstitutsioon* nagu *toon* jne.

Vaatleme mõningaid uuslaene vastavalt käändtüüpidele: *maa-koi* järgi käänduvad: komitee, kliše, patarei, trikoo jm.

sõna-nimi järgi käänduvad: kino, poni (väikest tõugu hobune) jm.

lauljatar järgi käänduvad: seminar, insener, herbaarium, materjal jm.

tubli järgi käänduvad: kassa, proosa, pašta, draama jm.

vihik-vanker järgi käänduvad: eksam, miljon, direktor, album jm.

tööline järgi käänduvad: kursus, gloobus jm.

sepp-õnnelik järgi käänduvad väga paljud astmevahelduslikud uuslaened nagu: gramm, protsent, kvartett, ballett, instituut, komandant, bolševik, agent, remont, atestaat, bilanss, barakk jm.

Teatavat raskust tekitavad sõnad nagu *miljon*, *album*, *aatom* jm., kuna kõnekeel kaldub neid käänama *lauljatar*-tüüpi sõnadena. Tuleb silmas pidada, et sellised uuslaened, nagu *album*, *biljon*, *miljon*, *aatom*, *eksam*, *meeter*, *teater*, *direktor*, *prožektor* on kahesilbilised kolmanda-vältelised (*vanker*-tüüpi) sõnad; seega tuleb kõnelda ja kirjutada: vaatlesin *albumit*, 3 *biljonit*, 7 *miljonit*, hapniku *aatomit*, emakeele *eksamit* jne.

112. **Harjutus.** Kirjutada ains. omastav ja osastav ning mitmuse omastav ja osastav p-s 111 esitatud uuslaenudest.

113. **Harjutus.** Täita lünk, kus see vajalik.

1. Üliõpilane sooritas kevadsemestril kuus eksam—. 2. Jõime teed sidruni—ega ja sõime häid apelsin—. 3. Vaatlesin kooliõde külastades huvitava— pildialbumi—. 4. Nõukogude Liidus elab umbes 180 miljoni— inimest. 5. Tallinnas on avatud hulk mitmesuguseid tehnikum—. 6. Kas sa tarvitad hammaste puhastamisel pasta— või pulb—? 7. Ega sa pole kohanud meie direktõr—? 8. Spordivõistlusel püstitati mitu uut rékord—. 9. Aadres—il ei tohi kunagi puududa sihtkoht. 10. Kas oled külastanud kõiki Tallinna kino—? 11. Nähtavasti oli viga protsen—i arvutamises. 12. Kvarte—i ettekanded said sooja—e kiiduaval—us—e osaliseks. 13. Peol esitati ka mõned deklamats—oonid. 14. Matemaatikatunnis õpime aritmeetika—, geomeetria— ja algebra—. 15. Nüüd korralda—akse igal pool vene keele kursus—. 16. Suvel elavad sõjaväelased enamasti telki—es ja barak—i—es, talvel aga kasarmu—es. 17. Kõneleja laskis lõpuks elada bolševik—parteid. 18. Meie külas on mitu väljapaistvat bolševi—u. 19. Viibisime kontser—il, kus esines meie —esti —allinna —aardiväe —askurkorpuse or—ester. 20. Sellele kohale esitas sooviaval—use mit—u kandi—aa—i.

Pärisnimede käänamisest.

114. Eesti pärisnimed käänduvad nagu vastavad üldnimed:

Jõgi, Jõe, Jõge, Jõele jne. (käändub nagu *jõgt*)
Põld, Põllu, Põldu, Põllule jne. (nagu *põld*)
Ranna, Ranna', Ranna't, Ranna'le (nagu *summa*)
Rand, Ranna, Randa, Rannale (nagu *ränd*)

Esitatud näiteist nähtub, et võõramate pärisnimede kõigis käändeis peale ains. nimetava tarvitame ülakoma ehk apostroofi, kui nimes on ainsuse nimetava tähttäheleline kuju näha ja kui selle nimetavalise kuju tuletamine võib tekitada raskusi.

See reegel kehtib ka võõrnimede käänamisel, näit.: sm. *Johansoniga*, sm. *Ivanovile*, kirjanik *Ostrovski* teosed, aga sõitsime *Marseille'sse*, lugesin *Shakespeare'i*. Üldtuntud võõrnimede puhul, kui nende lõpposa kirjutusviis on eestipärane (vastab hääldusele), jäetakse ülakoma ära: käisin *Moskvas*, olin *Leningradis*, tulin *Odessast*.

115. *sõna*-tüüpi pärisnimedel on ains. osastava lõpus t.

Seega siis küll: (seda) *sõna*, (seda) *ema*, aga: (seda) *Jürit*, nägin *Marit*, kohtasin *Helet* jne.

116. **Harjutus.** Koostada mõned tähikud ehk kviitungid kooperatiivi, spordikollektiivi, punase risti algorganisatsiooni jne. liikmemaksu või osamaksu vastuvõtmise kohta. Tarvitada pärisnimede käänamisel õigesti apostroofi.

117. **Harjutus.** Koostada mingi sõnum ajalehele oma koduküla, -alevi või -linna elust.

Sõnade lühendamisest.

118. Sõnu ei saa lühendada ükskõik kust kohast «katki lõikamisega», vaid lühendis peab sisalduma alati järgmise silbi kaashäälik. Näiteks sõna *ok-too-ber* saame lühendada ainult kujul *okt.* (mitte: *ok.*), *detsember* jälle kujul *dets.* (mitte *det.*), *õpetaja* lühend oleks *õp.* või *õpet.*, *õpilane* lühend aga *õpil.* jne. Väiketähelise lühendi lõpul peab olema punkt. Ainult meetermõõtude lühendid on ilma punktita. Seega *a* tähendab aari, aga *a.* (punktiga!) aastat, *l* on liiter, *l.* aga leht jne.

119. **Ülesanne.** Vaadelda õpiku lõpus olevas sõnastikus toodud lühendeid ja jätta neist tähtsamad meelde.

120. **Harjutus.** Kirjutada omal soovil valitud tekst nii paljude lühendustega kui võimalik, kuid nii, et see ei sega õigesti arusaamist.

121. **Ülesanne.** Mida tähendavad lühendid *ENSV*, *EK(b)P* *KK*, *ÜK(b)P*, *ELKNÜ*, *ETKVL*, *NSVL*? Kirjutada nende lühendite tähendused harjutusvihikusse.

Kõrdamisharjutused.

122. Täita lüngad, kus see on vajalik.

Pioneeride lõkkeõhtul.

Pärast õp—etöö lõppu korral—asid meie pioneerid järvekaldaal muruplatsil, kus kasvas kolm suur—jässaka—mäнди,

suurepärase lõk—eõhtu. Oli kevadine soe õhtu, mil— eha— punas —õõguv järv oli kui sulatinast valat— ja õõ—ik lak— sutas õitsva—es toominga—es võluva— laulu. Lõkkeõhtule kogunes kogu koolipere, lastevanema— ja külanoor—; loomu— likult ei puudunu— ka valla täitevkomite— ja partei alg— organisats—ooni esin—ajad.

Kui süü—ati järve kaldale ehitatu— tulepesas lõ—e, avas vanem-pioneerijuht õhtu. Ta tervitas pioneeride nimel kõiki pidulis— ja soovis, et õhtu pak—uks kõigile üleva— meelelahutust ja tõmbaks kõiki kaasa võitlema koos pionee— ri—ega meie elu parema tulevi—u eest, leninli—e ideede eest. Sel—e järel esita—i mit—u —uvitava— laulu-et—ekannet, millele järgnes lõkkevana — kelleks oli meie —irektor — pidu— kõne. Kõneleja ütles, et on sümbool—ne kogune—a kaunil kevadõhtul tule üm—ber. Tuli on inimsoo võimsaim relv loo— duse vallutamisel, valguse ja soojuse sümbol. Tule juures istus ür—se—el aegadel inimene, et leida kaitse— külma ja kisk—ate vastu, tule abil lõi ta oma tööriistad ja relvad. Tule juurde koguneme meiegi, pioneerid, kes tahame olla eesrin—d— likud võitlejad sotsialistli—u kul—uuri eest. Tuli olgu meiegi sümboliks, kuna me teostame leninli—e ideid seltsimees Stalini juhtimisel, et meie kodudes valitseksid soojus ja valgus. Tuli olgu meie sümboliks, et me oma südames—i (liide *-ki*, *-gi*) tuld kannaksime, s. o. v a i m u s t u s e g a oma tööd teeksime.

Kõne võeti vastu tugeva kä—eplaksutusega ehk aplau— siga ja sel—ele järgnes —õukogude —iidu hümn.

Nüüd kuuldi—nähti rida sisukaid et—ekandeid, mis kõik näitasid meie pioneeride suur— edasipüüdlik—ust ja tööindu.

123. Täita lüngad (vajaduse korral) sobiva tähega.

Pioneeride lõkkeõhtul

(järg).

Ül—se esita—i mitmesuguseid tõsisesisulis— ettekandeid. Ent nüüd pöördus lõkkevana taas publiku poole ja ütles, et endine kristli— maailmavaade seadis sihiks askeetli—u elu— viisiga õn—saks saada. Valu peeti sügavaks, aga rõõm arvati oleva— tühine. Meie, bol—evi—ud, peame rõõmu sügava— maks ja olulisemaks valust. Arvame, et pakutu— ettekan—

ded—i tõid kõigile terakese röömu. Nüüd aga järgneb lõbusaid—i ettekandeid, huumori— (os.) ja satiiri, sest ka naer, röömus südamlilik naer on inimes—e üheks röömuaval—useks.

Sõnavõ—ule järgnenud palad olid—i humoori—ad ja lõbusad. Naeru ja nalja oli rohkes—i. Kõik ettekanded toimusid vahel—umisi ühislaulu—ega, kus kaikus röömulaul ja tõusis tulesädeme—ega kõrgusse. Siis süt—isid korraga järvel—i tuled ja praksudes lendasid raketid üles. Oli ütlemata kaunis —etk. Kõlasid pilli—ääled, mis meelitasid inimes— (m. os.) tan—sumurule. Tants avati—i pioneeride tan—sürühma poolt «—ämaja labajalaga», millele järgnes «—oigi polka». Kõik viisid kaasa —üleva meeoleolu, soovides, et pioneerid korral—aksid edaspidi—i sel—iseid õhtuid.

124. Täita lüngad (vajaduse korral) sobiva tähega!

Kogu linna elanik—ond võttis osa vabas—amispäevast. Öösel oli linn valgustatud palju—est pro—ektori—est ja raket—i—est. Mõnus on talvelgi treenida ujumist, kui ei puudu sellekohane —assein. Palun an—ke oma —okumendid kan—seleisse ja astuge —etsembri algul uuesti sisse! Hoi—ke oma asjad puhtad ja korras! Augusti algul korral—a—i Tallin—as kun—inäitus, kus esines rida nõukogude väljapaistvaid kun—ik—e. Ehk—i oli sajune ilm, oli —ubliki kogunenud ometi roh—esti. Vars—jooksis kop—lisse ja kadus põ—saste taha. Or—ester mängis mars—i ja sõdurid mars—isid paraadsammul üle väljaku. Kaar—ilt näeme, et —iljandi järvel on pik—lik kuju ja ümber—ingi kõrged kaldad. Siin—e rahvas tegeleb peamiselt kalan—usega. Ristikhein tuleb külvata ruk—isse kevadel varakult, kui ma— on veel niiske. Kogu pere oli ruk—ist lõikamas. Normiviljana laekus ko—peratiivi viisteistkümm—end tonni kaeru ja ligi kaksküm—end tonni ruk—eid. Roh—esti toodi ka lambavilla ja linu. Meie külas loeb iga talupoeg «—ahva —äält» ja «—alurahvalehte». Pidu avati orkestrimänguga «—alevite —ants». Mõisni—e valitsuse ajal oli renditaluni—ule —üripäev pöördpäevaks: siis pidi ta kas lepingu—uendama või uude koh—a kolima. Eesti kirjan—use silmapaistvamaid tooteid on tõlgitud —ene, —oome, —aksa ja —äti keel—e. Eestlased, —oomlased, —iivlased ja —arjalased kuuluvad —äänemere—soome rahvaste hulka. Puiesti—e (os.) on laien—atud ja neisse on uusi teid rajatud. Tü—rukud jaotati kolme suur—e rühma,

vastavalt nende pik—usele. Suur—e tü—rukute rühm sai endale ülesandeks teostada kõnniteede äär—e korraldamist, väike—tüdrukuid raken—a—i aga lillepeenar—e kitkumiseks. Ah, mil—al lõ—evad sügisesed sajud, mil—al võlub meid juba näarikü—nal—e sära!

125. Kirjutada lauseis peakäanded sõnadest *hele rätik ja rahulik elanik*.

126. Kirjutada mitmuse omastav ja mitmuse osastav sõnust:

osav sepp, odav kaup, pikk sõit, must sukk, värske jälg, väike jalg, raske pakk, huvitav jutt, kirju kaas, suur seen, punane nurk, küps õun, kurb valss, kõrge hind, tume pilv, meeldiv lauluviis, lubjatud ahi, tühi asi, kartlik tüdruke, magus kompvek, maitsev kotlet, õine külm, soine maastik, sinne inimene, kõrge tuulik, lapsik mõte, tuline süsi, aastane mullikas, tõsine põhjus, põllumajanduslik näitus, kinnine ümbrik, südamluk tervitus.

127. Moodustada lauseid, milles eelmises harjutuses antud sõnad esineksid mitmesugustes mitmuse käänetes, tarvitanes *i*-mitmust sõnades, kus *i*-mitmus on sobiv.

128. a) *h* või mitte?

—irmu—ood valdasid varjendis istujaid. Sõitsime —ulgu—merele. Oli —ubane istuda. Päike kiirgas —eredasti. Tõusis tuule—iil. Ta oli —ajameelne. Tõusime —aovalgel. Nutsin —ärdasti. —äkki puhkesid kõik —ägedalt naerma.

—õredad kardinad, ristik—eina —ädal, väike maja—ütt.

b) *-ki* või *-gi*?

tšehh—, lind—, leht—, karp—, nokk—, arg—, toob—, harf—, tušš—, orav—, õrn—, krohv—, hoogsad—, märkad—, kell—, magus—, vedel—, paks—, tuli—, aeg—.

c) *d* või *t*; *g* või *k*; *b* või *p*?

moo—sad aparaadid / püü—ku igaüks / ärgu kart—u midagi / lähenesime var—si / või—ke kõik raskused / liiguti jõu—sasti edasi / um—sõlmes / tulevad kul—sed ajad / lossi rau—sed väravad / and—e natuke aega / leid—e vastavad vahendid / töö läheb hoo—sasti.

d) Ühe-, kahe- või kolmekordne kaas—häälilik?

vap—er mees, vap—rad mehed, kop—li taga, pik—lik laud, tallin—lane, korall—ane, siin—e, mood—ne ehk modern—e, vilja kõrs—, magus kirs—, noor vars—, leivamärs—, värs—, avans—, bilans—, mängis ühe vals—i, õp—urid mars—ivad, mars—ivad õp—urid, arst katsus puls—i, puls—i-löögid.

e) *t, j* vōi ü? (kui see on vajalik).

ta on mu min—a / olen tubli jalakäi—a / tarvis veel vähe käi—a / nei—u Mai—a püüdis mai—a hiirekese, kes oli tun- ginud ma—a (maja) / kukkus o—a (oja) / a—a (aed) otsas / selle a—a (aeg) möödudes / pakkus mü—a / müü—a tuli / polnud midagi sü—a / tore plü—švaip / vastutuli—at tervi- tame / siinoli—ad nägid kõik / kätteand—at pole / Itaal—a / Normand—a / seer—a.

f) Suur vōi väike algustäht? (sulgudes olev täht).

sõitsime (u)krainasse / jõime (h)iina teed / (j)uhan (l)iivi jutustus «(k)äkimäe (k)ägu» / (k)aupmehe (s)ild (t)allinnas / (r)iia (m)aantee (t)artus / (h)iina jõgi (h)uangho / (e)esti (k)irjameeste (s)elts asutati rahvuslikul ärkamisajal / (e)esti (n)õukogude (s)otsialistlik (v)abariik / (r)ootsi (k)uningriik / (j)üriöö (ü)lestõus / (j)üripäev / (j)uuli sõitis linna / (j)uulikuu kuumad päevad / ajaleht «(s)irp ja (v)asar» / viibisime (k)rimmis / (k)rimmi konve- rents / (i)nglise keel / (i)nglismaa.

g) Kirjutada peakäänded järgmistest sõnadest, märkides juurde tüüpsõna:

riiakas kukk, huvitav mõte, ohtlik kuristik, uus päevik, aeglane valss, valge korsten, pikk peenar.

h) Moodustada mitmuse osastav sõnust: männid, lepad, pärnad, kased, sõled, pärlid, küpsed mar- jad, kellad, paelad, linnud, kaardid, kingad, harjad, õunad; kelgud, saidad, rihmad, orjad, sündmused, rõõmud, külmad rel- vad, kulmud, raskused, ollused, otsused, suurused, praegused, pähkliid, sõstrad, soised metsad, söed, veed, õnnelikud inime- sed, suured summad, väikesed külad, hoolsad emad, vilkuvad tuled, helisevad kellad, kirjud vahtrad.

i) Moodustada *t*-mitmus sõnust (kus see on võimalik): vanades raamatutes, suurtele mõtetele, õnnelikkudele

kodanikkudele, väledatest putukatest, avarates muuseumides, kuulsatele lauljannadele, ilusates riietes, kõikidel õpilastel, kõrgetest korstnatest, lakkavatel väljadel, lahtistel akendel, vihikutesse, mätastele, raketele, peenardele, kõrgetes puu-
latvades, üksikutele teekäijatele.

129. Anda vastastikku üksteisele sõnu, millest moodustada *t*-mitm. käändeid, tarvitades sõnade leidmiseks sõnas-
tikku.

Omadussõnade võrdlemine.

130. Leida alljärgnevas tekstis o m a d u s s õ n a d !

Lugemishimulised noored on vist kõik lugenud Kipling'i põnevat juttu «Julged meremehed». Veel enam on virkadele lugejatele tuntud jutud uljatest teadlastest, kes tegid kuulsaid retki karmile Põhjamaale. Nõukogude kirjanduses leidub mitmeid huvitavaid jutte, mis kõnelevad noorile kui ka vanule lugejaile Arktise vallutamisest teotahteliste kartmatute inimeste poolt, kellele meiegi kingime oma siira lugupidamise. Need vaprad vallutajad ja avastajad on võrreldavad Maksim Gorki uhke Tormikotkaga, kes halli mässava mere kohal musta välgu sarnaselt keerleb, kartmata kohutavat tormi ja õudseid rohetavaid vooge. Tore on lugeda jutte, mis niisugustest julgetest tublidest meestest kirjutavad. Kõikjal, nii loovas töös kui õilsas võitluses kõrgete väärtuste eest, austame niisuguseid kangelasmeelseid inimesi. Jutud nende suurtest võitlustest ja vapratest tegudest kisivad meid kõiki kaasa ja toovad meile lugesed õnnelikke tunde.

131. E r a l d a d a o m a d u s s õ n a (küsimus *mis-
sugune?*) m ä ä r s õ n a s t (*kuidas?* jne.):

ilus laul / laulsid ilusasti / tore auto / sõidab toredasti /
kostab liiga valjult / vali kõne / lumi katab pehmesti maa-
pinda / pehme padi / lahja leem / on toidetud lahjasti / päris
hull lugu / läks päris hullusti / hellasti ja õrnasti õitsevad
lilled / kõvasti keelatud / süda on hell / õrn paitav tuuleõhk /
neil läheb kõik suurelt ja laialt / auto keeras suurelt laialt
maanteelt kitsale tänavale / jõudsiime päralt õnnelikult /
õnnelikud inimesed.

132. Vaadelda omadussõnade võrdlemist.

Mihkel on suur poiss. Rein on temast siiski suurem. Aksel on meie kooli kõige suurem ehk suurim poiss. Tallinnas on mitu kõrget maja. Mäed on majadest kõrgemad. Maailma kõige kõrgemad ehk kõrgeimad majad ulatuvad üle 300 m.

Omadussõnadel on kolm võrret: alg-, kesk- ja ülivõrre. Ülivõrrel on sageli kaks kuju: üks, mis moodustatakse keskvõrdele (suurem, kõrgem jne.) sõna «kõige» ette pannes (kõige suurem, kõige kõrgem jne.), teine, lühem vorm, mis on ilma sõnata «kõige» (kõrgeim, suurim jne.). Viimast võime nimetada lühikeseks ehk im-ülivõrdeks.

133. Lk-1 55 olev tabel annab ülevaatliku pildi sellest, kuidas moodustatakse keskvõrret ja kuidas tuletatakse lühikest ülivõrret.

134. Teeme tabeli vaatlusest järgmised kokkuvõtted.

- 1) Lühike ülivõrre pole ainult *im*-lõpuline. Sage-damini esineva *-im* kõrval esineb ka lõpp *-em*: *õnnelikem, kartlikem, korralikem, rahulikem* jne.
- 2) Kui on tegemist astmevaheldusliku sõnaga, tuleb ülivõrre võtta nõrgas astmes: *õnnelikke — õnnelikem, halbu — halvim (nõrk aste!), nõrku — nõrgim* jne.
- 3) *a-* ja *u-*tüvelistest sõnadest, kus keskvõrde tüvi erineb algvõrde tüvest (musta — mustem, hea — parem, järsu — järsem), saame alati *im*-ülivõrde. (Vt. tabelis 2. ja 3. rühmkonna näiteid.)
- 4) *sid*-osastavast ei saa tuletada lühikest ülivõrret: *tubli — tublisid — kõige tublim*. (Vt. tabelis 3. rühmkonna näiteid.)

135. Harjutus. Kirjutada tabeli kujul alg-, kesk- ja ülivõrre sõnust:

tume, niiske, tähtis, vaene, salajane, üldine, õhuke, kasulik, saatuslik, roheline, kõva, noor, pikk, tihe, hall, ohtlik, laisk, õiglane, tark, eeskujulik, selge, külm, äärmine, raudne, ablas, vilgas, roosa. (Vt. näidist lk-1 56.)

	Algvõrde ainsuse		Keskvõrre	Algvõrde mitmuse osastav	Ülivõrre	Skeem-reegel <i>im-üliv.</i> moodustamiseks
	nimetav	omastav				
1	tugev kõrge vastik	tugeva kõrge vastiku	tugevam kõrgem vastikum	tugevaid kõrgeid vastikuid	tugevaim kõrgeim vastikuim	Algvõrde mit- muse osastava -d asemele panna <i>m</i>
	uus salajane õnnelik kartlik	uue salajase õnneliku kartliku	uuem salajasem õnnelikum kartlikum	uusi salajasi õnnelikke kartlikke	uusim salajasim õnnelikem kartlikem	
2	vana tark nõrk järsk halb	vana targa nõrga järsu halva	vanem targem nõrgem järsem halvem		vanim targim nõrgim järsim halvim	Keskvõrde lõppsilbis <i>e</i> muuta <i>i</i> -ks
3	hapu visa	hapu visa	hapum visam	hapusid visasid	kõige hapum kõige visam	<i>sid</i> -osastava puhul lühike ülivõrre puudub
	hea palju	hea palju	parem enam	häid paljusid	parim enim	

Näidis.

Algvõrde		Kesk- võrre	Algvõrde mitmuse osastav	Üli- võrre
nimetav	omastav			
tume	tumeda	tumedam	tumedaid	tumedaim

136. **Harjutus.** Moodustada lauseid, kus lühikeses ülivõrdes esinevad järgmised omadussõnad: kiire (m. os. kiireid), vilgas, hoolas, murelik, kallis, punane, uus, uhke, väiklane, moodne, paras, kade, kannatlik.

137. Anda vastastikku üksteisele sõnu lühikese ülivõrde moodustamiseks, leides selleks sõnu sõnastikust.

138. Tähele panna! Sõna **sarnane** on omadussõna.

Kõnes ja kirjas tarvitatakse sageli vääralt sõna *sarnane* näitavate asesõnade *nitsugune*, *selline*, *säärane* jne. asemel. Näit. «Sarnane asi ei lähe, sarnane olukord ei kesta kaua» jne. Siin tuleb öelda: «Niisugune asi ei lähe, selline olukord ei kesta kaua» jne. Sõna «sarnane» tarvitame seal, kus juttu on ikkagi sarnasusest (sarnased kolmnurgad). Mujal kasutame näitavaid asesõnu soovikohasel valikul: «Kui peaks veel säärased vigu esinema, võtame sellised abinõud tarvitusele, mis kindlasti aitavad.»

139. **Harjutus.** Täita lüngad järgmistes lausetes kas omadussõnaga *sarnane* või sobiva asesõnaga.

Meie noad on niivõrd, et raske on neid teineteisest eraldada. Minuga juhtus eile lugu, et kukusin jalgrattaga kraavi. Kui kõik poisid koguda, kes hästi laulavad, saame võimsa laulukoori. Oma iseloomult on Leo oma kadunud isaga. Joonistage kolm kolmnurka, mille nurgad erinevad oma suuruselt! Eraldage teistest poisid, kes ei võimle! Sinu teod on väga su eelkäija tegudega. Noh, lugu on otse kuulmata!

Asesõna.

140. Leida asesõnad järgmistes lausetes.

Mina, sina ja tema läheme kolmekesi põllule. Meist on vähesed käinud Vormsis. Palun teid astuda tahapoole! Nad on olnud kõik vaprad võitlejad. Eks igal mehel ole omad mured. Nad hoiavad teineteist, nagu oleksid nad vennaksed. «Säärane mulk» on kõigile tuntud L. Koidula näidend. Ära lase end tühistest asjadest kõrvale kiskuda! Mees, kes sealt tuleb, on mu onu. Kes sealt tuleb? Need kivid on tummadeks tunnistajateks möödunud aegadest. Jutus- tage mulle oma elust midagi! Miski ei takista noorte julget teotahet.

141. Vaadelda asesõna tarvitamist seoses rõhutamisega.

Asesõna ei ole rõhutatud	Asesõna on rõhutatud
Ma istusin meelsasti õhtuti oja ääres toominga all.	See olin mina , kes sind kõige enne hoiatas.
Mul pole praegu võimalust kaasa sõita.	Minul igatahes küll ei ole.
Kuhu te ruttate, sügis- pilved?	Kas ka teie kuulusite nende vaprate partisanide hulka?
Sõber kutsus mind oma vankrile.	Igaühel on omad mured.

Asesõnadest, millel on pikemad ja lühemad vormid (näit. *mina* — *ma*, *minul* — *mul*, *teie* — *te*, *nemad* — *nad* jne.), tarvitatakse pikemaid siis, kui asesõna on rõhutatud, lühemaid aga sel korral, kui asesõna on rõhutamata. Viimasel juhul on sageli võimalik asesõna koguni ära jätta, ilma et lause mõte selle all kannataks; rõhutatud asesõna aga ära jätta ei saa. Näit.: Istusin meelsasti õhtuti oja ääres toominga all. Aga: «See olin mina (ei saa välja jätta!), kes sind kõige enne hoiatas.»

Asesõna **oma** lauserõhuta asendis ei muutu, s. o. jääb ainsuse nimetavasse.

142. Võrdle asesõnade **oma** ja **enese** tarvitamist!

Nimi- või omadus- sõna ees (harilikult muutmatus kujul) tar- vitame sõna <i>oma</i>	Küsimuse puhul keda? kellele? kellest? kelle juurde? jne. (ilma järgneva juurdekuuluva omadus- või nimisõnata) tarvitame sõna enese ehk enda
Tundsin rõõmu oma õnnestunud tööst.	Vaatlesin ennast peeglis.
Võtsin paberid ja raha ning panin need oma taskusse.	Võtsin poole enesele, teise jätsin sinule.
Nad kutsusid mindki oma toredasse autosse.	Sõber kutsus mind enese juurde.
Päike saatis oma sätendavaid kiiri üle rohetava metsa.	Endal (enesel) polegi midagi ütelda.

143. **Harjutus.** Koostada lauseid või jutuke, tarvitades asesõnade järgmisi vorme:

mina — ma, temale — talle, minul — mul, oma asjad, enese juurde, andsin enesele, omad riided, oma vihikusse, ostis enesele, oma lapsele, oma raamatust, ehitas enesele.

144. **Harjutus.** Tarvitada õigesti asesõna.

1. (Minul, mul) on kaks ventla. 2. Kas ka (teie, te) sõidate täna Tallinna? 3. Kui (sa, sina) linna sõidad, osta (enesele, omale) uued kingad! 4. Õpetaja kutsus Tootsi (oma, enese) juurde. 5. Vali (enesele, omale) sobiv pala ja kirjuta see (oma, enda) vihikusse. 6. Pindu näed küll teise silmas, aga palki (oma, enese) silmas ei pane (sa, sina) tähele. 7. Ta aitas (oma, enese) sõpru alati abivalmilt. 8. Kas ka

(sina, sa) sõidad maale? 9. Need on (sinu, su) raamatud, mitte (minu, mu).

145. Vaadelda liite *-gi*, *-ki* tarvitamist asesõnades **miski** ja **kumbki**.

Nimet.	miski	kumbki
Omast.	millegi	kummagi
Osast.	midagi	kumbagi
Sisseütlev	millesegi	kummasegi
Seesütlev	milleski	kummaski
Seestütlev	millestki	kummastki
Alaleütlev	millegi	kummalegi
Alalütlev	millelgi	kummalgi
Alaltütlev	milleltki	kummaltki
Saav	millekski	kummakski

Tähele panna! Liide *-gi*, *-ki* liitub alati käände lõpule, s. t. ta on sõna lõppsilbiks.

146. **Harjutus.** Tarvitada õigesti asesõnu.

1. Ta ratsutas edasi, küsimata (miski). 2. (Kumbki) lapsele anti viis õuna. 3. Vaata, et sa sellest loost (keegi) ei räägi! 4. Meelis varjas (oma, enda) saladust ega rääkinud sellest (ükski). 5. (Keegi) tavaliselt oli väga tark koer. 6. Laps jooksis aias, (kumbki) käes õun. 7. Ma ei soovi praegu (miski). 8. Ta ei suutnud (oma, enda) teguviisi (miski) õigustada. 9. Neist ei olnud (ükski) minuga kaasatulist. 10. (Kumbki) tulijal oli peas raske raudkiiver. 11. Vali (enesele, omale) sobiv töö, õpi ja tööta (ennast, oma) üles, kuni saavutad (oma, enda) eesmärgi!

Omadussõna käänamisest koos nimisõnaga.

147. Käänata *väike valgepäine tüdruk* ainsuses ja mitmuses (suuliselt) ja jälgida nimi- ja omadussõnade käändelõppe.

148. Koostada reegel omadussõna käänamisest koos nimisõnaga, täites allpool olevad lüngad.

Omadussõna käänamisel koos nimisõnaga käänduvad

kõik sõnad ja neil on vastava käände lõpp. Ainult käandes jääb omadussõnadel käände lõpp ära. Samades käändetes ei esine (de-? i-?) mitmust.

Arvsõnade tarvitamisest.

149. Arvsõnad jagunevad **põhi-** ja **järgarvudeks**. Põhiarvud vastavad küsimusele **mitu?** kui palju?, järgarvud küsimusele **mitmes?**

	Põhiarvud (mitu? kui palju?)	Järgarvud (mitmes?)
Lihtarvud	üks, kaks, kolm kümme sada tuhat (om. tuhande) miljon (om. miljoni, os. miljonit)	esimene, teine, kolmas kümnes sajas tuhandes (om. tuhandenda) miljones (om. miljonenda)
Liitarvud	üksteist (kümme) kaksteist kakskümmend kakskümmend üks sada kaks kakssada tuhat üheksasada neli- kümme viis kolm miljonit	üheteistkümnes kaheteistkümnes kahekümnes kahekümne ühes (e. esimene) saja kahes kahesajas tuhande üheksasaja neljakümne viies kolme miljones

Meeles pidada!

1) Kokku kirjutatakse liitarvud: üksteist kuni üheksasteist (kümme) ja kümmed ning sajad neid määravate arvudega; seega siis sõnad **-kümme** ja **-sada** kirjutame kokku, teised arvud aga kõik lahku.

Näit.: kakssada viiskümmend, kolm tuhat kuussada kaks-teist jne.

2) Liit-järgarvudel on kõik sõnad omastavas kään-des peale viimase, mis on mõttele vastavas käändes.

Näit.: tuhande üheksasaja neljakümne viiendal aastal, kahekümne viiendal juulikuu päeval jne.

150. Vaadelda liitarvude käänamist.

Nimetav	seitsesada viisteist
Omastav	seitsmesaja viieteistkümne
Osastav	seitsetsada viieteistkümmend
Sisseütlev	seitsmesaja viieteistkümmesse
Seesütlev	seitsmesaja viieteistkümnes
Alaleütlev	seitsmesaja viieteistkümnele jne.

Tähele panna! Liit-põhiarvudel käänduvad kõik sõnad nimetavas, omastavas ja osasta-vas käändes; järgmistes käänetes käändub ainult vii-mane sõna, kuna teised jäävad omastavasse.

Järgarvudel käändub ainult viimane sõna (vt. eelmises punktis antud reeglit).

151. **Harjutus.** Kirjutada peakäänded arvudest: kaks-kümmend kolm, viieteistkümnes, tuhat, miljon, miljard.

152. **Meeles pidada!** 1) Järgarvud märgitakse sageli rooma numbrita (näit. VI klass). Kui järgarv on kirjutatud araabia numbriga, pannakse selle järele punkt.

Näit.: Ta oli 18. (loe: kaheksateistkümnes) mees rivis. E. Vilde sündis 5. märtsil 1865. aastal jne.

2) Lausetes, kus üldnimi on arvu ees, on järgnev arv ikka põhiarv, seega punktita.

Näit.: aastal 1945, § 3, lk. 121 jne.

153. **Harjutus.** Kirjutada arvud numbrita.

1. Haige pole kolmel päeval söönud. 2. Tulge kahe päeva pärast! 3. Toitu anti saja viiekümnele mehele. 4. Olen kuuen-das klassis. 5. Meie koolis on seitsmendas klassis kaks-küm-mend kolm õpilast. 6. Olen nimekirjas kahekümnes õpilane.

7. Õpetaja tuli neljandast klassist. 8. Astusin aastal üks tuhat üheksasada nelikümmend kuus Tartu Riiklikku Ülikooli. 9. Elame kahekümnendal sajandil. 10. Meil on kirjandi kirjutamiseks kuus päeva aega. 11. Kolmeteistkümnendal märtsil külastas meie kooli koolide inspektor.

154. **Harjutus.** Koostada tähik ehk kviitung mingi liitarvulise summa vastuvõtmise kohta ja varustada see kirjutamise kuupäevaga. Summa tuleb tingimata kirjutada ka sõnadega.

155. **Harjutus.** Kirjutada sõnadega järgmised arvud:

1881. aastal, 3 800 000, 8535 rubla, a. 1945, 219 m, 5-ndast kambrist, 23-ndal kuupäeval, 100-s päev, 9. mees, lk. 66, § 61, ptk. 1—4, $\frac{1}{100}$, $\frac{1}{1000}$.

156. **Harjutus.** Anda üksteisele vastastikku ülesandeid: a) põhiarvude kirjutamiseks sõnadega, b) järgarvude kirjutamiseks.

157. Koostada oma lühike elulookirjeldus.

158. Koostada mõne organisatsiooni kuulutus referaatkoosoleku, peo jne. kohta.

159. Koostada kutse (peole, koosolekule jne.).

Pöörd sõna.

160. Leida pöörd sõnad järgmisest katkendist ja liigitada need pöördelisteks ja käändelisteks muudeteks.

Esä ja Villem olid raiesmaal tööl. Nad raiusid võsa, kaalusid kändusid, kaevasid, murdsid, väänasid ja vedasid puid ja hagu kokku. Raske ja vänge sõrrusuits ujus aeglaselt õhus. Tuli põles igavalt ja uniselt, pikkamööda muutusid kannukuhjad halliks tuhaks. Mehed liikusid hõõgivate nägude ja punetavate silmadega paksus suitsus, kohendasid tuld ja lisasid sütit. Kogu mets oli täis värisevat sinist suitsu, mis kuhugipoole ei liikunud, vaid tüvede ümber tukkus. Asjad ... näisid virvendavat kui läbi klaasi. Päikese veerengul oli välituli kustunud. Üksikud tukid loitsid veel vaevalt. Hallide tuhasõõride all hõõgusid nägematud söed. Siis läks Esä onni puhkama, aga Villem viskas kütise ärde haakoole pikali ja jäi tuld valvama.

(F. Tuglas.)

Pööramistabel.

I. Isikuline tegumood.

Tabel 2.

Arv	Pööre	A. Pöördelised vormid												B. Käändelised vormid					
		Kindel kõneviis								Tingiv kõneviis				Käskiv kõneviis		Kaudne kõneviis		1. ma-tegevusnimi: sisseütlev <i>laulma</i> seesütlev <i>laulmas</i> seestütlev <i>laulmast</i> ilmaütlev <i>laulmata</i> 2. da-tegevusnimi: osastav <i>laulda</i> seesütlev <i>lauldes</i> 3. Kesksõnad: olevik (<i>v</i> -kesksõna) <i>laulev</i> minevik (<i>nud</i> -kesksõna) <i>laulnud</i> 4. Teonimi: <i>laulmine</i> 5. Tegijanimi: <i>laulja</i>	
		Olevik		Lihtminevik		Täisminevik		Enneminevik		Olevik		Täisminevik		Olevik		Olevik	Täismin.		
		Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne		Jaatav kõne
Ainsus	1. ma	<i>laulan</i>		<i>laulsin</i>		<i>olen</i>		<i>olin</i>		<i>laulaksin</i>		<i>oleksin</i>		—	—				
	2. sa	<i>laulad</i>		<i>laulsid</i>		<i>oled</i>		<i>olid</i>		<i>laulaksid</i>		<i>oleksid</i>		<i>laula!</i>	<i>ära laula!</i>				
	3. ta	<i>laulab</i>	<i>et laula</i>	<i>laulis</i>	<i>et laulnud</i>	<i>on</i>	<i>laulnud</i>	<i>oli</i>	<i>laulnud</i>	<i>laulaks</i>	<i>et laulaks</i>	<i>oleks</i>	<i>laulnud</i>	<i>laulgu!</i>	<i>ärgu laulgu!</i>	<i>laulvat</i>	<i>et laulvat</i>	<i>olevat laulnud</i>	<i>et olevat laulnud</i>
Mitmus	1. me	<i>laulame</i>	<i>et laulame</i>	<i>laulsime</i>	<i>et laulnime</i>	<i>oleme</i>	<i>laulnime</i>	<i>olime</i>	<i>laulnime</i>	<i>laulaksime</i>	<i>et laulaksime</i>	<i>oleksime</i>	<i>laulnime</i>	<i>laulgem!</i>	<i>ärgem laulgem!</i>	<i>laulvat</i>	<i>et laulvat</i>	<i>olevat laulnud</i>	<i>et olevat laulnud</i>
	2. te	<i>laulate</i>		<i>laulsite</i>		<i>olete</i>		<i>olite</i>		<i>laulaksite</i>		<i>oleksite</i>		<i>laulge!</i>	<i>ärge laulge!</i>				
	3. nad	<i>laulavad</i>		<i>laulsid</i>		<i>on</i>		<i>olid</i>		<i>laulaksid</i>		<i>oleks</i>		<i>laulgu!</i>	<i>ärgu laulgu!</i>				

II. Umbisikuline tegumood.

<i>lauldakse</i>	<i>ei laulda</i>	<i>lauldi</i>	<i>et lauldud</i>	<i>on lauldud</i>	<i>et ole lauldud</i>	<i>oliti lauldud</i>	<i>ei olnud lauldud</i>	<i>lauldaks</i>	<i>et lauldaks</i>	<i>oleks lauldud</i>	<i>et oleks lauldud</i>	<i>lauldagu!</i>	<i>ärgu lauldagu!</i>	<i>lauldavat</i>	<i>et lauldavat</i>	<i>olevat lauldud</i>	<i>et olevat lauldud</i>	1. ma-tegevusnimi: <i>lauldama</i>	2. Kesksõnad: olevik (<i>tav</i> -kesksõna) <i>lauldav</i> minevik (<i>tud</i> -kesksõna) <i>lauldud</i>

Pöördelised muuted	Käändelised muuted
olid, raiusid,	polnud, ... hõõgivate, ...

Märkus. Muudete liigitamisel käändelisteks ja pöördelisteks kasutada vajaduse korral pööramistabelit.

161. Vaadelda pööramistabelit ja vastata järgmistele küsimustele.

1) Missugused tegumood on pöördsõnal? Mis vahe on neil tegumoodidel? 2) Missugused kõneviisid on pöördsõnal? Mis on nende tunnuseks? 3) Mitu pööret on olemas? 4) Mille poolest erineb eitav kõne jaatavast kõnest? 5) Loendada kõik käändelised vormid isikulises tegumoes. 6) Võrrelda viimaseid käändeliste vormidega umbisikulises tegumoes. 7) Mitu aega on pöördsõnal? 8) Tuua näiteid, millal tarvitame liht-, täis- ja enneminevikku. 9) Kuidas väljendame tulevikku?

162. Harjutus. Pöörata tabeli eeskujul *istuma* ja *õppima* ja valmistada endale ka pööramistabel ühe enda poolt valitud pöördsõna pööramisest.

163. Teha kirjalik kokkuvõte pööramisest.

Pöördsõnal on pööret nii ainsuses kui mitmuses. Pöördsõnal on aega, olevik ja Minevik võib olla kolmesugune: Lihtmineviku tunnuseks on ja Täis- ja enneminevik moodustatakse pöördsõna abil.

Tingiva kõneviisi tunnuseks on Käskiva kõneviisi tunnuseks on *-ge*, *-ke*, *-gem*, ja kaudse kõneviisi tunnuseks Eitava kõne vorme väljendatakse eitussõnade **ei** ja **ära** (ärge, ärgem, ärgu) abil.

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on **-da-** (saadakse), **-ta-** (õpitakse), **-d-** (saadi), **-t-** (õpiti) ja **-a-** (tuu-a-kse).

164. Vaadelda pöörämistabelis pöördsõna käändelisi vorme ja vastata küsimustele:

a) Missugused käänded on *ma*-tegevusnimel? b) *da*-tegevusnimel? c) Kuidas käändub oleviku kesksõna, näiteks sõnast *õppima*? d) Kas saab käänata ka mineviku kesksõna (näit. *surnud*)? e) Kuidas käänduvad tegija- ja teonimi? f) Kuidas moodustada umbisikulise tegumoe käändelisi vorme: *ma*-tegevusnime, oleviku ja mineviku kesksõna?

165. **Harjutus.** Moodustada käändelised vormid nii isikulises kui umbisikulises tegumoes järgmistest sõnadest, rakendades neist mõned sobivais lauseis:

vaatama, kirjutama, leidma, õppima, lükkama, tooma, lugema.

Näidis. Isikul. teg.: 1) *kukkuma*, *kukkumas*, *kukkumast*, *kukkumata*; *kukkuda*, *kukkudes*, 2) *kukkuv*, 3) *kukkunud*, 4) *kukkuj*, 5) *kukkumine*. Umbisikul. teg.: 1) *kukutama*, 2) *kukutav*, 3) *kukutud*.

Hoiduge *kukkumast*, võib juhtuda õnnetus! *Mahakukunud* inimest tuleb alati aidata.

166. **Harjutus.** Katseks, kas on ära õpitud pöördsõna vormistik, kirjutada:

a) Kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pöörde sõnast *kukkuma*.

b) Tingiva kõneviisi oleviku mitmuse 2. pöörde eitav kõne sõnast *paluma*.

c) Kaudse kõneviisi täismineviku ains. 1. pöörde eitav kõne sõnast *lugema*.

d) Käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöörde eitav kõne sõnast *hüüdma*.

e) Umbisikulise tegumoe olevik sõnast *pesema*.

f) Umbisikulise tegumoe minevik sõnast *tulema*.

g) Umbisikulise tegumoe käskiv kõneviis sõnast *kirjutama*.

167. **Harjutus.** Anda selletaolisi ülesandeid üksteisele vastastikku.

Pöördsõna põhimuuted.

168. Olles tutvunud pöördsõna vormistikuga, selgitame, missugused on pöördsõna põhimuuted ja missugused vormid neist moodustatakse.

Pöördsõna põhimuuteid on neli:

- 1) *ma*-tegevusnimi (*ma*-infinitiiv) — näit. *õppima*,
- 2) *da*-tegevusnimi (*da*-infinitiiv) — näit. *õppida*,
- 3) isikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik — näit. *õpin*,
- 4) *tud*-kesksõna (*tud*-partitsiip) — näit. *õpitud*.

Antud põhivormidest võime tuletada kõik teised vormid, eriti astmevahelduslikest sõnadest, kus muidu tüve ja lõpude vaheldusrikas kirevus võib meid viia eksiteele.

169. **ma-tegevusnimest** tuletame järgmised muuted:

lükka/ma, *-mas*, *-mast*, *-mata*, s. o. *ma*-tegevusnime teised käänded;

lükka/sin, *-sid*, *-s*, *-sime*, *-site*, *-sid*, s. o. kindla kõneviisi lihtmineviku (kõik pöörded);

lükka/vat — kaudse kõneviisi oleviku;

lükka/v — *v*-kesksõna;

lükka/ja — tegijanime;

lükka/mine — teonime.

Hõlpsamaks meelespidamiseks ja kirjutamiseks võime ülaltoodud vormid kirjutada ka nii:

lükka | *-ma*, *-mas*, *-mast* jne.
 | *-sin*
 | *-vat*
 | *-v*
 | *-ja*
 | *-mine*

T ä h e l e p a n n a ! Astmevahelduslikel sõnadel on need vormid alati tugevas astmes!

170. **Harjutus.** Kirjutada *ma*-tegevusnimest moodustavad vormid eelmises punktis antud kujul sõnust:

hakama, trükkima, liikuma, kõnelema, hüppama, rututama, suplema, ütlemä, õmblema, rüselema, katma, tapma, jätma.

171. Kindla kõneviisi **olevikust** moodustame järgmised pöörd sõna muuted:

lükka/n, *-d, -b, -me, -te, -vad*, s. o. oleviku teised pöörded
ei lükka (ka eitavas kõnes!);

lükka/ksin, *-ksid, -ks jne.*, s. o. tingiva kõneviisi oleviku
ei lükkaks (ka eitavas kõnes!);

lükka, *ära lükka*, s. o. käskiva kõneviisi 2. pöörd.

172. **Harjutus.** Kirjutada olevikust tuletatavad vormid harjutuses nr. 170 antud sõnadest siinsamas näidatud kujul.

173. **da-tegevusnimest** moodustame järgmised vormid:

luka/ta, *-tes*;

luka/nud — *nud*-kesksõna;

luka/ku, *-kem, -ke, -ku*, s. o. käskiva kõneviisi kõik pöörded peale ains. 2. pöörd.

174. **Harjutus.** Kirjutada *da*-tegevusnimest moodustatavad vormid harjutuses nr. 170 antud sõnadest eelmiste harjutuste eeskujul.

175. **tud-kesksõnast** tuletame järgmised pöörd sõna vormid:

luka	<i>-tud</i>	} Kõik umbisikulise tegu- moe vormid.
	<i>-takse</i>	
	<i>-ti</i>	
	<i>-taks</i>	
	<i>-tagu</i>	
	<i>-tavat</i>	
	jne.	

T ä h e l e p a n n a ! Astmevahelduslikel sõnadel on need vormid alati nõrgas astmes.

176. Nii saame antud nelja põhivormi ehk -muute järgi ülevaatlikult tähistada kõik pöörd sõna olulisemad vormid.

Näiteks:

kukku | -ma, mas jne.
 | -sin
 | -vat
 | -v
 | -ja
 | -mine

kukku | -da, -des
 | -nud
 | -gu, -gem jne.

kuku | -n
 | -ksin jne.
 | !

kuku | -tud
 | -takse
 | -ti
 | jne.

177. **Harjutus.** Kirjutada p. 176 eeskujul pöörd sõna põhivormid ja neist tuletatavad muuted järgmistest pöörd sõnadest (kui tekib *da*-tegevusnime või oleviku leidmisel raskusi, kasutada sõnastikku):

jugema, pälvima, reetma, kümblema, lõppema, muigama, kohtlema, uppuma, hukkuma.

178. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse vormi.

Varsti nägime kõik rõõmuga, et lund (hakkama) sadama. Kõik jätsime töö ja (tõttama) välja vaatama. Varsti oli maad (katma — *v*-kesksõna) lumi nii paks, et võis kelguga sõita. Oli nii libe, et kelgud libisesid ilma (lökkama). Puud ja põõsad olid (kattuma) üleni valgesse rüüsse. Neid oli kohe rõõm (vaatama). Eriti kaunist vaadet (pakkuma) noor kuusemets; kuused olid nagu kaunid balletineiu uhketes krinoliinides. (Lökkama) kelgud ühe kõrge kuuse alla ja vaatlesime, kuidas lumehelbed aina (kukkuma). Meil polnud kuhugi (ruttama), sellepärast võisime seda kaua (vaatama). Eriti kaunid olid lumeräitsakad meie (tume) mantleil. Kui olime kõike küllalt (vaatama), (hakkama) koju minema. Kogu maa oli (kattuma) paksu lumivaibaga. Joonistustunnis

(õppima) joonistama lumiseid kuuski ja lumeräitsakaid. Viimastest sai kaunis ääris-ilustus ehk bord, mis (jätma) kõigile hea mulje.

Pööramine tüüpsõnade eeskujul.

179. Nagu käändsõnu, nii võime ka pöördõnu rühmitada nende sarnaste vormide järgi tüüpideks. Samasse rühma kuuluvad sõnad on pööramisel sarnased, s. o. ühe õpitud tüüpõna järgi võime kergesti ja eksimatult pöörata ka teisi sellelaadisi sõnu.

Nagu pöördõna põhivormide tundmaõppimisel ja ka harjutuse nr. 178 kirjutamisel märkame, esineb mõnedel pöördõsõnadel astmevaheldus (hakkama, hakata, hakkana; pakkuma, pakub, pakkuda jne.), kuna teised on astmevahelduseta (kattuma, kattuda, kattub; kirjutama, kirjutada, kirjutata jne.). Sellepärast tuleb alati selgitada, kas antud pöördõna on astmevahelduslik või mitte. Seda on kerge otsustada, kui

võrrelda *da*-tegevusnime kindla kõneviisi olevikuga, sest

astmevahelduslikel pöördõsõnadel on kindla kõneviisi olevik ja *da*-tegevusnimi alati vastupidises astmes, s. o. kui üks on nõrgas astmes, siis teine on tugevas.

Näit: *hakata* (n.) — *hakkana* (t.)
hüpata (n.) — *hüppana* (t.)
jätta (t.) — *jätana* (n.)
õppida (t.) — *õppina* (n.)

180. **Harjutus.** Liigitada pöördõsõnad allpool näidatud tabeli järgi järgmiselt:

Astmevahelduseta sõnad	Astmevahelduslikud sõnad	
	olevik nõrgas astmes	<i>da</i> -tegevusnimi nõrgas astmes
kattuma, kattuda, kattun	kukkuma, kukkuda, kukkun	hüppama, hüppata, hüppan
kirjutama, kirjutada, kirjutata	saatma, saata, saadan	õmblema, õmblen õmblen

Täiendada oma tabelit järgmiste sõnadega: seletama, kandma, tõttama, rikkuma, vaatama, võtma, hakkama, süt-
tima, rippuma, tukkuma, lõõtsutama, harjutama, aitama, hõis-
kama, ootama, leppima, saagima, jooksuma, kuduma, saama,
käima, jooma, töötama, tootama, sulgema.

saama-, käima-tüüp.

181. Astmevahelduseta sõnad, mille tegevusnime tun-
nuse *-ma* ees on pikk täishäälik või diftong (kaksiktäishää-
lik):

- a) *saama, saada, saan, saadud;*
- b) *käima, käia, käin, käidud.*

Nagu *saama* pöörduvad: looma, jooma, tooma,
sööma, lööma, jääma, keema jm. pika täishäälikuga sõnad
(välja arvatud *-it-* või *-üü-*).

Nagu *käima* pöörduvad: võima, treima, naima,
viima, müüma jm. diftongiga või *it-* või *üü-*ga sõnad.

Saama-, käima-tüüpi sõnadel on see iseärasus, et nende
kõik muuted pole reeglipäraselt põhimuudetest tuletatavad,
nagu sellest oli jutt eespool. Nii pole minevik (näit. *tõin*)
tuletatav *ma*-tegevusnimest (*tooma*), nagu see peaks olema.
Samuti ei saa moodustada *kse*-olevikku *tud*-kesksõna järgi.
Sellepärast peame nende pöörd sõnade puhul ära õppima peale
põhivormide veel järgmised peavormid (vt. tabelit
lk-l 70).

Meeles pidada! Kui *da*-tegevusnimes ei
esine *d e g a t* (käia, süüa, viia), siis ei esine
seda ka *kse*-olevikus (käiakse, süüakse, viiakse),
küll aga *kse*-oleviku eitavas kõnes (ei käida, ei süüa, ei
viida).

Märkus. Samuti sõnade puhul: surema, surra,
surrakse, ei surda; tulema, tulla, tullakse,
ei tulda jne.

182. **Harjutus.** Koostada lauseid, milles esineb *kse*-
oleviku jaatav või eitav kõne sõnadest:

käima, müüma, viima, looma, tooma, sööma.

<i>ma-</i> tegevus- nimi	<i>da-</i> tegevus- nimi	Olevik	Liht- minevik	<i>nud-</i> kesk- sõna	<i>tud-</i> kesk- sõna	kse-olevik	
						jaatav k.	eitav k.
<i>saama</i>	<i>saada</i>	<i>saan</i>	<i>sain</i>	<i>saanud</i>	<i>saadud</i>	<i>saadakse</i>	<i>ei saada</i>
<i>looma</i>	<i>luua</i>	<i>loon</i>	<i>lõin</i>	<i>loonud</i>	<i>loodud</i>	<i>luuakse</i>	<i>ei looda</i>
<i>tooma</i>	<i>tuua</i>	<i>toon</i>	<i>tõin</i>	<i>toonud</i>	<i>toodud</i>	<i>tuuakse</i>	<i>ei tooda</i>
<i>sööma</i>	<i>süüa</i>	<i>söön</i>	<i>sõin</i>	<i>söönud</i>	<i>söödud</i>	<i>süüakse</i>	<i>ei sööda</i>
<i>lööma</i>	<i>lüüa</i>	<i>lõön</i>	<i>lõin</i>	<i>lõönud</i>	<i>löödud</i>	<i>lüüakse</i>	<i>ei lööda</i>
<i>keema</i>	<i>keeda</i>	<i>keen</i>	<i>keesin</i>	<i>keenud</i>	<i>keedud</i>	<i>keedakse</i>	<i>ei keeda</i>
	e. <i>kita</i>					e. <i>kiitakse</i>	
<i>jääma</i>	<i>jääda</i>	<i>jään</i>	<i>jäin</i>	<i>jäänud</i>	<i>jäädud</i>	<i>jäädakse</i>	<i>ei jääda</i>
<i>käima</i>	<i>käia</i>	<i>käin</i>	<i>käitsin</i>	<i>käinud</i>	<i>käidud</i>	<i>käitakse</i>	<i>ei käida</i>
<i>võima</i>	<i>võida</i>	<i>võin</i>	<i>võitsin</i>	<i>võinud</i>	<i>võidud</i>	<i>võidakse</i>	<i>ei võida</i>
	e. <i>võita</i>					e. <i>võiakse</i>	
<i>treima</i>	<i>treida</i>	<i>trein</i>	<i>treisin</i>	<i>treinud</i>	<i>treitud</i>	<i>treitakse</i>	<i>ei treita</i>
<i>müüma</i>	<i>müüa</i>	<i>müün</i>	<i>müüsin</i>	<i>müünud</i>	<i>müüdud</i>	<i>müüakse</i>	<i>ei müüda</i>
<i>viima</i>	<i>viita</i>	<i>viin</i>	<i>viitsin</i>	<i>viinud</i>	<i>viidud</i>	<i>viitakse</i>	<i>ei viida</i>

paluma-, kirjutama-tüüp.

183. Vaatleme teiste astmevahelduseta pöördõnade pööramist.

a) *paluma, paluda, palun, palutud, palutakse*

S a m u t i p ö ö r d u v a d: lubama, elama, magama, põlema, hävima, levima, küsima, siblima, kablina jne.

b) *töötama, töötada, töotan, töötatud, töötatakse*

S a m u t i p ö ö r d u v a d: süttima (süttin), kattuma, vettima, rappuma, hukkuma (hukkun), puutuma (puutun), julgema, katkema, lahkuma, koondama, jaatama, eitama, kaotama, pettuma, kanduma, korduma jne. (kõik 3-ndas vältes!).

c) *kirjutama, kirjutada, kirjutatan, kirjutatud, kirjutatakse*

S a m u t i p ö ö r d u v a d: harjutama, seletama, kasvatama, avaldama, arendama, parandama, kirjeldama, ähvardama, põgenema, värisema, ahvatlema, imetlema, esitlema, mõtisklema jne. (kõigil -ma ees 3 silpi!).

d) *tulema, tulla, tulen, tuldud*

S a m u t i p ö ö r d u v a d: surema, olema, panema, minema, pesema jne.

184. Tuleb pidada meeles: kui sõna olevikku ja *da*-tegevusnime võrreldes selgub, et sõna on astmevahelduseta, siis ei saa ükski muu vorm enam olla astmevahelduslik. Seega kui on *süttida* ja *süttin*, siis peab olema ka *süttitud*, *süttitakse*, *süttiti*, *ei süttita* jne.

Tähele panna! Sõnades *tulema* — *tulla, olema* — *olla* (3. välde!) esineb küll vältemuutusi, kuid neid sõnu ei peeta astmevaheldusega sõnadeks. Astmevaheldusega pöördõnadel on *ma*-tegevusnimi alati tugevas, *tud*-kesksõna aga alati nõrgas astmes (*hüppama* (t.), hüppan, hüpata, *hüpatud* (n.)); vormides *tulema, tulen, tulla, tuldud* niisugust nähtust ei esine, seega sellelaadilised sõnad ei ole astmevahelduslikud.

185. Peame meeles *paluma-, kirjutama-tüüpi* sõnadest järgmisi muuteid:

da-tegevusnimi	Kindla kõne- viisi olevik	tud-kesksõna	kse-olevik	
			jaatav kõne	eitav kõne
mida teha?	mida teen?	mida tehtud?	mida tehakse?	mida ei tehta?
<i>pettuda</i> <i>vaikida</i> <i>kirjutada</i> <i>avaldada</i> <i>julgeda</i>	<i>pettun</i> <i>vaikin</i> <i>kirjutan</i> <i>avaldan</i> <i>julgen</i>	<i>pettunud</i> <i>vaikitud</i> <i>kirjutatud</i> <i>avaldatud</i> <i>julgetud</i>	<i>pettutakse</i> <i>vaikitakse</i> <i>kirjutatakse</i> <i>avaldatakse</i> <i>julgetakse</i>	<i>ei pettuta</i> <i>ei vaikita</i> <i>ei kirjutata</i> <i>ei avaldata</i> <i>ei julgeta</i>
<i>surra</i> <i>tulla</i> <i>olla</i>	<i>suren</i> <i>tulen</i> <i>olen</i>	<i>surdud</i> <i>tuldud</i> <i>oldud</i>	<i>surrakse</i> <i>tullakse</i> <i>ollakse</i>	<i>ei surda</i> <i>ei tulda</i> <i>ei olda</i>
<i>pesta</i>	<i>pesen</i>	<i>pestud</i>	<i>pestakse</i>	<i>ei pesta</i> (lihtmin. <i>pestin</i>)

Ülesanne.

- 1) Võrrelda *da*-tegevusnime *kse*-oleviku eitava kõnega!
- 2) Millal esineb *kse*-olevikus *-takse*, millal *-tatakse*?
- 3) Miks on sõnus *surdud*, *tuldud d*, aga sõnas *pestud t*?
- 4) Kas *l*-ile, *n*-ile, *r*-ile järgnev tuletusliide *-da-* (*heegeldama*, *parandama*, *kummardama*) pöördumisel muutub või mitte?
- 5) Tuletada meelde reegel, mis selgitab, miks on *olla* — *ollakse*, *tulla* — *tullakse* jne.

186. **Harjutus.** Määrata tüüpsõna, mille järgi pöördub: põgenema, ähvardama, kalduma, meeldima, puhuma, looma, pooma, naima, mattuma, eeldama, taotlema, suurenema.

Näidis: põgenema (nagu *kirjutama*), joobuma (*petuma*) jne.

187. **Harjutus.** Kirjutada peamuuted (*ma-* ja *da-*tegevusnimi, olevik ja lihtminevik, *nud-* ja *tud-*kesksõna ning *kse*-olevik) sõnust:

kattuma, süttima, töötama, kasvatama, kirjeldama, parandama, põgenema, panema, minema, pesema.

188. **Harjutus.** Tarvitada järgmistes lausetes õigesti vastavaid pöörd sõnavorme.

Lase supil veel natuke (keema)! Tänaval (käima — *kse*-olevik) alati paremat kätt. Koolis ei (käima) ajaviiteks, vaid õppimiseks. Meil (sööma — *kse*-olevik) lõunat kella 4 paiku. Tunnis (olema — *kse*-olev.) hoolas ja tähelepanelik. Tuppa ei (tulema) pühkimata jalgadega. Miks ei (müüma) neid saapaid sama hinnaga kui noid teisi? Riknenud toitu ei (sööma). Endastmõista (vaikima — *kse*-olev.) saladustest, mida peab hoidma. Miks ei (kirjutama) vajalikke märkmeid vihikusse? Tarvis on korralikult (kirjutama), siis paraneb ka käekiri. Kergem on õppida kui (õpetama). Meie koolis ei (õpetama) prantsuse keelt. Kalle ei saa kooli (lõpetama) oma haiguse tõttu. Aurukatelt ei (kasutama) enam nii palju kui siis, mil mootor oli veel vähe (levima). Kui sõnu õigesti (häädama — *kse*-olev.), ei ole neid raske (kirjutama). Nüüd (avaldama — *kse*-olev.) romaanivõistluse tagajärjed ja (kuulutama — *kse*-

olev.) neist ajalehis. Vead (parandama — umbis. tm. käs-kiv kv.) nii, et parandamisel ka midagi õpitaks.

189. **Harjutus.** Moodustada lauseid, kus isikulise tegu-moe käskiva kõneviisi kolmas pööre esineb (näit. *kirjutagu*) kõrvuti umbisikulise tegumoe käskiva kõneviisiga (näit. *kirjutatagu*):

tooma, jääma, käima, jooma, avama, ronima, kalduma, harjutama, kirjeldama, kirjutama, hääldama, kummardama.

Näidis. Ta toogu meile natuke vett pesemiseks. Ärgu toodagu ometi nii pikki puid, mis ahju ei mahu.

190. Pöörame sõnu *kõnelema, tõrelema, rabelema, rüse- lema, tegelema, viljelema* jne.

Need pöörduvad täiesti reeglipäraselt:

tõrele	-ma	tõrel	-da, -des
	-sin		-nud
	-vat		-gu, -gem, -ge
	-v		
	-mine		
	-ja		
tõrele	-n	tõrel	-dud
	-ksin		-dakse
			-di
			-daks jne.
		ei tõrel	-da jne.

Tähele panna! Hoiduda selletüübiliste sõnade puhul vigaste vormide eest! Meeles pidada, et õiged on: *tõrelnud, kõnelnud, rabelnud* jne.

191. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse muutesse.

1. Kas Peeter ei (kõnelema) teile, et ta eile oli mitu tundi (tegelema) sportimisega? 2. Andis (rabelema), enne kui hädast pääsesime. 3. (Kõnelema — lihtmin.) küll valjusti, ometi polnud tahapoole kuulda. 4. Kui kena on suvel päikese- paistel (mõnulema)! 5. Sellest on küllalt (kõnelema), ja küsi-mus peaks olema selge, aga ikkagi (jagelema — *kse*-olev.) edasi. 6. Ärge (logelema), vaid tehke tööd! 7. Ta rääkis (kogelema — *des*-teg.). 8. Hullates, (rabelema) ja (rüse-

lema) oli Sulev oma noa ära kaotanud. 9. (Tegelema — lihtmin.) viimasel ajal kirjanduse lugemisega. 10. (Kõnelema — kse-olev.), et ta sõitvat lähemal ajal Moskvasse. 11. Tehti küünarnukkidega teed, (rüselema), (rabelema) ja joosti üksteisest mööda.

192. **Harjutus.** Vaadelda veel kord p-s 185 toodud tabelit, meenutada seal antud ülesande vastuseid ja täita siis järgnevais lauseis lüngad.

1. Praegu kirjuta—akse hoolega harjutust pööramisest. 2. Öhtul otsus—a—akse, millal peame pioneeride koosoleku. 3. Kevadel algab aias kibe töö: teh—kse penraid, külva—akse, istu—a—akse taimi ja koris—a—akse risu. 4. Tööõpetuse tunnis koo—akse, heegel—a—akse ja valmis—a—akse kauneid esemeid. 5. Piksevarras ühen—a—akse juhtme abil maaga. 6. Varakult tul—i kokku, et istu—a—a spordiväljaku ümber noori kuuski. 7. Pan—i kõik poisid kaevama. 8. Koos—a—i eelarve, milles püüti summasid tunduvalt suuren—a—a. 9. Ei maksa meie eest muretse—a. 10. «Meil võidaks ka kanakasvatust aren—a—a, ja seda meie ka teeme,» ütles küla volinik koosolijaile. 11. Kui ol—i väsinud, min—i puhkama. 12. Tuleb minna tul—u— teed tagasi. 13. Koosolekul on palju kõnel—u—, selle küsimusega tegel—u—, nüüd ollakse tulemustega rahul. 14. Raamatukogus korral—a—akse raamatuid. 15. Söö—i, joo—i, tantsi—i ning pingu—a—i sõprusele ikka kõvemad vitsad ümber (E. Vilde).

õppima-, saatma-tüüp.

193. Astmevahelduslikud pöördsõnad, mille *da*-tegevusnimi on tugevas astmes, kindla kõneviisi olevik aga nõrgas astmes.

a) **õppima, õppida, õpiti, õpitud**

Nagu *õppima* pöörduvad: leppima, rippuma, uppuma, sattuma, pakkima, tukkuma, kukkuma, lõppema, tikkuma, trükkima, toppima, rääkima (räägin), tampima (tambin), tõlkima (tõlgin), tõrkuma, marssima, kraapima, puhtima (puhin), laadima (laen ja laadin), praadima (praen), kuduma (koon), lugema (loen), kaduma, laduma,

saagima (saen) jne. (sõnad, millel *-ma* ees on täishäälik).

b) **saatma, saata, saadan, saadetud**

Nagu *saatma* pöörduvad: lootma (loodan), tootma, söötma, keetma, liitma, võitma, muutma, mürdma (murran), andma, niitma, tundma, kündma, laulma (laulan), naerma, tõusma, kuulma jne. (sõnad, millel *-ma* ees on kaashäälik).

194. **Harjutus.** Kirjutada peamuuted (vt. p. 187) pöörd-sõnust:

rippuma, sattuma, kukkuma, trükkima, tõrkuma, mars-sima, kuduma, lootma, mürdma, andma (*nud*-kesksõna *and-nud*), laulma, seisma.

195. **Harjutus.** Kirjutada põhimuuted ja tuletada neist teised muuted p. 190 eeskujul (sõna «tõrelema» pööramine) sõnust:

sulgema, sadama, petma, jätma, küdema (köeb).

196. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad pöördõnad nõutavas vormis.

Oja uinulaulu saatel (tukkuma — olev.) vanad pajud ja (jätma — olev.) mulje, nagu (olema — tingiv kv.) nad sügavasse unne vajunud. Nende (rippuma — *v*-kesks.) oksad (küündima — olev.) peaaegu veepinnani ja (rippuma — olev.) nagu hiigelneitsi juuksed. Kui vihmapiisad (kukkuma — olev.) kahisedes alla, paistab, nagu (nutma — tingiv kv.) pajudki. (Kukkuma — *v*-kesks.) piisad nõrguvad mööda lehti ja (sadama — olev.) siis suurte tilkadena oja. Tore on (võtma) siis lootsik, (seadma) sellele presendist vari, istuda lootsikusse ja (sõudma) pajude alla. Tundub, nagu (sõudma — tingiv kv.) võlvitud kaarte all. (Kukkuma — *v*-kesks.) piisad krabistavad mõnusasti presendil, veepind (läikima — olev.), virvendades (sadama — *v*-kesks.) vihmast. Üle kõige levib looduse (rikkuma — ilmaütl.) rahu.

197. **Harjutus.** Teha nagu eelmises harjutuses.

1. Vaata järele, et laps jõkke ei (kukkuma)! 2. Ma (õppima), kui mul oleks raamat. 3. Aus nimi ei põle tules ega (uppuma) vees. 4. Külva ainult (puhtima) seemet!

5. Mõõda- (marssima) sõdurid olid olnud pikal rännakul.
 6. Mine ja (sulgema) uks ja vaata, kas ka välisuks on (sul-
 gema). 7. (Uppuma — *v*-kesks.) inimene haarab õlekõrrestki
 kinni. 8. Ema, millal (kuduma) mullegi kirjud kindad?
 9. (Haukuma) koerad ei hammusta. 10. Mida need koerad
 täna nii (haukuma)? 11. Täna anti meile palju (õppima).
 12. Õhtul (õppima — *kse*-olev.), istudes ümber laua. 13. Hool-
 sasti (õppima) lapsed saavad kiita, aga kes halvasti (õppima),
 need pälvivad laitust. 14. Eestikirjalised (kuduma) esemed
 on (võitma) suure kuulsuse. 15. Meie metsades (nägema —
kse-olev.) harva ilvest, palju sagedamini ei (nägema —
 umbis. tm.) ka karusid, hunte pole enam ammugi (nägema —
tud-kesks.). 16. Kui hommikul kooli (minema — lihtmin.),
 (leidma — lihtmin.) tee äärest näguva kassipoja. 17. Kui
 kõõgis toitu (valmistama), (kukkuma — lihtmin.) taldrik
 põrandale ja purunes.

hakkama-, õmblema-tüüp.

198. Astmevahelduslikud pöörsõnad, millel *da*-tege-
 vusnimi on nõrgas, olevik aga tugevas astmes.

a) ***hakkama***, *hakata*, ***hakkan***, *hakatud*.

Nagu *hakkama* pöörduvad: hüppama, lippama,
 ruttama, tõttama, lükkama, lakkama, märkama (märgata),
 tõukama, aitama, palkama, ärkama, lupjama (lubjata), süü-
 tama (süüdata), ootama, viitama, kaebama (kaevata), sal-
 gama (salata), kuldama (kullata), muldama, rändama (rän-
 nata), lendama jne. (sõnad, millel *-ma* ees on a).

b) ***õmblema***, *õmmelda*, ***õmblen***, *õmmeldud*.

Nagu *õmblema* pöörduvad: kohtlema, suudlema,
 võrdlema (võrrelda), vaatlema, võitlema, näitlema, suplema,
 liuglema, vehklema, maadlema, vaidlema, mõtlema (mõtelda
 e. mõelda), ütlemata (ütelda e. öelda), riidlema, puiklema jne.
 (sõnad, millel *-ma* ees on e).

199. **Harjutus.** Pöörata peavormides sõnad: hüppama,
 ruttama, aitama, lupjama, süütama, vaatlema, võitlema,
 vehklema, puiklema.

200. **Harjutus.** Muuta järgnevad laused nii, et liht-
 mineviku asemel oleks enneminevik.

Algas nõrk vihmaadu. Tasuja ruttas läbi pimedada öö mööda metsateed küla poole. Eemalt hakkasid paistma üksikud tuled. Tasuja peatus teeristil ja ootas. Varsti märkas ta musta kogu lähenevat. Läbi öö kostis kurb öökulli huige. Siis haukus läheduses koer. Neist häälest tundsid mehed teineteist ja tervitasid sõbralikult. Nad rääkisid nüüd kaua ja selgitasid olukorda. Peagi lakkas vihmaadu ja taevast süttis kevadöisi tähti. Enne kui küla ärkas, kadusid mõlemad mehed. Tasuja rändas edasi, külavanem aga kohtus meestega hommikul töö juures. Ta andis ülevaate olukorrast ja õhutas ülestõusu. Kõiki mehi valdas kättemaksuiga. See süütas kõigi eestlaste südamed. Nii kandus edasi ülestõusu-mõte ja valmis rünnaku-plaan.

Ja jüriöö a. 1343 süütas Tasuja märgutule.

201. **Harjutus.** Kirjutada järgnev looke umbisikulises tegumoes.

Jaan asetab ettevaatlikult õngekasti lautrikividele ja Paul võtab selle aja sees peidukivi alt võrgumaja võtme ja keerab ukse lahti. Võtab ühe paari aere ja viib paati. Jaan toob teise paari aere ja esimese purje. Viimase asetab ta esialgu paadi kõrvale, kuna see võiks segada ja raskendada paadi vettelükkamist, aerud aga paneb paati. Paul pistab ruttu tullid kamplitesse.

Jaan toob võrgumajast suure purje. Samal ajal Paul asetab ninasse püsti esimese purje, laob esimesele kapile söögikoti ja riided ning lõpuks ettevaatlikult, õrnalt võtab sülle õngekasti lautrikividelt ja niisama kasinalt asetab hoolikalt-söödetud püünised tagakapile.

Vennad koorivad kõrgele pikkade tüsspükste harud, siis koos järsk nõks — ja juba ujubki nende kalalaev.

202. **Harjutus.** Pidades silmas, et lihtminevik moodustatakse *ma*-tegevusnime järgi, koostada lauseid, kus esineb lihtminevik, järgmisist pöörd-sõnust:

aitama, hakkama, õmblema, ruttama, viskama, vaatlema, vaidlema, võrdlema, kaebama, tõttama, võitlema.

Näidis. Nad aitasid vaprast kartuleid võtta ja rehte peksta.

203. **Harjutus.** Mitte unustades, et *nud*-kesksõna tuleb me *da*-tegevusnimest (s. o. et *nud*-kesksõna on samas astmes, milles on *da*-tegevusnimi), koostada lauseid, kus esineb *nud*-kesksõna, järgmisist pöördõnust:

hüppama, lippama, tõttama, ärkama, süütama, ootama, viipama, riidlema, kohtlema, algama, oskama.

Näidis. Kes on juba hüpanud, võib minna kuuli tõukama.

204. **Ülesanne.** Võrrelda *õppima*- ja *hakkama*-tüüpi sõnade käskivat kõneviisi. Missuguse reegli võime sellest võrdlusest saada sõna tüve ja tunnuse erinevuse kohta?

Tähele panna! Astmevahelduslikel pöördõnadel on kõik umbisikulise tegumoe muuted nõrgas astmes.

Täiendavat pöördõnade õigekeelsusest.

pettuma ja *õppima* erinevad!

205. Näilikult sarnased pöördõnad *pettuma* ja *õppima* erinevad teineteisest pööramisel täiesti. Nimelt on *pettuma* astmevahelduseta (seega alati *tt*-ga), sõna *õppima* aga astmevaheldusega (olevik nõrgas astmes: *õpin*, seega ka *õpitud*, *õpittakse* jne.). Nii saame kaks sõnade rühma, mida ei tohi segi ajada:

Astmevahelduseta	Astmevaheldusega
pettuma, pettuda, pettun, pettutud	õppima, õppida, õpin, õpitud
süttima, süttida, süttin, süttitud	toppima, toppida, topin, topitud
hukkuma, hukkuda, hukkun, hukkutud	kukkuma, kukkuda, kukun, kukutud
vettima, vettida, vettin, vettitud	leppima, leppida, lepin, lepitud
kattuma, kattuda, kattun, kattutud	uppuma, uppuda, upun, uputud
jne.	jne.

206. **Harjutus.** Täiendada p-s 205 alatud sõnade rühmitamist järgmistes sõnadega:

tukkuma, mattuma, rappuma, puutuma, pakkuma, sattuma, katkema, rippuma, lakkuma, nakkama, jätkuma, sulgema, küündima.

207. **Harjutus.** Tarvitada õigesti vastavaid pöörd sõnavorme järgmistes lausetes.

See asi ei (puutuma — olev.) minusse. Tormides (hukkuma — olev.) palju laevu. Küll täna (kukkuma — olev.) palju õunu maha! Märjad puud ei (süttima) kergesti. Mis see vaat tiigis asjata (vettima — olev.)! Tüürita (hukkuma — tingiv kv.) kõik laevad ja laevamehed (uppuma). Masin (rappuma — olev.) nii kõvasti, et ei pea rihma peal. See haigus (nakkama — olev.) kergesti. Puud (pakkuma — tingiv kv.) kõigile kosutavat varju. Küllalt on (tukkuma) ja aega viidetud, kaua see veel siis (jätkuma — olev.)? Mul on kõik juba (õppima — tud-kesks.), kuid ma (õppima — tingiv kv.) veel, kui mu kätte (sattuma — tingiv kv.) huvitav raamat. Vihmasadu (lakkama — olev.) viimaks ja päike (hakkama — olev.) jälle paistma. (Pakkima — käsk. kv.) oma asjad ja hakake kohe minema! Ohtul, kui (süttima — olev.) linna tuled, (pakkuma — olev.) linn huvitavat vaatepilti. Soojade ilmadega (tekkima — olev.) palju kärbsed. Jooksin abistama (kukkuma — v-kesks.) vanakest. Tuul mängis vabedel (rippuma — v-kesks.) võrkudega. Kuuldes äkki rongivilet, ärkasid korruga kõik raudteejaamas (tukkuma — v-kesks.) reisijad.

Tingiv kõneviis.

208. Vaadelda pööramistabelis tingivat kõneviisi ja selgitada, millal liidetakse tingiva kõneviisi tunnusele (-ks, -kst-) pöördelõpud -n, -d, -b jne., millal mitte.

209. **Harjutus.** Muuta järgnevad laused nii, et kindla kõneviisi asemel oleks tingiv kõneviis.

Ma soovin, et ka temast kõneldakse. Sa käid talvel koolis, aga suvel töötad vabrikus. Mu sõbrad tulevad minuga kaasa. Nad ei lähe mereranda. Lapsed suplevad meeleldi, kui on sobiv suplemiskoht. Ma olen võtnud sind rõõmuga vastu. Viivitada ma ei armasta. Talv, sa ajad majade vahed

kuhja ja matad aiad lume alla, nii et rongid jäävad hangedesse kinni. Nad ei söö rukkileiba, kui on saia. Õpilaste vihikud peavad olema puhtad.

Lihtminevik.

210. Lihtmineviku moodustame *ma*-tegevusnime järgi: *hakka/ma* — *hakka/sin*; *õmble/ma* — *õmble/sin*; *kõnele/ma* — *kõnele/sin* jne. Et *ma*-tegevusnimi on alati tugevas astmes, siis ei saa olla ka minevik teisiti.

Õige on: *ma hakkasin, lippasin, hüppasin, märkasin, sulgesin, lasksin, algasin, ruttasin, kõnelesin, rabelesin, vaatlesin, tõmbasin, lendasin, liuglesin, riidlesin* jne.

211. **Harjutus.** Moodustada lauseid, kus esineb lihtminevik, järgmistest pöörd sõnadest:

tõrelema, rabelema, tegelema, kõnelema, vaatlema, suplema, maadlema, ootama, muldama, hüppama, hakkama, laskma, tõmbama, sulgema, ruttama, aitama, kaebama.

tud-kesksõna.

Kas *t* või *d*?

212. Vaadelda *tud*-kesksõna õigekirjutust alljärgnevas tabelis.

<i>-dud</i>	<i>-tud</i>
saadud	palutud
toodud	hakatud
pandud	seistud
õmmeldud	lastud
naerdud	tehtud

Pika täishääliku, kaksiktäishääliku ja *l*, *n*, *r* järel on *-dud*.

Lühikese täishääliku, *s* ja *h* järel on *-tud*.

Erandid. 1) *kandma* — *kantud*, *andma* — *antud*, *murdma* — *murtud* jmt., mille tüve lõpus on *d* (*murd + dud = murtud*).

2) Kui pikk täishäälik või kaksiktäishäälik on tekkinud astnevaheldusest (s. t. ei esine *ma*-tegevusnimes), siis on ikkagi lõpp *-tud*:

kuduma — *koon* — *kootud*, *lugema* — *loen* — *loetud* jne.

Tähele panna! Kuna umbisikulise tegumoe muuted tuletame *tud*-kesksõnast, siis kehtivad antud reeglid ka kõigi umbisikulise tegumoe vormide kohta:

saadud — *saadakse*, *saadi*, *saadaks*, *saadavat*, *saadagu* jne.;

palutud — *palutakse*, *paluti*, *palutaks*, *palutavat*, *palutagu* jne.

213. **Harjutus.** Kirjutada *tud*-kesksõna ja umbisikulise tegumoe olevik ja lihtminevik sõnust:

õmblema, tegema, tulema, minema, looma, nägema, olema, panema, käima, jalutama, mängima, laulma, naerma, sulgema, rakendama, parandama, sugema, ühendama.

214. **Harjutus.** Moodustada sulgudes olevaist sõnust vajalik umbisikuline vorm.

a) *kse*-olevik. Homme (otsustama) koosolekut jätkata. Hommikul (rakendama) hobused ette ja (sõitma) metsa. Raamatukogus (korraldama) raamatuid. Virgul (kuduma), (õmblema), (heegeldama); seal (pesema), (rullima), (triikima). (Tuletama) meelde ja (mälestama) langedud kangelasi. Kooperatiiv (avama) kell 8 ja (sulgema) kell 5 p. l. (Laulma), (naerma) ja (olema) lõbusad.

b) Umbisikulise tegumoe lihtminevik. Valge varul (jõudma) metsa, kus (panema) peale palgikoorrem ja (sõitma) lauavabrikusse. Suvel (tegema) kibedasti tööd: (niitma) heina, (kündma) kesa, (muldama) kartuleid, (puhastama) kesakraave. Makaronid (murdma) katki, (panema) katlasse ja (keetma) umbes pool tundi. Droogid (kuivatama) hoolega, enne kui nad apteeki (viima).

215. Võrrelda kaudse kõneviisi ja *v*-kesksõna vorme kindla kõneviisi olevikuga.

Kindla kõneviisi olevik (mida teevad?)	Kaudse kõneviisi olevik (mida tegevat?)	<i>v</i> -kesksõna osastav kääne (missugust?)
Töölised löövad sindlikatust.	Räägitakse, et nad löövat homseks katuse valmis.	Tunnen seda katust löövat töölist.
Poisid harjutavad hüppamist.	Hilja harjutavat klaverimängu.	Kaks kõrgushüpet harjutavat poissi üllatasid hüppe-tagajärgedega.
Kõik õpilased istuvad klassis.	Nägin Inget aias istuvat.	Tahtsin küsida toda teiste taga istuvat õpilast.

216. **Harjutus.** Kirjutada lauseid, kus esinevad kindla kõneviisi olevik, kaudse kõneviisi olevik ja *v*-kesksõna osastav kääne p. 215 toodud tabeli eeskujul omal valikul võetud sõnust.

Tegijanimi.

217. Teatavasti ei esine *t* ja *j* kirjas kõrvuti mujal kui tegijanimis teatavail juhtumeil. Jälgida lk-l 84 oleva tabeli järgi tegijanime moodustamist.

218. **Harjutus.** Muuta *ma*-tegevusnimi tegijanimeks.

Kus (tegema), seal (nägema). (Otsima) õnnestus varsti kaotatud ese leida. Kas olete lugenud Krõlovi valmi «(teed käima) ja koerad»? Koos-(olema) otsustasid saata valitsusele ja parteile tervitustelegrammi. Seekord oli turul rohkem (müüma) kui (ostma). Puu-(raiuma) istusid tule ääres ja

Lihtminevik	Tunnus	Tegijanimi	Reegel
lugesin kandsin	<i>si</i> <i>si</i>	lugeja kandja	Kui pöörsõna tüve lõpphäälikuks või lihtmineviku tunnuseks on i , esineb tegijanimis ühend ij .
tulin surin	<i>t</i> <i>t</i>	tulija surija	
käisin teenisin õppisin	<i>si</i> <i>si</i> <i>si</i>	käija teenija õppija	

võtsid einet. Kõik juurde-(tulema) paigutati teisele korrale. Koosoleku (protokollima) valiti sm. Mihkel Jõgi. Kõik posti-(viima) ootasid põnevusega posti saabumist.

219. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele *t* või *j* või midagi muud, kuidas on nõutav.

Reisi—ate tähelepanu köitis suur tselluloositehas. Ma—as poiss ostis sa—a. Teekäi—a ei suutnud enam kä—a. Poiss, a—a kari a—a äärde! Tarvis vi—a ka vanaemale esimesi värsked hernekaunu. Kõike ei suuda te korraga ikkagi vi—a. Kaasa sõita soovi—ad andku end kohe üles käitise laohoid—ale. Noorte olümp—aadil esinesid paljud lavatants—ad huvitavate ettekannetega. Kas need kindad on mü—a?

nud- ja *tud-*kesksõna ja *nu-*, *tu-*lõpuline
käändsõna.

220. Vaadelda lk-l 85 oleva tabeli järgi *nud-* ja *tud-*kesksõna ja *nu-*, *tu-*lõpuliste käändsõnade muutmist.

Meeles pidada:

- 1) *nud-* ja *tud-*kesksõna, millele järgneb nimisõna, ei käändu, s. o. jääb muutmatuks;
- 2) *nu-*, *tu-*käändsõna käändub alati nagu *vihik-tüüpi* sõnad.

Käänded	<i>nud-, tud-</i> kesksõna	<i>nu-, tu-</i> nimisõna		<i>tu-</i> omadussõna
	missugune?	kes?	kes?	missugune?
Ains.				
Nimetav	lahkunud sõber haavatud sõdur	lahkunu	haavatu	lahendamatu ülesanne
Omastav	lahkunud sõbra haavatud sõduri	lahkunu	haavatu	lahendamatu ülesande
Osastav	lahkunud sõpra haavatud sõdurit	lahkunut	haavatut	lahendamatud ülesannet
Sisseütlev	lahkunud sõbrasse haavatud sõdurisse	lahkunusse	haavatusse	lahendamatusse ülesandesse
Mitm.				
Nimetav	lahkunud sõbrad haavatud sõdurid	lahkunud	haavatud	lahendamatud ülesanded
Omastav	lahkunud sõprade haavatud sõdurite	lahkunute	haavatute	lahendamatud ülesannete
Osastav	lahkunud sõpru haavatud sõdureid	lahkunuid	haavatuid	lahendamatud ülesandeid
Sisseütlev	lahkunud sõpradesse haavatud sõdureisse	lahkunuisse	haavatuisse	lahendamatu ülesandesse

221. **Harjutus.** Panna sulgudes olevad sõnad sobivasse vormi, kuidas see on nõutav.

(Lahendamatu) küsimust nõukogude elus ei tuntagi. Ärge esinege selliste (põhjendamatu) väidetega! (Kokkutulnu) ruttasid sünnipäevalast õnnitlema. Oma teekonnal nägime mitut (põlenud) linna. Kalurid tõid kaldale kaks (uppunud). Aidake seda (õnnetu) inimest! Täna maeti kaht (uppunud) kalurit. (Lõhutud) paat igatses (ääretu) merd, juhtivat kätt ja lainete (lakkamatu) laulu. Nägin rongil mitut (haavatud) sõdurit. Ambulantsi toodi mitu (haavatu), neist mõned olid (haavatud) ohvitserid, teised olid kergesti (haavatud) sõdurid. (Olnu) ei saa teha olematuks ega (sündinu) sündimatuks.

222. **Harjutus.** Täita lünk, nagu on nõutav.

Päike paistis mehe kahvatanu— palet, pulstunu— juukseid ja pleekinu— riideid. Kooperatiiv vajab vilunu— ärijuhti. Õpetaja karistas vallatu— poissi. Mõned vallatu— poisid olid vallatustuhinas unustanud õppida ülesantu— õpitükke. Kas oled kuulnud otse uskumatu— uudist? Mälestagem oma kuulsusrikkajd langenu—! Langenu— sõdurite auks püstitatakse mälestussammas. Nõukogude riik ei unusta kunagi oma kohustusi haavatu— vastu, sest nemad on toonud kodumaale tohtu suure ohvri, andnud oma tervise. Ainult vastutustundetu— inimesed rikuvad ilupuid. Ju lapsena igatsesin näha ääretu— merd.

Kordamisharjutused.

223. Kirjutada kriipsu asemele *ta* või *tata*, *data* või *dada*, nagu on nõutav.

Praegu istu—kse klassis ja koos—kse seinalehte. Kevadel, kui kapsaid istu—kse, kaste—kse taimi tiigi veega. Kui asjad ase—kse õigele kohale, ei tarvitse end kunagi otsimisega vaeva—. Pärast kiiret sõitu kõnni—kse hobuseid, et neid jahu—. Meil õpi—kse ja harju—kse rahvatantse, mida kavatse—kse koolipeol esi—. Et arvu— mingist arvust protsenti, jaga—kse antud arv sajaga ja korru—kse protsenti näi—va arvuga. Õpetaja ei võinud vaban— mu pinginaabri põhjen—matut puudumist. Niipea kui ärga—kse, tuleb kohe

tõusta voodist. Meie internaadis ära—kse lapsed harilikult kell $\frac{1}{2}$ 7 homm. Sõidan maale, et seal mõned koosolekud korral—. Rahvamajas korral—kse ülehommene kõnekoosolek, et aru— külvikampaania küsimust. Miks ei korral— meiegi klubis huvitavaid loenguid teaduslikest küsimustest. See kang vaju—kse alla, ja kohe hakkab masin käima. Huvitav on vaadelda, kuidas suvel meres hobuseid uju—kse.

224. **Etteütlus kordamiseks.** Kriipsu asemel tuleb lugeda ja kirjutada **kk, k** või **g**, = asemel **pp, p** või **b** ja + asemel **tt, t** või **d**.

a) Sea+ke oma rõivad korda ja sõi+ke kohe minema. Ta ha—as jutustama mulle ühest pi—liku näoga va=rast la=lasest. Matusel oldi nu—rad, leinati kadunu+ ja kõnel+i tema elust ja vői+lustest. Lõuna-Eesti kün—ail ja ku=leil on huvitav matka+a. Kannatli—u ema rü=es u=uvad kõik laste eksimused. Naabermajja kolinud kin—se= istus sooja+el suveõhtu+el maja tre=il ja nau+is männisti—u kosutava+ lõhna. Eilsele koosolekule olid ilmunud kõi—i+e kohali—e organisatsiooni+e esindaja+, kes kaalu+lesid, kuidas pa—uda areneva+ele noor+elegi mõistli—u ajavii+e+. Peeti soovitavaks, et kohali—us rahvamajas korral+a+aks senisest enam kirjandusli—e e+ekandeid ja võe+aks sõna ka teadusli—e küsimuste kohta. Sõnavõ+jad lei+sid, et eesmärgile jõudmiseks on vaja põhjali—u ning püsiva+ töö+.

b) Talud seisavad oma lame+a+e ka+ustega kui kaa=kübarad keset põlluribasid. Mu kodukoha järved on ri—ad vesirooside ja kõr—jasti—u+e (ehk kõr—jasti—e) poolest, kus suviti pesitsevad par+i+e ja mõnin—a+e kauri+e paarid. Ei kuul+u enam õh+u+i öö=iku ega hommi—ul kuldno—a vilistamist, ei kos+a metsast rõ—avat linnulaulu ega sumise õhk miljoni+est väle+a+est putu—a+est. Oma tagasihoidli—usega oskas ta vői+a palju+e poolehoiu. Lõuna-Eesti kõrgusti—ud ja järvesti—ud pakuvad palju huvitava+. Kooli püü+eks on pa—uda oma kasvandi—ele ainult head. Lähem rau+teejaam asus meist seitse kilomeetri+ eemal. Ta viibis meeleldi oma sõ=rade sel+sis.

c) Kasutage iga soo+sat võimalust edasiõ=imiseks! Või+ke kõik raskused ja jõu+ke kaugele! Teda tun+i kui mitmekül—se+ ja e+evõ+li—u inimest, kelle kä+e usal-

+a+i raskema+—i ülesanded. Vaja+akse vilunu+ ja osava+ müüja+. Ta ei püüdnud+—i lõ=ea+a oma tööd määratu+ tähtjaks. Kolhoosni— ärgu vii+—u aega, vaid kün+—u veel täna see põld üles! Äesta—e maa tasaseks ja külva—e ru—is maha! «Seda ülesanne+ ei arvu+a+a täna, see tuleb homme arvu+a+a!» ütles õ=etaja õ=eraamatu+ sulgedes.

225. **Harjutus.** Täita lüngad ja panna sulgudes olevad sõnad nõutavasse vormi.

Talispordipäeval.

a) Pioneeri—e ja spordiko—ektiivialgatusel korral—a—i meil koolis talispordipäev. Sel—eks sõi—eti võimlemisõpetaja juhatusel eelsalgaga Kolga mäge—ele, et uurida (lumeolud — m. os.), tu—vuda maasti—uga ja selgita—a, missuguseid kõrgen—i—e (võtma — *da*-teg.) liuglemiseks. Järgmisel homm—ikul kogune—i kooli raamatu—eta, kaasas aga kelgud, suusad ja leivako—id.

Oli saabunud kogu koolipere, õpetajad kaasa arva—u—. Kogunesime saali, kus eral—a—i nõrga tervisega õpilased, kes kaasa ei saanu— sõita. Need (jätma — umbis. tm. lihtm.) ühe õpetaja hoolde, et see nendega jät—aks õ—etööd. Ootasime kärsitult, millal ha—atakse liikuma. Meie hulgas oli suusatajaid, kelgutajaid ja jalakäi—id. Igale rühmale määr—a—i juht, tu—vus—a—i kõiki distsipliininõuetega ja teata—i, kus liiguvad sanitaarpostid esmaabivahen—i—ega. Siis (algama — umbis. tm. lihtm.) liikumist Kolga mägede suunas.

Kui veetlev oli libis—a—a suusk— pikil lü—eil mööda sahiseva— ja päikeses säten—ava— (lumi — os.)! Nõmmeotsa küla kohal algas uhke männ—mets, kus kasvab üle (25—kirjutada sõnadega) meetri pikkus— mänd— ja ilusaid valgetohulis— kask—.

Peagi jõu—sid suusatajad Kolga jõe orgu, kus sulisesid jää—unud veskitammilt veenired alla. Pais oli kummaliselt kaunis oma kobru—ava—e ve—ega ja —iiglasuur—e jääpurika—ega, (suured — *im*-ülivõrre) neist olid poolteist (meeter) pikad ja sädelesid krista—selt päikesekiir—es.

b) Nüüd aga algas ma—ka (kaunis — *im*-ülivõrre) osa: retk üles Kolga mägedele. Lasku—i (järsust — *im*-ülivõrre)

nõlvakust suuskadel alla. Tuul vuhistas vallatult (kõrvades — *i*-mitmus), (pale — mitm.) lõid mõnusast— punama, (lumi — os.) tuiskas takka, aga tervisrõõm asus (süda — a. sisseütlev). Kõikjal näh—i suusatajaid laskuva— ja (kelk — m. os.) mööda maanteed libiseva—. Kostis (hüüe — m. os.) ja (kilge — m. os.), (hõige — m. os.) ja naeru. Eriti lõbus ol—i siis, kui mõnda nähti (kukkuma), lume (tuiskama — *des*-teg.), nagu lõhkenuks pomm.

Küllalt suusa—a—ud ja kelgu—a—ud, roniti Tornimäele, mis on (kõrge — *im*-ülivõrre) Kolga mägedest. Siin (süütama — umbis. tm. lihtmin.) korja—ud ?agudest tuli, (sööma ja laulma — umbis. tm. lihtmin.). Spordiko—ektiivihataja pidas väikese kõne sellest, kuidas nõukogude noorus (kasvatama — *kse*-olevik) elurõõmsaks ja julgeks, nagu seda on (õpetama — *nud*-kesks.) seltsimees Stalin oma eeskujuga.

Peatselt (algama — *kse*-olev.) matka (kodu ?) poole.

Vastu õhtu— (jõudma — *kse*-olev.) (kodu — sisseütli.), kehas magus roidumus. Oli (viibima — *tud*-kesks.) liiga palju osooniri—as õhus, oli pingu—a—ud liiga palju liha—d, seepärast vaju—i nüüd magusasse (uni).

226. Täita lüngad nii, kuidas on nõutav. Sulgudesse asetatud tähtede puhul otsustada, kas tuleb kirjutada suur või väike algustäht. Küsimärgi puhul otsustada, kas kirjutada *h* või mitte.

Rohelise kulla maa.

a) Laia tuhan—ekilomeetrilise vöö—mena kohavad (—)alti mere rannikult ja (k)arvaa—ide jalamilt kuni (k)amtšatkani ja (s)ahhalinini (n)õukogude (l)iidu vägevad metsad. Na—d võtavad enda alla hiiglasli—u maa—la, mis võrdub kogu (e)—roopa mandriga, s. o. nende pindala on enam kui üksteistkü—end miljon— ruutkilomeet—. (Sarnaseid, selliseid?) metsarik—usi pole ühelgi maal ma—ilmas. Meie Nõukogude metsa—e loomuli— aastane juur—ekasv kin—lustaks rohkema kui kogu ma—ilma puutarviduse. Kuid kogu seda juur—ekasvu täies (?)ulatuses kasuta—a pole kerge. (nsv liidu) metsarik—us—e peamass asetseb (p)õhja ja (i)da kauge—es asustama—a ning teede—a paika—es.

Mets kõduneb seal juurel, langeb, mädaneb ja huk—unu—
(?)iiglaste põrmust tõuseb üha uusi noori puid.

Tegelikult käib metsatöö vaid (n)õukogude (l)iidu
(e)—roopa-osas (u)urali mäeseljakuist kuni (k)arjala-(s)oom
(nsv-ni). Neile asus—a—ud ra—oonidele pääseb kergemini
ligi ja siit on kerge puitu mööda (p)õhja jõges— ookeani-
sadamaisse parve—a—a. Seda metsamassiivi, mis kolme-
kor—selt ületab (p)rantsusmaa territooriumi, kutsu—akse
ammust ajast «(r)ohelise kulla maaks». Selle nime all on (ta,
tema?) tuntu— ka väljaspool meie maa piire.

b) Pärast seda, kui metsad (e)uroopas olid (?)ävi-
ta—u—, hak—as tsaari-(v)enemaa metsamaterjali välis-
maadele müüma. See läks sinna töö—lemata kujul tühise
(?)inna eest. Sajad välisfirmad ajasid Vene metsa arvel
(omale, endale?) tohutuid varandusi— kokku. Kogu
(e)uroopa elas Vene metsast. Terve manner oli täis tip—itud
tele—oniposte Vene metsast. Küm—neid tuhan—eid kilo-
meetr—terasrõopmeid puhkas tugevail Vene liipr—l. Vene
mets oli tugipuudeks (s)aksamaa, (p)rantsusmaa, (i)nglis-
maa, (?)i)spaan— a kivisöe- ja rauakaevan—ustele. Vene
metsast ehita—i (maja — m. os.) ja (sild — m. os.). Vene
metsast ehita—i (laev — mitm. os.), mille männ—puust mas-
tides lehvisid kõi—i maailma rahvaste lipud.

Kuid (selline, niisugune, sarnane?) metsa kasutamine
oli (aare — m. om.) pillamine. Mitmesuguseid esmaklassi-
lisi materjal—, mida too—avad käitised puust, imporditi Vene-
maale välismaalt. Maa maksis kallilt tehnilise mahajäämise
eest, millele oli teda mõistnud mõisnik—e-kapitalistide kord.

c) Stalinlik—e viisaastaku—e jooksul ehitatud (?)iig-
laslikud metsatehased töötleva— puitu, muutes teda kõrge-
väärtusli—uks kaubaks. Nad valmistavad puumassist tsel-
—uloosi, paberi—, pap—i, vineeri, (tikk — m. os.), tõrva,
(lakk — m. os.) jne. — kõiki (kaup — m. os.), mida tsarist-
li—u re—iimi ajal veeti välismaalt. On raja—u— hulk uusi
rau—eid, maanteid roheline maa kõige (kaugemad — sisseütl.)
sügavustesse.

Suure (i)samaasõja (päev — m. alalütl.) töötas (?)ool-
sasti varjatuna metsade põues (kümme) sõjatehaseid. Sõda
nõudis palju metsa, seepärast arenes metsa töö—lemine kii-

re—a—u— tempos. Sest mets ei andnud ainult paberi—, vaid ka lõhkeaineid, sest (?) öövlilaastu—est, mida (?) iljuti veel loeti (äravisaatav — *i*-mitm.) jäätmeiks, võis ajada piiritust. Piiritust aga läks vaja püssirohu too—misel, piiritusest tehti sünteetilist (kautšuk); peale selle säästsid miljonid liitri— puupiiritust meile (?) ulgana leiba ja kartul—.

Päeval kui ööl (valvama — *kse*-olevik) meie (mets — m. os.). Metsa-lennuväljadelt tõusevad välvelennukid üles. Nad otsivad üles e—evaatomatult mahajäe—u— tuleaseme, (?) oia-tavad metsatulekahjude eest ja kustutava— neid. Smaragd-rohelise (vaip — olev) lebavad lennuki—e tii—ade all ääretu— metsad, seal hõben—ab jõges—, sädeleb järv—, kullen—ab viljavälj— ja kaugel põhjas sinen—avad külmade tundra—e avarused, kuhu saabub suure maa reibas elu.

227. **Kordamisharjutus.** Kirjutada kõik käskiva kõneviisi pöörded jaatavas ja eitavas kõnes sõnust:

sulgema, hakkama, õppima, jätma, andma, pesema.

228. **Kordamisharjutus.** Mis vead on väljendis: «ärme sellest räägime kellegile!»? Kuidas peaksime tarvitama käskiva kõneviisi mitmuse esimest pööret eitavas kõnes? Kirjutada lauseid, kus esineb nimetatud vorm. Kuidas liitub liide *-gi*, *-ki*, kas sõna keskele või lõppu? Kirjutada näiteid, kus see liide on rakendatud õigesti.

229. **Ulesanne.** Korrata abisõnad p. 7 järgi.

Määrsõnad.

230. Vaadelda järgnevais lauseis längkirjas trükitud sõnu.

Ait *all*, look *peal*? *Kaugel* näen kodu kasvavat. Minge *veidi eemale*! Töötage *hästi*! Koorem vajuks *küljeli*. *Varsti* saabub kevad. Palun rääkige *kõvemini*! *Kuhu* lähed? *Mil-lal* lõpeb koolitöö?

Nagu näiteist selgub, kuulub *määrsõna* alati pöörd-sõna juurde, s. o. ta *iseloomustab tegevust*, näidates selle tegevuse kohta, aega, viisi, *määra* (hulka). Oma tähenduselt jagunevad määrsõnad järgmiselt:

1) kohamäärsõnad (vastavad küsimusele kuhu? kus? kust?): *alla, all, alt, peale, peal, pealt, kaugele, eemale, vastu, üles* (mitte ülessel!), *ülal, ülalt, kuskil, kõrgel, taga* jt.;

2) ajamäärsõnad (millal? kunas?): *täna, homme, eile* (mitte eilal!), *vara, hilja, tänavu, kaua, varsti, ammu, sageli, vanasti, kevaditi, suviti* jt.;

3) viisimäärsõnad (kuidas?): *vihaselt, valjusti, kõvemini, jalgsi, ratsa, kaksiti, kaksipidi, äkki, otse, püsti, pikalt, mürinal, vaikselt, vastastikku, ridastikku* jt.;

4) määra-määrsõnad (kuipalju?): *vähe, liiga, palju, väga, üsna, ainult, üksi, kahekesi, mitmekesi* jt.;

5) küsivad määrsõnad: *kuhu? kus? kust? kunas? millal? miks? mispärast?* (mitte miksparast?), *kuidas?* jt.

Tähele panna! Määrsõnaliited *-sti, -mini, -tsi, -ti, -li, -kuti* lõpevad *i*-ga. Seega: kiiresti, kiiremini, sülit*si*, kõrvuti, küljeli, kohakuti, hirmsasti, julg*sti* jne.

231. Paljusid määrsõnu võrreldakse nagu omadussõnugi.

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
ilusasti	ilusamini	kõige ilusamini e. ilusaimini
hästi	paremini	kõige paremini e. parimini
ruttu	rutemini	kõige rutemini

232. **Harjutus.** Tuletada määrsõnu, kasutades antud tuletusliiteid ja sõnu. Lisaks antud sõnadele leida juurde veel teisi.

a) *-sti* — hea, hell, nobe, vana, kiire, väle, ilus, rõõmus, nähtav, arvatav, vist, vale.

b) *-mini* — nobe, kiire, hea, rõõmus, hell, ruttu, tark, paha, hoolas.

c) *-si* — jalg, ühtlane, vägi, ilm.

d) *-ti* — hommik, õhtu, aasta, paik, päev, tükk, koht, õige.

e) *-li* — selg, käpp, kõht, põlv, ammu(ma), siru(tama), nina, kummu(tama).

- f) *-kil* — istu(ma), rippu(ma), uppi, kükk.
- g) *-kuti* — rind, koht, vastu.
- h) *-stikku* — ligi, läbi, vastas, peal.
- i) *-tsi* — käsi, süli, rind, külg.

Tähele panna! Kasutada lausetes määrsõnu *ülle, üll, ült*. Näit.: Mehel oli raske kott seljas ja paks villane vammus üll. Võtsin mantli ült. Pane täna sinine seelik ülle!

Kaassõnad.

233. Kaassõnad kas ei muutu üldse või neist saab moodustada ainult sise- või väliskohakäändeid.

234. Panna tähele, millise käändega kasutatakse alljärgnevaid kaassõnu.

- 1) Omastava käändega kasutatakse:
 - (ukse) *alla, all, alt, ette, ees, eest, juurde, juures* jne.;
 - (lapse) *järele, järel, järelt*; (teiste) *hulka, hulgas* jne.;
 - keskele* jne., *kohale, kõrvale, külge* jne., *ligidale, najale, poole* jne.;
 - (korstna) *otsa, peale, sisse, taha, äärde* jne.;
 - samuti kasutatakse omastavaga: (laste) *jaoks*, (metsa) *kaudu*, (raskuste) *kiuste, tõttu*, (vesti) *väel*, (küsimuse) *kohta* ja eessõnu: *läbi* (metsa), *üle* (jõe).

- 2) Osastavat nõuavad järgmised kaassõnad:
 - alla* (mäge), *enne* (keskööd), *kesk* (järve), *ligi* (maad), *mööda* (teed), *päri* (tuult), *peale* (lõunat) = *pärast* (lõunat), *piki* (jõge), *vastu* (vett) jm., samuti tagasõnad: (tuba) *mööda* ja (juukseid-) *pidi*.

Mõned kaassõnad nõuavad:

- 3) seestütlevat: (mäest) *alla, üle*, (jõest) *läbi*, (kivist) *saadik*, (hommikust) *peale*;
- 4) rajavat: *kuni* (metsani);
- 5) ilmaütlevat: *ilma* (mõtlemata);
- 6) kaasaütlevat: *ühes* (meiega).

Seega mõnd kaassõna tarvitatakse kahe ja enama käändega, vastavalt mõttele.

Näit. laua (om.) *peale* = lauale, *peale* sööki (os.) =
= pärast sööki, hommikust (seestütl.) *peale* = hommikust
alates.

235. **Harjutus.** Panna sulgudes antud sõnad käändesse, mida nõuab vastav kaassõna.

1. Paul sõitis eile (vend) koos (meri) äärde suvitama. 2. Mõnus on peale (raske töö) puhata. 3. Peale (liikmed) võtsid peost osa ka kutsutud võõrad. 4. Jalutasime piki (puistu). 5. Ta tuli enne (mina) ja mina tulin alles pärast (nad). 6. Peale (rongi lahkumine) jäi jaamahoone tühjaks. 7. Vastu (hommik) nägin und. 8. (Suur torm) tõttu ei saanud laev sadamast välja sõita. 9. Peale (eestlased) oli Moskva kehakultuuripäeval ka teistest Balti riikidest osavõtjaid. 10. Suured palgiparved ujusid (jõgi) mööda päri(-vesi) (lauatehas) poole.

Sidesõnad.

236. Sidesõnu õppisime tundma möödunud aastal seoses lauseõpetusega. Tuletada meelde, millised on nn. komata sidesõnad. Loendada üldtuntud sidesõnu, mille ette pannakse koma. Tuua näiteid, kus *aga, kui, nagu, vaid, kus* ei seo lauseid (ei oma seega sidesõna tähendust) ja nende ette ei panda koma.

Hüüdsõnad.

237. **Ülesanne.** Tarvitada lauseis hüüdsõnu, mis väljendavad:

1) rõõmu, 2) valu ja tuska, 3) kartust ja ehmatust, 4) imetust, 5) vaimustust, 6) tänu, 7) hõikamist (hüüdu), 8) põlgust ja tülgastust, 9) kahjurõõmu ja parastamist, 10) peletamist, 11) loomade kutsumist (hõikamist), 12) loodushäälte järeleaimamist.

Näidised. 1) Hõissa, täna lähme ujuma! 2) Oeh, mind vaest vanakest! 3) Uih, nüüd ta kukub! 4) Nonoh, nüüd ta vist küll võidab!

Tuletusõpetus.

Sõnade liitmine.

238. Meid ümbritsev elu ja meie mõttemaailma rikkus ja mitmekesisus tingib väga rikkalikku sõnavara. Kui soovime, et meie väljendus oleks ilmikas, omapärane ja arusaadav, peab meil olema küllaldaselt sõnu. Sõnavara järjekindel suurendamine on seega ühe väärtusliku rikkuse kogumine. Uusi sõnu on võimalik saada ka olemasolevate sõnade liitmise teel.

Sõnade liitmisest tuleb lahus hoida sõnade tuletamine tuletusliidete abil. Nii näit. sõna «õhkkond» pole liitsõna, sest sõnaosa *-kond* pole iseseisva tähendusega sõna, vaid tuletusliide. Sõna «õhkpidur» on aga liitsõna, kuna kumbki sõnaosa (*õhk* ja *pidur*) on omaette iseseisva tähendusega sõna.

239. **Ülesanne.** Tuletada meelde õigekirjareeglid tuletusliidete ja sõnade liitmise alalt, eriti seoses konsonantühendiga.

240. Liitsõnade tundmisel on praktiline tähtsus, nimelt sõnade kokku- ja lahkukirjutamisel. Kuna liitsõna on alati iseseisva omaette tähendusega, tuleb liitosad, millest ta on moodustatud, alati kokku kirjutada, näit. *krvi-keeraja*, *kiwitee*, *kuldnokk*, *nägemismeel* jne. Seega on oluline tunda sõnade tähendust, s. o. tunda, kas saame liitmisel omaette tähendusega sõna või mitte (vt. tabelit lk-l 96).

Tähele panna! 1. Liitsõnal on ainult üks paarõhk ja see on harilikult esimese liitosa esimesel silbil (vrd. *klassi juhataja* ja *klassijuhataja*).

Lihtsõna	Liitsõna
Mu vana isa oli põline eesti talupoeg.	Mu vanaisa on ammu surnud.
Istutasime ühe viljapuu aeda , teise aga maantee äärde.	Kolhoos rajas suure viljapuu-aia
Tallinn on võrdlemisi suur linn .	Nõukogude suurlinnadest on suurim Moskva.
Kes on seitsmenda klassi juhataja .	Meie klassijuhatajaks on õpetaja Rajamäe.

2. Liitsõnal käändub harilikult ainult viimane liitosa: *rukkipõld, rukkipõllule, rukkipõllult* jne.; *suurmees, suurmeheks, suurmeest* jne. Kui liitsõna moodustavad omadussõna + nimisõna, on käänamine kasulik otsustamisel, kas on tegemist liitsõnaga või mitte.

Näit.: *suur mees, suurele mehele* (kasvult suur), *suurmees, suurmeheks, suurmeest* jne. (tähtis mees).

241. Vaatleme järgmisi liitsõnu:

laelamp, laualamp, elektrilamp, öölamp jne.

Siin on loeteldud lampide liigid. Sõna *lamp* on **põhisõna**, kuna sõnad *lae, laua, elektri, öö* on **täiendsõnad**. Võib leida sõnu, nagu *heinamaa, heinakuhi, heinatöö* jne., kus sõna esiosad on ühised, kuid ka siin on põhisõnaks sõna viimane osa, s. o. *maa, kuhi, töö*, kuna aga sõna *heina* kui täiendsõna nimetab, missugusest maast, kuhjast, tööst on jutt.

Täiendsõna esineb harilikult **nimetavas** või **omastavas** käändes, kuid võib esineda vähemal määral ka muis käändeis.

243. Täiendsõna on **nimetavas käändes**:

a) kui ta tähendab **materjali**, millest ese on tehtud: *raudlatt, puukast, nahkkindad, õlkgatus, rasvküünal, kuld-sõrmus, paberraha, nõõrredel, viltsaapad* jne.;

b) kui ta on **võrdluspilt**: kiire kui välk = *välkkire*, ilus kui pilt = *piltilus*, samuti: *kirsspunane, sidrunkollane, tuhkhall, kohvpruun, mestmagus, taevassinine* jne.;

242. Jälgida järgnevas tabelis liitsõnade täiendsõna kääned.

Täiendsõna nimetavas	Täiendsõna omastavas	Täiendsõna mõnes muus käändes
õlgkatus raudkapp siidkleit raudtee sarvloom küünalsirge peegelsile tumepunane helesinine põldohakas välkkiire piltilus kevadpalitu hommikmantel rasvküünal jne.	koolimaja metsavaht käekiri kolmekordne rukkipõld ajalugu meremees põllumees supilusikas tuletikk põdrajaht kriiditükk leivaviil jne.	linnasõit laadalkäik maaslamaja kõrvalhoone meheleminek kalalkäimine tervekssaamine töötaolek jne.

c) kui täiendsõna näitab **hooaega** (olulist aega, millal ese valmib, millal teda tarvitatakse jne.): *talorukis, suvitoll, suwinisu, talomüts, suvikleit, sügtspalitu, hommikmantel* jne.;

Märkus. Sõnadel *talorukis, talomüts* jne. on rööpvormideks *talirukis, talimüts* jne.

d) kui täiendsõna näitab **päritolu kohta**: *aedmaastikas, aedvill, põldohakas, aeduba, merihein, merikotkas, metsvaarikas, metsmees* (metsrahva liige), *vestroos, metsõunapuu* jne.;

e) kui täiendsõna näitab **olulist tunnust**: *tibklaver, sarvloom, korvpall, laudlina, karihiir, okastraat, soomuslaev, lehtpuu, magussöök*;

f) kui täiendsõna näitab **käimapanevat jõudu või keha-liiget**, millega eset käsitsetakse: *vestiveski, aurküte, õhkpidur, elektervalgustus, jalgratas, käsipall, käsikivi, pumpkaev* jne.;

Erandid: *tuuleveski* = tuulik, *aurulaev* = aurik jmt.

g) **keemilistes ühendites** nagu: *vesinik-ülthapend, kloorlubi, soolhape, väävelhape, lämmastikhape, väävelvesinik* jne.

244. Täiendsõna liitub **omastavaliselt**, kui ta näitab:

a) **tegevusala**: *põllumees, meremees, laevamees, metsavaht, koolijuhataja, lapsehoidja, asjaajaja, maksuinspektor, leivaküpsetaja, korstnapühkija, laohoidja* jne.

Erandlikud liitumused: *kaupmees, kingsepp, sadulsepp* jmt.

b) **ülesannet, otstarvet** (milleks?): *supilusikas, tuletikk* (= tikk tule tekitamiseks), *lapsevanker, koolimaja, heinaküün, leivanuga, lillepott, naistekliinik, raamaturiitl, karjakoer, õuekoer, puuviljanuga* jne.

Tähele panna! Kui täiendsõna on **setüveline**, jäetakse e harilikult ära; seega *kirjutuspaber, samuti: kutvatuspaber, kirjutuslaud, haridusosakond, kompartismeel, tervtshoid, majandusteadus, loodusõpetus* jne.

c) kui täiendsõna on **sihitiseks**, s. o. sõnaks, millele põhisõnas väljendatud tegevus on sihitud: *karjakasvatatus* (s. o. meie kasvatame mida? *karja* — sihitis), *põlluharimine, kartulivõtmine, kesakündmine, saunakütmine, viljalõikus, raamatukõitmine, kartulipanek, heinanittmine, kuhjategemine, laeva-laadimine, toapühkimine, loodusekirjeldus* jne.;

d) kui põhisõna näitab aine **hulka** või **osa**: *kriiditükk, leivaviil, lumehang, heinakuhi, meetilk, litvakoorem, suhkru-raas, saiakannikas, supitilk, põhuhunnik* jne.;

e) **toidunimetustes**: *klimbisupp, seapraad, vasikasült, aedviljasupp* jne.

245. **Harjutus**. Liita nimetavaliselt või omastavaliselt, nagu on nõutav.

mets + teadlane, lõõts + pill, meri + tee, meri + vaik, meri + laev, meri + hoovus, tuli + tõrje, kõnd + tee, sügis + tuul, talv + hommik, kevad + päike, õpe + asutis, põld + uba, okas + puu, tuli + tõrjuja, tuli + tikk, salpeeter + hape, naatrium + leheline, plekk + katus, juur + vili, siid + sukk, nahk + paun, klaas + riiul, nõgi + must, suhkur + magus, suvi + kleit, võrk + pall,

õmblus + masin, käsi + kohver, uks + kell, hernes + supp, kriit + valge, kuld + kollane, rukis + lill + sinine, teras + hall, joonis + paber, kirjandus + sõber, kreek + puu, meri + sõitja, saabas + parandaja, lehm + lüpsja, kartul + kühvel, sõnnik + hang, vesi + värk, vesi + veski, siid + pael, siid + vaip, paber + korb (paberi hoidmiseks), paber + kott, paber + nõör, paber + lill, tsement + põrand, sard + betoon.

Kokku- ja lahkukirjutamine.

1. K ä ä n d s õ n a d.

246. Kokku kirjutame täiendsõna põhisõnaga:

a) kui täiendsõnaks on nimisõna ainsuse nimetavas käändes (näit. *jalg*) või kaashäälikuga lõppev sõnatüvi (näit. *nais-*): *jalgratas, kriitvalge, mesimagus, joodtinktuur, naisarst, elatusraha, tuulispea, puhkpill, pöördõna, kiirrong, supelasutis* jne.;

b) kui täiendsõna on ainsuse omastavas ja see väljendab laadi, liiki, sorti, otstarvet jne. ning vastab küsimusele *missugune? mis?* (nii et sõna kokkukirjutatult saab omaette tähenduse): *pangamaja*, (missugune maja? mitte kelle maja?), *laualamp* (missugune lamp?), *lapsevanker* (missugune vanker? aga: *lapse vanker* [lahus!] — kelle vanker?), *praekahvel, lauanuga, taskukell, raamatutiit, õuekoer, koolvend, südamesõber, konnasilm, varsakabi* (taim), *karujõud* (eriti suur jõud), *noormees, pikksilm, suurtükk, vaenelaps* jne.;

c) kui põhisõna lõpeb liitega *-ne* või *-line* (küsimus: *missugune?*): *viiteaastane* (poiss), *eestikeelne* (raamat), *päkapikkune* (poisikene), *kolmenädalane* (laps), *hunditaoline* (koer), *sinisilmaline* (tütarlaps) jne.

247. Lahku kirjutame täiendsõna põhisõnast:

kui täiendsõnaks on nimisõna ains. omastavas ja see väljendab üksiku isiku või asja päralt olemist, s. o. vastab küsimusele kelle või mille *oma?* Näit.: (minu) *venna raamat*, (tema) *isa maja, isa maa, lapse silmad, varsa kabjad* (vrd. *varsakabjad*), *konna silmad* (vrd. *konnasilmad*), mu *isa mõtted*, mu *ema keel* jne.

Võrrelda sel puhul sõnarõhku kokkukirjutamisel ja lahkukirjutamisel, näit.: *õpin emakeelt ja mu ema keel* on haige jne.

248. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav.

Isa võidis meie (varsa kapju). Oja ääres (heina maal) õitses palju (kuld kollaseid) (varsa kapju). (Lilla õielised) (kobru lehed) vaheldusid (vürtsi lõhnalise) (raud rohuga) ja (soo ohakatega). (Isa mõtted) viibisid koduste juures. Istusime kõik (söögi laua) ümber ja sõime (aed vilja suppi) ning (sea praadi).

Meile soovitati lugeda rohkem ka (vene keelseid) (jutu raamatuid). (Rukki lõikuse) ajal säristasid (vilja põldudel) (niidu masinad) ja kerkisid (kollakas ruuged) (vilja nabad) tihedate salkadena põllule. (Kahe kordses) (lumi valges) hoones keset (tume rohelist) fooni asetsetes (põllundus tehnikum). Hoone kohal kummus (hele sinine) taevas, mille üle liuglesid (roosakas valged) pilved otsekui luiged. Onu Juhan olevat (kala püügi riistad) eile Ermistu järve viinud ja (esimesel ööl) neli (viie kilolist) haugi saanud. (Hull julged) sõdurid ei kartnud vaenlase (kallale tungi), nad tegid ootamatu (vastu rünnaku) ja vallutasid (käsi granaatidega) vaenlase (jooksu kraavid). (Puhke päeval) (enne lõunat) oli staadionil (jalg palli võistlus). Sauna (riietumise ruum) oli puhas ja avar.

249. **Harjutus.** Leida liitsõnu, mille põhisõnaks on: *mees, poiss, kuu, kiri, laev, kell.*

250. **Harjutus.** Leida liitsõnu, mille täiendsõnaks on: *heina, võrk, laua, linna, sadama, paber.*

Näit. *heinahang, hetnakuhi, heinatöö, heinavarumine* jne.

2. Pärisnimed.

251. Pärisnimed kirjutame järgnevast üldnimest harilikult lahku:

Tartu linn, Vaitkne ookean, Vabaduse puiestee, Nõmme küla, Sootaga vald, Ahja jõgi, Tamula järv.

Kokku kirjutame pärisnime järgneva üldnimega:

a) kui üldnimeks on sõna **maa**: *Virumaa, Viljandimaa, Lätimaa, Venemaa, Inglismaa, Prantsusmaa* jne.;

b) kui pärisnimeks on nimisõna ains. nimetavas käändes või kaashäälikuga lõppev tüvi (sama juhul, mis üldnimede puhul!): *Tütarsaar, Heinlaid, Naissaar, Paljassaar*;

c) kui pärisnimeks on ilmakaare nimetus: *Põhjalaht, Põhjameri, Läänemeri* jne.;

d) paljudes kohanimedes, kus pärisnime üksinda ei tarvitata, vaid ainult üldnimega koos: *Munamägi* (Muna üksi pole tarvitatav mäe nimena), *Emajõgi, Pühajärv, Jäämeri, Võrtsjärv, Kullaküla, Kessulaid, Saadjärv* jne.

252. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu on nõutav.

Kas tunned maad, mis (Peipsi rannalt) käib (Lääne mere rannale) ja (Muna mäe) metsamurult viib lahke (Soome lahele)? Tule, oh rändaja, (Karksi mägedele)! (Tartu linna) külastades sõitsime (Riia maanteed) mööda (Võidu tänavasse) ja sealt (Suur turule); edasi läks sõit üle (Ema jõe) ja siis jõe vasakut kallast mööda kuni ujulani, mis on peaaegu vastu (Tähtvere sovhoosi), (Tallinna lahte) piiravad (Viimsi poolsaar), (Nais saar), (Aegna saar) ja (Paljas saar). Meie jalgrattamatk kulges läbi (Viljandi linna) (Suure Jaani alevisse), kus vaatlesime (Lehola linnust) (Lõhavere küla) lähedal. (Suur Ema jõgi) ühendab (Võrts järve) (Peipsi järvega). Jõesuudmest paistab ilusa ilmaga (Piiri saar) võrdlemisi selgesti. (Valga maa) keskuseks on (Valga linn). (Viljandi maa) on (Lõuna Eesti) südameks. Kas Äänisjärv on ühendatud (Laadoga järvega) või mitte?

253. **Harjutus.** Läbida mingi linn linnaplaani järgi, haarates tähtsamaid kohti, ja märkida üles marsruut.

254. **Harjutus.** Sõita kaardi järgi mööda mingit maad, vaadeldes kõiksugu vaatamisväärsusi, ja märkida üles marsruut.

3. Käändsõnad ja abisõnad.

255. 1) **Kaassõnad** kirjutatakse käändsõnadest alati lahku: akna juures, laua kohal, ukse najal, maja taga, vee alla, käe

kõrval, jõe ääres, õnge otsast, vihiku vahel, alevi lähedalt, nurga tagant, vastu kauplust, alevi poolt jne.

2) **Sõna poole (pool, poolt)** kirjutatakse kokku teise abisõnaga: *sealtpoolt, sissepoole, pärastpoole* jne., käändsõnust aga lahku: *kodu poole, põhja poole* jne.

3) **Abisõnad haaval, pidi, tahes** kirjutatakse juurde kuuluva sõnaga alati kokku: *tükkhaaval, ükshaaval, karupidi, vastupidi, igatahes, tahes-tahtmata* jne.

256. **Harjutus.** Kasutada p-s 255 toodud näiteid lausetes.

4. Pöörd sõnad ja abisõnad.

257. **Pöörd sõna vormidest** kirjutame need vormid abisõnadega kokku, mis vastavad küsimusele: kes? mis? mis-sugune?

Seega kirjutatakse kokku:

1) **tegijanimi** (kes?): *tagastituliija, vastuvõtja, kõrvalehoidja* jne.;

2) **teonimi** (mis?): *tagastitulemine, vastuvõtmine, kõrvalehoidmine* jne.;

3) **v-kesksõna** (missugune?): *tagastitulev* (poiss), *vastuvõetav* (vili), *kõrvalehoidev* (tüdruk), *allakirjutatav* (paber) jne.;

4) **nud-** ja **tud-**kesksõna (kui need vastavad küsimusele mis-sugune?, muidu mitte): *tagastitunud* sõdur, *vastuvõetud* vili, *ümbERPandud* paber jne.;

5) **mata-vorm** (missugune?): *vastuvõetmata* vili, *ülesandmata* tükk, *äravõimata* kiri jne.

Lahku kirjutatakse:

nud- ja **tud-**kesksõna ja **mata-vorm**, kui need vastavad küsimusele mida teinud? mida tehtud? mida tegemata? (seega on pöördelised muuted).

258. **Harjutus.** Täiendada p-s 257 toodud tabelit näide-
tega järgmistest sõnadest:

välja andma, edasi õppima, kaasa kiskuma, ette valmis-tama, maha tegema, sisse seadma, üles kirjutama, alla andma, kinni lööma, ära viima.

Kokku	Lahku
<i>nud-, tud-kesksõna ja mata-vorm (missugune?)</i>	<i>nud-, tud-kesksõna ja mata-vorm (mida teinud? mida tehtud? mida tegemata?)</i>
Tagasitulnud mees võeti rõõmuhõisetega vastu.	Mees <i>oli</i> rindelt tagasi tulnud .
Väljavõetud asjad pandi kohvrisse tagasi.	Asjad <i>old</i> kohvrist väljavõetud .
Vastuvõtmata otsust ei saa ometi välja kuulutada.	See otsus <i>on</i> praegu veel vastu võtmata .

259. **Harjutus.** Rühmitada järgmised sõnad vastavalt sellele, kas nad kirjutatakse kokku või lahku, ja kirjutada nad õigesti, nagu on nõutav:

ette ütleva, ette ütlemine, läbi saamine, kokku võetud (summad), välja anda, maha suruda, ära võetav, välja viidud (mööbel), kaasa tegemisega, ei olnud kaasa võetud, üles äratas, välja jagatav, ette kujutamist, tähele panija, ära sõitmas, on ära sõitnud, alal hoidunud (kaunistus), on sisse langenud, oli maha jäetud, maha jäetud (maja), ära viimata (asjad), on ära viimata, ette valmistatud (kõne), olen ette valmistanud, ette valmistamine, olime üles äratamas, on üles äratamata, läbi sõidetav (õu).

260. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav.

(Ära mineja) jättis meid kõiki hüvasti. Mul ei jätkunud (kaasa toodud) rahast ja ma pidin teistelt (mõni kümme) rubla (juurde hankima). Äias on palju õunu (maha kukkunud). Kas ei leidu (üles korjajat), kes nad (kokku koguks) ja aita viiks? Suure tormiga oli puudelt palju oksa (maha langenud). (Maha langenud) oksad tuleks (ära koristada). Võõras mees jättis meie hoiatuse (tähele panemata).

Kõik olime ametis (üles antud) (õppe tükkide) (pähe õppimisega). Pikkade (läbi rääkimiste) järel jõuti viimaks (kokku leppida) ja kõik (kokku tulnud) läksid koju. See (ette panek) ei ole meile (vastu võetav). (Tagasi jõudnud) piilkond teatas, et oleme (sisse piiratud) ja et meil jääb üle (läbi murda). Metsas (ümber hulkudes) leidsid poisid (maha murdunud) (puu alt) (linnu pesa). Õues seisis jäme (tamme pakk) maas, talb (sisse aetud), millega paku taheti lõhkuda.

K o r d a m i s h a r j u t u s e d .

261. Kirjutada järgnev luuletus õigesti, kirjutades sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, täites vajaduse korral lüngad ja otsustades küsimärgi puhul, kas sõna algab *h*-ga või mitte.

M a t k a l a u l .

Paul Rummo.

Pele päike paitab palgeid,
(lõuna tuules) len—leb juus.
Lähme piki (maan teid) valgeid.
Süda ?ell ja laulud suus.

Lähme, (reisi paunad) kuk—il,
silmis (suve päikse naer).
Põllul juba tolmlleb ruk—is,
juba looma hak—ab kaer.

Nuk—rad (leina kase salad)
peegel—uvad (järve vees).
Sireli—es (vanad talud),
laste kil—eid (ukse ees).

(Matka laule) rō—msaid, ?elli
reipalt ?elistamas ?uul.
Kõrvus kajab (karja kelli),
palgeid paitab päike, tuul.

262. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav.

Kuumal (juuli kuu) (kesk päeval) läksid (karja poisid) (metsa vahelist) (teed mööda) sügavas (laanes asuvat) (kotka pesa) vaatama. Ann oli (vana poolne) inimene, sellepärast ei usaldanud ta (pere naise ametit) (enese peale) võtta. (Jägala joa) (vee jõudu) kasutatakse (puu papi vabriku) (käima panemiseks). (Ette tulnud) takistuste tõttu ei suutnud autor (käsi kirja) antud (täht ajaks) (valmis kirjutada). (Mere äärsest) majast nägime, kuidas (taeva servale) kerkis (tuli punane) kuma. Poisid uisutasid mööda (peegel siledat (järve jääd). Juba hommikul (päikese tõusul) on ta platsis ja käib (tasa hiljakesi) (sauna ümber). (Kodu teel) vahib (vana mees) (targa näoga) (päeva looja minekut) ja otsustab, kas homme tuleb ilus või (halb ilm). Haigena (maas lamades) oli (järele mõtlemiseks) küllalt aega. (Meelde tuletades) (äsja möödunud) sündmusi, hakkasin (aru saama), et minagi olin (tervis hoiu nõuete) vastu eksinud. Sügisel, kui esimesed hallad tulevad, tõmbuvad laiad (vahtra lehed) (hele kollaseks), nagu oleksid nad (nisu kõrrest) taotud. Olge head, astuge sealt (tagant poolt) siia (ette poole)! Mööda maanteed liikus hulk rahvast (linna poole).

263. Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõude kohaselt kokku või lahku, liites need õigesti kas nimetavaliselt või omastavaliselt.

(Haavade pesemiseks) ei tohi tarvitada (kaev vett), kõnelemata (vihm veest), vaid haavadelt tuleb kõrvaldada mustus (vesinik ülihapendiga), (rivanool lahusega) või mingi muu desinfitseeriva vahendiga. Kui (karmin punasele) segada natuke (ultramariin sinist), saame (purpur punase) (värvi tooni), mida (antiik ajal) kasutati sageli (pidu rõiva) värvina. (Meri heina) kasutatakse (pehme mööbli) polsterdamiseks. Meie (õuel oleva) (pump kaevu) (kolb klapp) on rikkis. Igasse suuremasse keskusse on (sisse seatud) (elekter valgustus). (Esimese mai) (rong käik) liikus mööda (Rüütli tänavat) (Vabadus väljaku) poole. (Laste kasvamine) nõuab kahtlemata suurt oskust. (Vedur juht) ja (roobas seadja) astusid (jaam hoonesse). Kogu (Ema jõe äärne) oli suplejaist tulvil. (Mitmepool) oli (kevad külv) juba alanud. (Suvitus linnas) liikus (supel rannas) juba (vara hommikul) hulk (hommik mantleis) suvitajaid, kes pidasid

lugu karastavast (meri veest). (Süda suvel) korjasime (viie liitrise) (piim nõu) (mets vaarikaid) täis ja viisime need (ema poolt) (vana emale). (Ema keele tunnis) kirjutasime (klassi kirjandi) teemale «Meie kool (metsa töödel)». Ta läks (sealt poolt) (jõgi kallast) mööda kuni (hein kuhjani). Kodanlikul ajal oli (tööta olek) nii (põllu) kui ka (tööstus tööliste) keskel üldine nähtus. Nõukogude (korra ajal) pole (töö puudust) olemaski.

Tähendusõpetus.

Et hästi kõnelda ja kirjutada, peab omama rikkalikku sõnavara ja teadma sõnade täpset tähendust.

Üldisi harjutusi¹.

1. Kirjutada järgmistele sõnadele kõrvale vastand-sõnad (s. o. sõnad, mis on vastupidise tähendusega):

viha, rõõm, argus, ettenägelik, vähenõudlik, sümpaatne, optimistlik, valkjas, avama, karistus, mugav, ülekohus, tõusma, vaikne, sütitama, kõver, jahe, laiendama, blond, ülistama, lõpetama, sarnane, süü, jõuetu.

Näidis: viha — armastus, rõõm — kurbus.

2. Leida järgmistele sõnadele teise sõnu (s. o. sõnu, mis oma tähenduselt on nendega sarnased, tähendavad umbes sedasama):

vahe, vali, range, sangar, tiirlema, värisema, kiikuma, aas, tulu, menu, alatasa, natuke, vilgas, maldama.

Näidis: vahe — terav.

3. Tarvitada järgmisi sõnu lauseis:

sümpaatne, optimistlik, range, sangar, üha, vilgas, maldama, võigas, taluma, menu.

4. Jagada järgmised inimeste iseloomuomadused kahte rühma, nii et ühes oleksid head, teises halvad omadused:

arg, armastusväärne, arukas, ettenägelik, ettevaatamatu,

¹ Sõna tähenduse mittetundmise puhul kasutada õigekeelsus-sõnaraamatut.

hooletu, jonnakas, julge, kade, kangekaelne, kannatlik, kartlik, kiuslik, korralik, kärssitu, kergemeelne, kõrk, laisk, mehine, puhas, püsiv, rahulik, sangarlik, sõbralik, sügavatundeline, tasakaalutu, tegev (aktiivne), terane, tormakas, truudusetu, tugev, tõsine, töökas, usaldusväärne, usin, ustav.

5. Koostada oma pinginaabrist väike iseloomustus, esitades iseloomuomadusi heade omaduste rühmast.

6. Sovhoosi tööline tuli põldu kündmast varakult koju. Kui direktor päris, miks ta nii vara õhtule tuli, vastas tööline: «Adra see läks katki!»

Loetella adra ja selle rakmete osad.

7. Loetella ja märkida üles kõik olulisemad vankri osad.

8. Nimetada kõik tarvilikud tööriistad, mida vajatakse, et kodusel valmistamisel saaks linadest riie. Nimetada voki ja kangastelgede olulisemad osad.

9. Kirjeldada paati, purjekat, aurikut.

10. Kirjeldada sadamat.

11. Loetella oma koduümbruses elunevad ränd- ja paigalinnud ning katsuda sõnastada nende hääliitsusi lausetes.

Näidis. Kui varesed pesitsevad, kraaksuvad nad iseäralikult, mis erineb harilikust vaakumisest. Suveõhtutel viserdab Emajõe kalda põõsastikes hulk pajulinde, jne.

12. Leida teistsõnu järgnevaile mõisteile:

hunt, karu, rebane, jänes, heinamaa, põld, tekk, uhke, kuremarjad, tikerberid, kelkima, tõrelema.

Näidis: hunt — kriimsilm, susi...

13. Sõnastada kõigi tuntud loomade hääliitsused.

Näidis. Koer haugub, uriseb, ulub, klähvib...

14. Järjestada järgnevad liikumist väljendavad sõnad vastavalt nende kiirusele:

jooksma, kõndima, sörkima, komberdama, jalutama, lennada (lennukis), roomama, kihutama, sõitma (hobusega).

15. Leida järgnevatele omadussõnadele sobivad vastandsõnad:

sirge tee, haritud maa, endine komme, värske aedvili, hoolas tüdruk, kiiduväärne tegu, tuntud suurus, põline kasutaja, kuiv pinnas, kuiv ilm, kuiv pesu, kuiv hein, seisev vesi, seisev vahipost, seisev masin, toores liha, toores inimene, ilus hoone, rutlik inimene, modernne lennuk, nukker tädi.

16. Leida teise sõnu lauseis sõrendatult trükitud sõnadele, vajaduse korral lause sõnastust muutes.

Ses jutus tundub olevat tubli portsjon luulet. Küll ta anus, aga teha polnud midagi. Ta avaldas «Sirbis ja Vasaras» pikema artikli. Kuu arvete seis oli 2000 rubla. Helju ja Hilja on meie klassi parimad ilulugejad. Sinult saadud kiri oli dateerimata. Kõik keedispurgid olid varustatud etikettidega. Teatrisaali garderoob oli jahe. Sadamasse jõudes heisati lipp ja varsti vinnati ankur üles. Läksime tasa edasi. Part on pesapõgeneja lind. Meile toodi kandelaual tass teed küpsistega. See raha ei ole praegu maksev. Meile tuli keegi põllunduskonsulent, kes kiitis heaks soo kultiveerimise mõtte. Talgutele olid tulnud ka mõned lapulised. Kes on too morni näoga mees, arm paremal põsel? Leetrid on külgehakkav haigus. Ta oli seda nimme teinud. Laine paiskas madruse üle laeva ääre merre. Neljas rühm jäeti reservi.

Näidis. Ses jutus tundub olevat tubli annus luulet.

17. Seada järgnevad sõnad nende mõttesuguluse järgi rühmadesse:

grupp, hulk, jõuk, padrik, kogu, koondis, parv, riugas, rägastik, rühm, salk, tihnik, trobikond, vemp, vigur, vingerpuss, võsastik.

18. Koostada lauseid, kus kasutada p-s 17 antud sõnu omal valikul.

19. Asendada järgnevad sõnad rahvusvaheliste sõnadega:

soojamõõtja, maateadus, loomateadus, taimeteadus, kuivatatud taimede kogu, päevapiltnik, kahekõne, elulugu, inim-sõbralikkus, omadus, alammäär, marurahvuslus, väeteenis-

tusest kojulaskmine, pisikute hävitus, ajakiri, helgiheitja, rinne, köitmata raamatuke.

N ä i d i s : soojamõõtja — termomeeter.

20. Leida lauseid, kus esineksid õiges tähenduses järgmised sõnad:

- 1) eeskuju, mudel, näide, näidis, näitus;
- 2) kirjandus, kirjastus, looming, toodang, toode, trükis;
- 3) avama, avaldama, avastama, avali, avalik;
- 4) leidma, leiduma, leiutama, leidis, leiutis.

21. Tarvitada järgnevaid sõnu lausetes:

rebenema, õhetama, lämmatama, peletama, üllatama, eru-
tama, kõhklema, kähistama, kupatama, hingeldama, madal-
dama, liduma, kihisema, hädaldama, vehkima, kohtama, rip-
nema, tüdima, sobima, põrnitsema, raksatama.

22. Täita lüngad vastava sugulase või hõimlase nime-
tusega.

Isa isa on vanaisa.	Ema õde on
Isa ema on vanaema.	Isa venna laps on
Isa vend on lell.	Isa õe laps on
Isa õde on sõtse.	Ema venna laps on
Ema vend on	Ema õe laps on

23. Jälgida sõrendatud sõnade tähendust järgnevais lauseis.

- a) Isa sai kontorisse uue k o h a (ametikoht).
- b) Selle k o h a põllud on madalad (talukoht).
- c) Emal tõi turult suure k o h a (kala — sudak).
- d) Tuule-iil tekitas puude k o h a (kohin).
- e) K o h a, mets, ja müha, meri! (kohise).

Selliseid sõnu, mil on mitu eri tähendust, kuid oma kujult on täiesti sarnased, samakõlalised, nimetatakse h o m o n ü ü m i d e k s .

24. Kõrvutada vastavais lauseis h o m o n ü ü m e , tar-
vitades selleks alljärgnevaid:

pank, vahe, tahe, lakk, aas, saar, tuli, sokk, vaal.

25. Jälgida sõrendatult trükitud sõnade tähendust järgnevais lauseis.

a) Haiget õpetajat a s e n d a s direktor. Õpetaja a s e t a s tooli laua kõrvale ja istus sellele. Meie koolimaja a s e t s e b otse keset linna.

b) Nõukogude maareform e d e n d a b tunduvalt meie põllundust. Näitlejad e t e n d a s i d väga huvitavat näidendit. E t e n d u s jäi ühe näitleja haiguse tõttu ära.

c) Oma käitumise pärast tuli see õpilane ajutiselt koolist e e m a l d a d a. E e m a l d u s i n aknast, sest tundsin jahedust.

d) Meie linna ametiühinguliste organisatsioonide poolt valiti kümme e s i n d a j a t Eesti NSV ametiühingute kongressile. E s i t a s i n palve stipendiumi saamiseks. Viisakus nõuab, et võõrad teineteist teretades e n d k a e s i t l e k s i d.

26. Moodustada lauseid, kus saab kasutada p-s 25 sõrendatud sõnu.

27. Jälgida sõrendatult trükitud sõnade tähendust.

a) Enne vastavaid seletusi polnud meil sest asjast mingit k ä s i t u s t (arusaamist). Mulle meeldib k ä s i t e l l a (arutella) poliitilisi küsimusi. Hea sõdur oskab kuulipildujat hästi k ä s i t s e d a (tarvitada, käidelda).

b) Mesilased l e n d l e s i d lilledel ja korjasid mett. Lennuk l e n d a s Tallinnast Moskvasse. Eeter l e n d u b (aurab ära) kergesti. Ta l e n n u t a s oma asjad mööda maailma laiali. L e n n a t a s i n (panin lendama) lepatriinu, et näha, kustpoolt on külalisi oodata.

c) Mu koolivend o m a b (tal on olemas) kaunist täitesulepead. Tahaksin ka enesele niisuguse o m a n d a d a (soetada, hankida). See kohtualune oli o m a s t a n u d (endale võtnud) ühiskondlikku varandust.

d) Ringkirjad p a l j u n d a t i masinal ja saadeti laiali. Bakterid p a l j u n e v a d jagunemise teel.

e) Toimetage (õiendage, saatke korda) see asi mul linnas ära! Toimige (tehke, olge tegev) oma äranägemise järgi! Vähemalt kord nädalas toimugu põhjalik pesemine ja vihtlemine saunas.

28. Moodustada lauseid, kus saab tarvitada p-s 27 sõrendatud sõnu.

29. Selgitada järgnevate sõnade tähendus ja koostada neist lauseid:

a) külmetama, külmama; b) lahjenema, lahjendama; c) laienema, laiendama; d) levima, levitama; e) liitma, liituma; f) tähitama (tähitatud!), tähistama; g) ulatama, ulatuma; h) ehmuma, ehmatama; i) maabuma, maandama, maanduma; j) kuulma, kuulatama; k) kohtlema, käitlema.

Murdesõnu.

30. Eestimaa eri paikades esineb rahva kõnekeelt, mis erineb tunduvalt kirjakeelest. See on **murdekeel**, mis erineb muuhulgas ka sõnavara poolest kirjakeelest ja võib seepärast anda väärtuslikku lisa meie kirjakeelele. Hulk murdesõnu ongi kirjakeele rikastamiseks tarvitusele võetud. Näitena murdekeelest ja selle erilisest sõnavarast jälgigem järgmist Lõuna-Tartumaa murdeteksti.

Puul'pä (= laupäeva) õdaguspoole lät's emä oma tütrekesega oja viirde (= äärde) niidelmule (= heinamaale, niidule) haina kokku panema. Kui emä hainu riibse (= riisus), mängse tütar, oman kirjun kleidikesen illus kui ütts uaäelmu (= oaõis), niidelmu pääl vai (= või) juuske oja veeren ja korjas lilli. Rua (= sao) kõrval ol' karratsega (= plekknõuga, mannerguga) pitm, säält võis juuva, kut kõtt (= kõht) tühäs' lät's. Kui tüü valmis sal, mōs'k (= pesi) emä endä ja tütre ojan puhtas' ja sis lätsivä (= läksid) mõlemba kodu, puhta kui lutsu.

31. Leida oma k o d u m u r d e s t sõnu, mida kirjakeeles ei esine, ja esitada neid lauseis.

32. Kasutada järgmisi m u r d e s õ n u (või neist tuletatud sõnad), mis on juba kirjakeelde võetud, vastavais lauseis:

a l m u s — armuand; a n u m a — tungivalt paluma; h a j u m a — laiali valguma; h a n k i m a — muretsema, soetama; h ü l g a m a — ära tõukama, maha jätma; h ü ü - b i m a — tarduma; j õ u k — salk, trobikond; k ü m b l e m a — end vannitama, pesema, suplema; k ü n n i s — lävi; l o h u - t a m a — trööstima; m e n u — õnnestumine, kordaminek, poolehoid; m õ s i k — pesunuustik; o r b — vaenelaps; r o i e

(om. roide) — küljelu, ribi; laevakaar; t a l u m a — kandma; välja kannatama; ü l l e — selga (riideist kõneldes), ü l l — seljas, ü l t — seljast.

Laen- ja uudissõnu.

33. Igas keeles esineb teistest keeltest laenatud sõnu, nn. l a e n s õ n u. Laensõna tundub omasena, kui ta pärineb mingist sugulaskeelest. Eesti keelele on niisugune lähedane sugulaskeel soome keel. Allpool on toodud mõned soome keelest pärinevad laensõnad. Rakendada need vastavais lauseis.

a a d e — mõte, idee; a a r e (aarde, aaret) — kallisvara, väärise; h a r r a s t a m a — innukasti tegutsema; j u l m — halastamatu, toores; l e m m i k — armualune, pailaps, armsam; l e v i m a — laiali lagunema; l o o v u t a m a — teisele jätma, käest ära andma; m a t k — teekond, reis, rännak; n a u t i m a — maitsema (nauding — maitmine, lõbu); s ä i l i m a — püsima, alal hoiduma.

34. Moodustada lauseid, kasutades alljärgnevat soome keelest pärinevat sõnu:

a n a s t a m a — okupeerima, vägivaldselt omandama; h a i h t u m a — lenduma; h ä m m a s t a m a — väga imestama panema; k u m m a l i n e — imelik, iseäralik; l a k k a m a (lakata) — järele jätma, järele jääma, lõppema; r a e v — metsik viha; s a n g a r — kangelane; s ü n g e — tume, õudne; s i i r d u m a — üle minema, ümber asetuma; s u k e l d u m a — vee alla minema; v i i p a m a — käega märku andma.

35. Keele rikastamiseks on keeleteadlased loonud isegi kunstlikult sõnu, nn. u u d i s s õ n u. Paljud neist ei ole saanud omaseks, neid ei võeta üldsuse poolt tarvitusele, teised aga muutuvad omaseks. Jälgida järgmiste kunstlikult loodud uudissõnade tähendust ja rakendada neid sõnu lauseis:

e s e — asi; e m b a m a — kaisutama; l a u p — otsasine; l a i p — surnukeha; l ü n k — auk, vahelejäädud puuduv koht; r o i m — kuritöö; m õ r v — tapmine; m ü r s k — lõhkepomm; r a n g e — vali, karm; k e h t i m a — maksvusel olema; s i i r a s — otsekohene, puhtsüdamlik; v e e n d u m a

— kindlasti uskuma (veendumus — kindel arvamus, tõekspidamine).

36. Asendada järgmistes lausetes sõrendatult trükitud sõnad sobivamate murde-, laen- või uudisõnadega, mis on sama tähendusega.

1. Kevad on juba kätte jõudmas. 2. Homseks kuulutati ette ilusat ilma. 3. On alatu ära anda oma seltsimeest. 4. Meie reis läks läbi Viljandi linna. 5. Tuleb valvel olla igal silmapilgul. 6. Küll ta mangus ja palus tungivalt, kuid ometi ei antud järele. 7. Täna öösel nägin iseäralist, imelikku und. 8. Metspart läks vee alla ja tuli alles roostiku serval nähtavale. 9. Taat istus ukse lävel ja popsutas piipu. 10. Meie tantsurühma esinemisel oli suur poolehoid. 11. Juhan ajas mantli selga, võttis kompsu selga ja kepi kätte ning hakkas astuma. 12. Olge hea, võtke üleriided seljast! 13. Trobikond poisse ootas, millal võistlused algavad. 14. Kas teie ka tegutsete innukasti malemänguga? 15. Pärast maa vabastamist okupatsioonist on üles leitud mitmeid matmispaiku, mis kõnelevad halastamatult tooretest fašistlikest tapmistest. 16. Ärge jätke võimalust kasutamata võtta siin häid, karastavaid suplusid! 17. Verel on omadus jahtudes tarduda. 18. Küll see oli alles imestama panev ootatus! 19. Ega sa juhuslikult tea, kes leidis üles raadio? 20. Ära unusta sauna minnes seepi ja pesemisnuustikut kaasa võtmast!

Võrdlussõnu.

37. Rikkast sõnavarast üksi ei piisa, kui ei osata sõnu nii seada, et kõne oleks ilmekas, piltlik, kujukas ja mõjuv. Rikkalik sõnavara annab kõnele küll sora-vuse, aga selle kõrval peab väljendus sisaldama niisuguseid sõnu, mis tõstaksid ilmekust, kujukust ja mõjuvust.

Üheks väljenduse kaunimaks, ilmekamaks tegemise võtteks on head lühivõrdlused ehk **võrdlussõnad**. Neid leidub rohkesti kirjanduses, aga väga leidlikke ja häid ka rahvakeeles.

Tähele panna! Võrdlus seotakse sõnadega kui, nagu, otsekui jne., mille ette koma sel puhul ei panda.

38. Täiendada järgmisi lauseid sobivate võrdlus-sõnadega.

1. Rukkiväli lainetas tuules otsekui...
2. Pähkel oli kõva kui...
3. Lumehelbed lendlevad kui...
4. Vihma tuli kui...
5. Aksel on tugev kui...
6. Hilja on kõhn kui...
7. Helmi laulab kui...
8. Tütarlaps on nägus kui...
9. Toivo on terane kui...
10. Tähed säravad taevas otsekui...
11. Ohtutaevas oli punane kui...
12. Ants seisis jälle rivis, sirge kui...
13. Sealt süvandikust tõmbas Juhan suuri ahvenaid kui...
14. Öine taevas kummus me üle kui...
15. Kalju ja Valli kippusid kaklema kui...

39. Kirjutada lauseid, kus esineb võrdlussõnu, kasutades allikana kirjandust, rahvakeelt kui ka oma loomingut.

Etteütlusteks.

1. Jutuõhtud pirrutule valgel.

Vanasti peeti neljapäeviti jutuõhtuid. Nüüd, mil on olemas raamatud, ajalehed ja raadio, neid enam ei peeta. Aga vanasti, kui vana-vanaisa oli veel poisike, olid jutuõhtud väga tuntud.

Kui rehetare ahjus hõõgusid viimased söed, suits oli välja läinud ja uks suletud, heitis pirrutuli nukrat valgust suitsunud seintele ja partele. Istuti kolde ees pirrutule ümber ja aeti juttu, sest neljapäeva õhtul ei töötatud. Sageli tuli inimesi ka naabertalust jutuõhtut veetma ja videvikku pidama. Kõneldakse päevasündmustest ja heidetakse nalja. Viimaks hakkavad noored paluma vanaisa, et see jutustaks mõne muinasjutu. «Ei tule midagi meelde, kõik on juba ära jutustatud,» tõrgub vanaisa. «Jutusta ikka!» paluvad lapsed. «Sul on palju ilusaid juttel!»

Lõpuks jääbki vanaisa nõusse ja algab juttu: «Vanasti oli ühel...» Kõik kuulavad huviga. Aeg-ajalt uuendatakse pirdu ahjurindel, et valgus ei kustuks. Kui jutt lõpeb, palutakse jutustada teist, siis kolmandat ja nõnda edasi. Siis laulab vanaema mõne vana laulu ja kuulajad annavad üksteisele mõistatusi. Kui tähed näitavad juba keskööd, lahkuvad võõrad ja minnakse magama. Pojapoeg ronib ahjule vanaisa kõrvale ja küsib: «Vanaisa, kust sa tead nii palju jutte?» — «Eks ma kuulnud neid oma vanaisalt, tema jälle omalt, nii viisi põlvest põlve ja ajast aega.»

2. Kuldnokapuuri ehitamas.

Kui hommikul õue tuldi, märgati kohe, et öösel mässanud tugev torm oli kuldnokapuuri toa taga kasvavalt vanalt pihlakalt maha rebinud. Ajahambast mustaks pehkinud laudad

lebasid laialipillutuina puu all. Asja kaaluti nüüd igati ja otsustati kuldnokkadele uus puur ehitada. Ants ja Maido võtsid selle ülesande enese lahendada. Kõigepealt toodi räästa alt pikk kuiv laud, mida mõõdeti ja vaadeldi igast kandist. Siis saeti parajad tükid ja hõõveldati lauaääred siledaks. Suurim mure oli augu pärast, sest polnud nii jämedat oherdit, millega seda puurida. Lell ja isa andsid nõu esilaud pikuti poolitada, augu kohale noaga poolkaared lõigata ja siis laudu jälle kokku pannes ongi auk valmis. Ants arvas, et lauavahed tuleks tuule kaitseks takkudega kinni vooderdada. Otsiti takku ja vooderdati takuribad kinnilöödavate laudade vahele. Kui puuril oli katus peal, kinnitati augu ette vastav pulgake. Pärast sööki tulid lell ja isa vaatama, kuidas poisid äsjavalminud kuldnokapuuri pihlakale üles seadsid. Kui uus linnu-majake oli kohale asetatud, tundsid poisid tõsist heameelt oma õnnestunud kätetöö üle. Kindlasti polnud kasulike laululinnukeste rõõm väiksem uue nägusa kodu üle.

3. Päikese-jõujaamad.

Kui heldelt pillab päike kõrbes oma energiat! Lõunajal ei tohi liiva palja käega puudutada — põletab! Kas ei oleks võimalik seda tohutut soojusenergiat kuidagi koondada ja rakendada ning seda nii töötama panna, et ta tooks kõrbesse elu palava hukatuse asemel? Teatavasti leidub igas kõrbes võrdlemisi küllaldaselt põhjavett. Kaevatakse kaevud ja kaamelite abiga ammutatakse vett lammastele joogiks. Kui kaevata võimalikult palju kaevusid ja pumpama panna tuul ning päike, eks siis oleksid tulemused paremad. Nii muutuks kõrbe, see veetu, viljatu ja lootusetu ala, veerikkaks ja elusaks. Tuule kasutamine vee pumpamiseks on tuntud asi, eriti Hollandis, kus tuulerootorite abil võideldakse liigvee vastu. Aga päikese-jõujaamad on uudiseks. Ent kõrbesse, kus päike alati lõõmab, on võimalik peeglite ja läätsete abil ehitada päikeseahi, ahi, mis ei tarvita puid ega süsi. Ahi kuumendab vett katlas ja aur käivitab masinaid, millede abil tuleb vesi, mis on peitunud sügavale liiva sisse, päevavalgele, voolab läbi torude, rännide ja kanalite, niisutab põlde ja toidab taimede juuri. Säherdusi päikese-jõujaamu on juba olemaski. Egiptuses töötab Kairo lähedal 50-hobujõuline päikese-jõu-

jaam, mis niisutab 200-hektaarilist puuvillaistandust. Samuti on neid Tuneesias ja Alžeerias. NSV Liidus töötavad Tšelkari õliväljadel päikese jõuga destillatsiooniseadised, mis valmistavad soolasest mereveest magedat vett. Taškendi lähedal töötavad päikese jõul veekeetjad. Ent veel on võimsate päikese-jõujaamade ehitamine tulevikuküsimus ja noortel leiutajatel on siin palju leiutamisvõimalusi. Kord saabub aeg, mil päike saab inimese sõbraks ka kõrbes, kus ta praegu on veel kardetav vaenlane.

(Prof. Iljini ainetel.)

4. Mahl.

Kui laulavad kuldnokad ja krooksuvad soodes konnad, hakkab ka puude soontes voolama magus veri. Ah, kuidas rõõmustasin silmapilgu üle, mil võisin minna vanaisaga saunatagusesse kaasikusse mahla laskma! Vanaisa kandis paari pange, milles olid kirves, puur ja peotäis takku. Jõudnud kohale, silmitses vanaisa, milline kask näib nägusam; seesugustel pidi tema arvates olema magusam mahl.

Nüüd puuris vanaisa augu kase lõunapoolsesse külge. Pehmelt krudisedes rullusid kasest kollakad niisked laastu-sõõrid. Püüdsin neid ja lakkusin keelega — selge suhkur! Kui puur peenikeste laastude tropiga välja tõmmati, hüplesid selged tilgad mahla mööda kase krobelist koort. Tol hetkel näis mulle, kui oleks see tõesti kase veri ja kui teeks haiget kasele nii sügav haav.

«Kas kasel pole valus, kui puuritakse?» küsisin aralt. «Eks ta siis karjuks,» vastas vanaisa, mässides takku ümber mahlatila jämeda otsa.

Vaatasin, kuidas taoti mahlatila valmispuuritud auku, kuidas hakkas immitsema mahla väikesest avausest ja jooksmas edasi mööda rennikest. Panime pange alla. — Trrr! milline kiire vool! Mitte sorinal, kuid mitte ka tilkhaaval. Trrr! Tollest ajast algas mul alaline rändamine kaasikusse. Pidin alatasa järele vaatama, kas panged pole liiga täis. Õngitsesin mahlast kärbseid, kes olid ahnitsedes kukkunud pange, et siis töötada, tiivad laiali, kõigi jalgadega ja mitte

pääseda paigastki. Tulid jooma ka sipelgad, kuid polnud küllalt ettevaatlikud ja uppusid.

Mahla kogunes meil õige palju. Valati täis suur vaat, toober, hulk pudeleid.

Küll oli see tore jook nii värskelt kui ka käärinult!

Kui värskel mahl oli muutunud pisut hapukaks ja mahlarennile hakkas kogunema kohati otsekui haput koort, lõpetati mahlavõtmine.

Sõnastik.

Hilislaensõnadele ja uudissõnadele on lisatud seletused. Käändsõnade puhul on antud nimetava kõrval lühendatult ka ains. omastav ja osastav, pöörd sõnade puhul on antud *ma*-tegevusnime kõrval ka *da*-tegevusnimi ja isikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik; vajaduse korral ka teisi vorme. Sõna ees olev märk ` (näit. *'hoovus*) tähendab, et sõna tuleb hääldada kolmandavärtelisena. Vahekriips / tähendab, et sõna esiosale kuni kriipsuni tuleb liita järgnevas antud vormid, näit. *aar/e, -de* tuleb lugeda *aare, aarde* jne.

A

a = aar

a. = aasta

à (igaüks... eest, näit. à 5 kop. = igaüks 5 kopikat)

aa/de, -te, -det

aadr. = aadress

aar/e, -de, -et (kallisvara, vääris-ese)

aasta-aastalt

aastapikkune

ai/tama, -data, -tan, -tasin, -danud

aja/ma, -da, -n, aetud

ak/en, -na, -ent, -ende, -naid

aktiiv/ne, -se, -set (tegev, toimekas)

al/gama, alata, -gan, -gasin, alanud

alista/ma, -da, -n, -tud (alla heitma)

alistu/ma, -da, -n, -nud (alla andma)

alkohol, -i, -i (viin, piiritus)

alika/s, -, -t, -te, -id (läte)

allkir/i, -ja, -ja

allu/ma, -da, -n (alla kuulu-ma kellelegi)

almus, -e, -t (armuand)

amet, -i, -it

ametnikkon/d, -na, -da

anasta/ma, -da, -n (midagi vägivaldselt omandama)

ank/ur, -ru, -rut, -rute, -ruid

annus, -e, -t (osa, portsjon)

antenn, -i, -i (raadio vastuvõtte- *võti* saatetraadistik)
anu/ma, -da, -n (tungivalt paluma)
aparaa/t, -di, -ti (seadis)
aplaus, -i, -i (käteplaksutus)
apostroof, -i, -i (ülakoma)
apr. = aprill
apteek, -gi, -ki (arstirohukauplus)
areta/ma, -da, -n (loomi, taime kavakindlalt arendama)
arg, ara; *keskv.* arem, *üliv.* arim
arhaili/ne, -se, -st, *m. os.* -si (vanaaegne, muistne)
arhiiv, -i, -i (kirjakogu)
armee, -, -d (sõjavägi)
ar(r)eteeri/ma, -da, -n (vahistama)
arssin, -a, -at (pikkusmõõdu ühik = 16 verssokit = = 0,71 m)
artikkel, artikli, artiklit (kirjutus; seaduse, määruse jne. osa; äriettevõttes erikaup, näit. kaubaartikkel)
asfal/t, -di, -ti (maavaik, juudapigi)
asenda/ma, -da, -n (kellegi asemel olema, aset täitma)
aseta/ma, -da, -n (paigutama, panema)
asetse/ma, -da, -n (leiduma, aset leidma)
askelda/ma, -da, -n, -tud
askeldu/s, -se, -st, -ste, -si (rahmeldus, rühmamine)
atestaa/t, -di, -ti (tunnistus)
atmosfäär, -i, -i (õhkkond)

auditoorium, -i, -i (kuuldesaal)
aupakli/k, -ku, -kku
auto, -, -t, -de, -sid
autobus, -e, -t, -te, -i (autoomnibus — mootorsõiduk inimeste ja kraami veoks)
avan/ss, -si, -ssi, -sside, -sse (ettemaks)
avasta/ma, -da, -n (midagi üles leidma)
aviaatika, -, -t (lennuasjandus)

B

baas, -i, -i (alus, lähteala)
bakter, -i, -it (pisik)
bakterioloogia, -, -t (pisikuteadus)
baleriin, -i, -i (kunstantsijatar)
ballaad, -i, -i (jutustav luuletus)
ball/ett, -eti, -etti (lavatants, tantsuetendus)
bandii/t, -di, -ti (röövel, mõrtsukas)
bara/kk, -ki, -kki (kerge puuehitis, lööv)
barbar, -i, -it, -ite, -eid (harmatu, metsik inimene)
bare/tt, -ti, -tti (teatav müts)
baromeet/er, -ri, -rit (õhurõhumõõtja)
barrikaad, -i, -i (tõke, kaitsevall)
bass, -i, -i (sügav mehehääli)
bassein, -i, -i (vesistu, veesalv)
beebi, -, -t, -de, -sid (lapsuke, imik)

beež, -i, -i (kollakashall)
bernoll, -i, -i (muusikaline
 märk helitooni madaldami-
 seks $\frac{1}{2}$ tooni võrra)
bensiin, -i, -i
betoon, -i, -i (ehitusmaterjal
 kruusast ja tsemendist)
biblioteek, -gi, -ki (raamatukogu)
bilan/ss, -si, -ssi (arvete seis)
bino/kkel, -kli, -klit (pikk-
 silm kahe silmaga vaata-
 miseks)
binoom, -i, -i (kakslige, näit.
 a + b)
biskvii/t, -di, -ti (küpsis)
blamaaž, -i, -i (häbistus, teo-
 tus)
blameeri/ma, -da, -n (häbis-
 tama, teotama)
blokaad, -i, -i (sulg, suletud
 olek)
blo/kk, -ki, -kki (liit; märk-
 mik)
blond, -i, -i (valgevereline,
 heledajuukseline), *keskv.*
 blondim, *üllv.* kõige blondim
bolševism, -i, -i
bolševi/k, -ku, -kku
botaanika, -, -t (taimeteadus)
botik, -u, -ut, -uid (kingadel
 kantav naiste jalats)
brike/tt, -ti, -tti (pressitud
 süsi *võit* turvas)
briljan/t, -di, -ti (lihvitud
 kalliskivi)
brošüür, -i, -i (kõitmata raa-
 matuke)
bruto, -, -t (mahaarvutamisetä,
 kogukaal, kogutulu jne.)

brünet/ne, -se, -set (musta-
 vereline, tumedajuukseline)
brünet/tt, -ti, -tti (brünetne
 isik)
bürokraa/t, -di, -ti (kitsa sil-
 mapiiriga, tarbetut vormi-
 täitmist tagaajav ametnik)
büroo, -, -d (talituskoht)
büst, -i, -i (rindkuju)

C

C = Celsiuse järgi
ca = circa (l. tsirka) = um-
 bes, ümmarguselt
cm = sm = sentimeeter

D

daatum, -i, -it (kuupäev, koha-
 ja ajamäär)
dateeri/ma, -da, -n (kohta ja
 aega märkima)
defekt, -i, -i (viga, puudus,
 rike)
deklamaator, -i, -it (ilulugeja)
deklamatsioon, -i, -i (iluluge-
 mine)
dekoraator, -i, -it, -ite, -eid
 (kaunistuskunstnik)
dekoreeri/ma, -da, -n (kaunis-
 tama, ilustama)
delegaa/t, -di, -ti, -tide, -te
 (saadik)
demobilisatsioon, -i, -i (väe-
 teenistusest kojulaskmine)
demokraatia, -, -t (rahvavalit-
 sus)
demonstreeri/ma, -da, -n (esi-
 tama, näitama)

denaturaa/t, -di, -ti (mõneks otstarbeks kõlbmatuks tehtud aine)
desinfektsioon, -i, -i (pisikute hävitus)
destilleeri/ma, -da, -n (aurendama, ajama)
detail, -i, -i (üksikasi)
detsemb/er, -ri, -rit
detsimeet/er, -ri, -rit, -rite, -reid
diagnoos, -i, -i (haiguse äratundmine)
diagonaal, -i, -i (nurkjoon)
diagramm, -i, -i (arvjoonis)
dialoog, -i, -i (kahekõne)
diameet/er, -ri, -rit, -rite, -reid (läbimõõt)
diftong, -i, -i (kaksiktäishäälik)
diivan, -i, -it (seljatoeta sohvava)
diktaa/t, -di, -ti (etteütlus)
diktatuur, -i, -i (piiramatu valitsus)
diplom, -i, -it, -ite, -eid (tunnistus)
diplomaa/t, -di, -ti (saadik e. riigi esindaja välismaal)
direktor, -i, -it, -ite, -eid (juhataja)
distants, -i, -i (kaugus, vahemaa)
distsipliin, -i, -i (teadus; kord sõjaväes, ametiasutises jne.)
do = **dito** = seesama
doktor, -i, -it, -ite, -eid (*lühendatult* dr. = arst; teadusliku kraadi nimetus)
dokumen/t, -di, -ti, -tide, -te (ametlik paber, ürik)

domineeri/ma, -da, -n (valitsevalt ülekaalus olema)
dotsen/t, -di, -ti (ülikooliõpetaja)
draama, -, -t, -de, -sid (tõsisesuline näidend)
dress, -i, -i (riietus, näit. spordidress)
dresseeri/ma, -da, -n (välja õpetama)
droog, -i, -i (ravimtaim)
džamp/er, -ri, -rit, -rite, -reid (kootud või heegeldatud pluus)
džung/el, -li, -lit, -lite, -leid (troopiline ürgmets)
džuu/t, -di, -ti (india lina)
džäss, -i, -i (moodne tantsumuusika)
duett, dueti, duetti (kahehääleline laul)
dušš, duši, dušši (vihmand)
duur, -i, -i = mažoor (röömsakõlaline helitõug)
dünamii/t, -di, -ti (lõhkeaine)
dünamo, -, -t, -te, -id (elektrivoolu andev masin)

E

e. = ehk
eba/lema, -lda, -len (kahtlema)
edasi-tagasi
edaspidi
edenda/ma, -da, -n (edasi viima, paremaks tegema)
eelista/ma, -da, -n (paremaks pidama)
eemalda/ma, -da, -n (kõrvaldama, eemale ajama)

eeskätt
eespool
eesti keel
eestikeel/**ne**, -se, -set
eestla/**ne**, -se, -st, -ste, -si
eetili/**ne**, -se, -st (kõlbluslik)
efekt, -i, -i (mõju, tagajärg)
egoism, -i, -i (enesearmastus, isekus)
ehkki
ehmu/**ma**, -da, -n (kohkuma)
eile, eilne
ekraan, -i, -i (filmilina kinos)
eksemplar, -i, -i (tükk, üksus)
eksper/**t**, -di, -ti (asjatundja)
ekspulateeri/**ma**, -da, -n (kasutama, kurnama)
ekspor/**t**, -di, -ti (väljavedu)
e. l. = enne lõunat
elastiline (vetruv, kerkne)
eleegia, -, -t (kaebelaul)
elevil (erutatud meeleolus)
ELKNÜ = Eestimaa Leninlik Kommunistlik Noorsooühing
emis, -e, -t, -te, -eid
end = ennast
endi/**ne**, -se, -st, -ste, -si
energia, -, -t (jõud)
energili/**ne**, -se, -st, -si (teokas, jõuline)
ennäe!
ennusta/**ma**, -da, -n (ette kuulutama)
ent (kuid, aga)
ENSV = Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
epideemia, -, -t (taud)
epigramm, -i, -i (pilkesalm)
episood, -i, -i (vahelooke, lisaugu mõnes teoses)
eralda/**ma**, -da, -n

ere, -da, -dat (hele)
esinda/**ma**, -da, -n (kellegi huvide eest väljas olema)
esita/**ma**, -da, -n (ette panema, esile tooma)
esitlema, esitella e. esitleda, esitlen, esitelnud, esiteldud, (tutvustama)
ETKVL = Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit
etenda/**ma**, -da, -n (ette kandma näidendit)
etike/**tt**, -ti, -tti (nimesedel; viisakuskombed ja -pruugid)
Euroopa, -, -t
evolutsioon, -i, -i (arenemine, edenemine)

F

faabula, -, -t (kirjandusteose tegevustik)
faas, -i, -i (arenemisaste, järk)
fakt, -i, -i (tõsiasi)
fantaasia, -, -t (mõttekujutus, kujutusvõime)
far/**ss**, -si, -ssi (naljamäng, jant)
fassaad, -i, -i (esikülg)
fašism, -i, -i (demokraatia-vastane poliitiline liikumine)
fašistli/**k**, -ku, -kku
figuur, -i, -i (joonis, kujund, kuju)
fiktiiv/**ne**, -se, -set (kujuteldud, teeseldud)
filee, -, -d (võrkpits; parim lihasort)
film, -i, -i (kinolint etenduse andmiseks)

filt/er, -ri, -rit (kurn)
flanell, -i, -i (riie)
floks, -i, -i (leeklill)
flöö/t, -di, -ti (vilepill)
forell, -i, -i (kala: hõrnas, iherus)
formular, -i, -i (ettetrükitud vorm)
foto, -, -t, -de, -sid (päevapilt)
fotograaf, -i, -i (päevapiltnik)
fron/t, -di, -ti (esikülg; rinne)
füüsika, -, -t
füüsili/ne, -se, -st (kehalik)

G

g = gramm
gaas, -i, -i
gaasimask, -i, -i
galerii, -, -d (rõdu teatris; pildisaal)
galo/pp, -pi, -ppi (neljasõit hobusel)
garaaž, -i, -i (autokuur)
garantii, -, -d (tagatis)
garderoob, -i, -i (riieteruum)
geenius, -e, -t (suurvaim)
generaator, -i, -it (gaasi, auru v. elektri tekitamise aparaat)
geniaal/ne, -se, -set (vaimukas, eriliselt andeline)
geograaf, -i, -i (maateadlane)
glasuur, -i, -i (vaap, klaasitaoline kate)
gloobus, -e, -t, -ste, -i (maakeramudel)
grammofon, -i, -i
granaa/t, -di, -ti (väike lõhepomm)

granii/t, -di, -ti (raudkivi)
graveeri/ma, -da, -n (uurendama, sisse lõikama)
gravüür, -i, -i (uurend, [metalli] lõige)
grimass, -i, -i (näomoonutus)
gru/pp, -pi, -ppi (rühm)

H

h = hind; hommikul
ha = hektaar
haam/er, -ri, -rit, -rite, -reid
haav/el, -li, -lit, -lite, -leid
haavu/ma, -da, -n (sõnadest, tegudest solvatud olema)
habe, -me, -t, -mete, -meid
habras, hapra, habrast
hagu, hao, hagu
haigestuma (haigeks jääma)
haigla, -, -t, -te, -id
haiguta/ma, -da, -n
haihtu/ma, -da, -n (lenduma, ära aurama)
hakkama, hakata, hakkan, hakkasin, hakanud, hakatud
hale, -da, -dat, -date, -daid
halg, halu, halgu
halin, -a, -at (kaebamine)
halise/ma, -da, -n (kaebama, hädatsema)
hall, -a, -a (külmunud kaste öökülma puhul)
hal'l, -i, -i (värv)
hall, -i, -i (suur siseruum, näit. jaama ootesaal, kaubamaja jne.)
hansi, -ne -ne, -nede, -nesid
hape, happe, hapet, hapete, happeid

- hapenda/ma**, -da, -n
hapendu/ma, -da, -n
hapnik, hapniku, hapnikku
hapu, -, -t, -de, -sid
harf, -i, -i (püstkannel)
haril. = harilikult
harimatu, -, -t, -te, -id
harkisjalu
harmoonili/ne, -se, -st (kokku-
kõlaline)
harmoonium, -i, -i (teatav
orelitaoline muusikariist)
harras, harda, harrast
harrasta/ma, -da, -n (innu-
kasti tegutsema)
has/pel, -pli, -plit, -plite, -pleid
haug, haugi *e.* havi, (kaks)
 haugi, haugide, hauge *e.*
 haugisid
heegelda/ma, -da, -n
heegelnõel
heeringa/s, -, -t, -te, -id
heeros, -e, -t (meeskangelane,
-sangar)
heiduta/ma, -da, -n (hirmu-
tama)
heiskama, heisatá, heiskan
 ([lippu] üles tõmbama)
he/kk, -ki, -kki (pöösastara,
«elavaed»)
heks/el, -li, -lit, -lite, -leid
hektaar, -i, -i
hel/mes, -me, -mest
hel/ve, -be, -vet, -vete, -beid
herbaarium, -i, -i (kuivatatud
ja korraldatud taimede
kogu)
herila/ne, -se, -st, -ste, -si
her/nes, -ne, -nest, -neste,
-neid
heroili/ne, -se, -st (kangelas-
lik, sangarlik)
hetk, -e, -e, -ede, -i (silmapilk)
hiiglasuur, -e, -t
hiilgama, hiilata, hiilgan
hiiva/ma, -ta, -n (üles vin-
nama)
hilistu/ma, -da, -n (hiljaks
jäama)
hilju (tasa, pikkamisi)
hipodroom, -i, -i (hobuste
võiduajamise väljak)
hirs, hirre, hirt (puu, palk,
õrs)
hirss, hirsi, hirssi (taim)
hitse, hitsme, hitset (külvi-
rida)
homne, homseks
hoogsasti
hooma/ma, -ta, -n (märka-
ma, tähele panema)
hoova/ma, -ta, -n (voolama)
hoovu/s, -se, -st, -ste, -si
horison/t, -di, -ti (vaatepiir)
horisontaal/ne, -se, -set
 (rõhtne)
hotell, -i, -i (võõrastemaja)
huba/ne, -se, -st (lõbus, mõ-
nus)
huilgama, huilata, huilgan
 (hüüdma, vilistama)
humaan/ne, -se, -set (inimlik,
inimsõbralik)
humaansu/s, -se, -st (inim-
sõbralikkus)
hunnik, -u, -ut
hur mav, -a, -at (väga meel-
div, joovastav)
huvituma (huvi tundma)
hõlju/ma, -da, -n

hõlma/ma, -ta, -n (hõlma
võtma, haarama)
hõlpus
hõre, -da, -dat, -date, -daid
håbene/ma, -da, -n
håbi, -, -
hådaldama/ma, -da, -n
håire, -, -t
håiri/ma, -da, -n (rahu rik-
kuma)
håvita/ma, -da, -n
hååbu/ma, -da, -n (kaduma,
kustuma)
håål, -e, -t, -te, -i
håålesta/ma, -da, -n (håålde
seadma)
håõv/el, -li, -lit, -lite, -leid
hågieen, -i, -i (tervishoid)
hålgama, håljata, hålgan
(maha jåtma)
håljes, hålge, håljest, håljeste,
hålgeid
hålls, hållsi, hållssi (kest, tupp)
håmn, -i, -i (pidulik, õlev laul)
hått, håtti, håtti
håübi/ma, -da, -n (tarduma)
håüümår/k, -gi, -ki

I

ideaal, -i, -i (paleus)
idealiseeri/ma, -da, -n (pa-
leuslikuks tegema, kauni-
maks kujutlema)
idee, -, -d (aade, mõte)
ideoloogia, -, -t (ideede-õpe-
tus, teatavate ideede
kogum)
idioo/t, -di, -ti (totter ini-
mene)
iil, -i, -i (tuulepuhang)

illuminatsioon, -i, -i (ilutules-
tus)
imbu/ma, -da, -n
imiteeri/ma, -da, -n (jårele
aimama, jåljendama)
imitatsioon, -i, -i (jåljendus)
immuta/ma, -da, -n (imbuda
laskma)
imperialism, -i, -i (kapitalismi
kõrgeim aste)
impor/t, -di, -ti (sissevedu)
initsiaal, -i, -i (suur alguståht,
harilikult kaunistatud)
insener, -i, -i
inspektor, -i, -it
instinkt, -i, -i (loomusund,
vaist)
instituu/t, -di, -ti
instrueeri/ma, -da, -n (õpe-
tama, juhutama)
instruktor, -i, -it (õpetaja, ju-
hataja)
intelligents, -i, -i (haritlaskond)
internatsionaal/ne, -se, -set
(rahvusvaheline)
inventar, -i, -i (tarbvara)
inventuur, -i, -i (inventari
kontroll)
irvita/ma, -da, -n (pilkavalt
naerma)
ise, enese e. enda, ennast
isolaator, -i, -it, -ite, -eid
(eraldaja)
isoterm, -i, -i (samasoojus-
joon)
itaalla/ne, -se, -st, -ste, -si

J

ja (sidesõna)
jaa (jah)
jaan. = jaanuar

jagelema, jagelda, jagelen,
 jagelnud (tülitsema)
jaht, jahi, jahti (kiirpurjekas)
jalakäija, -, -t
jalavägi, -e, -ge
jaluts, -i, -it (voodi jalgade-
 poolne ots)
janu, -, -
janune/ma, -da, -n
jasmiin, -i, -i (teatav pöösas-
 taim)
jj. = ja järgmised
jm. = ja muud
jms. = ja muud seesugust
jmt. = ja mitmed teised
jne. = ja nii edasi
jood, -i, -i (teatav keemiline
 aine)
joodtinktuur, -i, -i (teatav
 arstirohi)
jooksma, joosta, jooksen
 joostud
joonesta/ma, -da, -n (plaani
 jms. joonistama)
joonista/ma, -da, -n
juh/t, -u, -tu
juhtum, -i, -it
juhus, -e, -t (näit. soodne
 juhus, juhust kasutama)
julm, -a, -a (halastamatu)
jumesta/ma, -da, -n (jumet
 andma, grimeerima)
jurist, -i, -i (õigusteadlane)
jut/lema, -elda, -len (juttu
 ajama)
juuli, -, -t (heinakuu)
juus, juukse, juust, juuste,
 juukseid, juustesse *e.* juuk-
 seisse
jõudlus, -e, -t (edasijõudmine,
 saavutus)

jätka/ma, -ta, -n
jätk, -u, -u
jäätmaa, -, -d (mahajäetud
 harimata maa)

K

k. = korter; keel
kaab/el, -li, -lit (maa-sisene
 elektri- jne. juhe)
kaad/er, -ri, -rit (erioskustega
 varustatud isikute koosseis)
kaame, -, -t (õudne; surnu-
 kahvatu)
kaar/en, -na, -nat, -nate,
 -naid
kaarik, -u, -ut (kaherattaline
 vanker)
kaar/t, -di, -ti, -tide, -te
kaas, kaane, kaant, *m. os.*
 kaasi
kabiin, -i, -i (kajut, kamber)
kabi/net, -neti, -netti (tea-
 duslikuks tööks sisustatud
 ruum; arsti jne. vastuvõtu-
 ruum, tööruum elukorteris)
kahl, -u, -u (kimp, tuust)
kahtla/ne, -se, -st, -ste, -si
kalend/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kaliib/er, -ri, -rit (mööteriist;
 laskeriista rauaõõne läbi-
 mööt)
kalkuleeri/ma, -da, -n (ette-
 arvestama, arvutlema)
kalkulatsioon, -i, -i (ette-
 arvutus)
kamb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kammits, -a, -at
kanarb/ik, -iku, -ikku
kandidaa/t, -di, -ti, -tide, -te
kandik, -u, -ut (kandiline asi)

kandmik, -u, -ku (kandelaud)
kang/ur, -ru, -rut, -rute, -ruid
kan/nel, -dle, -nelt, -nelde,
-dleid

kannika/s, -, -t

kants/el, -li, -lit, -lite, -leid
(rinnatisega ümbritsetud
kõnetool)

kantselei, -i, -d (ametiruum,
büroo)

kanvaa, -, -d (riie väljaõmble-
miseks)

kapitalist/lik, -liku, -likku

kapriis, -i, -i (jonnakas tuju)

kaps/el, -li, -lit, -lite, -leid
(karbike, ümbrik)

karakt/er, -ri, -rit (iseloom)

karakteristika, -, -t (iseloomu-
kirjeldus, iseloomustus)

kard, karra, karda (plekk;
tress)

kardin, -a, -at, -ate, -aid

karge, -, -t (kosutav, karas-
tav, kare)

karikatuur, -i, -i (pilkepilt)

kartul, -i, -it, -ite, -eid

karussell, -i, -i (pöörkiik)

katarr, -i, -i (limanahapõle-
tik)

kat/el, la, -elt, -elde, -laid

katki/ne, -se, -st, -ste, -si

kattu/ma, -da, -n

kaus/s, -i, -si, -side, -se

kaust, -a, -a (lehe-, raamatu-
suurus, formaat; aktikimp)

kautšu/k, -i, -it (toorkummi)

keegi, kellegi, kedagi, kelles-
segi, kellelegi jne.

kehti/ma, -da, -n (maksvusel
olema)

kehvik, -u, -ut (varatu *võit*
vähese varandusega ini-
mene, kes on sõltuv kurna-
jate klassist)

keld/er, -ri, -rit, -rite, -reid
kesi/ne, -se, -st (vilets, lahja,
kestane)

kesk/kond, -konna, -konda
keskustlema, keskustleda *e.*
keskustella, keskustlen, kes-
kusteldud (juttu vestma)

kiiv/er, -ri, -rit, -rite, -reid

kimps-komps, kimpsud-
kompsud

kinni/ne, -se, -st, -ste, -si

kinnistu, -, -t (kinnisvara)

kiosk, -i, -it (müügiputka;
aiatelk)

kips, -i, -i

kirs, kirre, kirt (õhuke jää-
kord)

kirss, kirsi, kirssi, kirsside,
kirssse

kissell, -i, -i (teatav magus-
roog)

kitarr, -i, -i, -ide, -e

kittel, kitli, kitlit (rüü, üleriie)

klatsš, -i, -i (keelepeks)

klaviatuur, -i, -i (klahvistik)

km = kilomeeter; **km²** =
= ruutkilomeeter

kodu, kodu poole, koju *e.*
kodusse, kodu *e.* kodus,
kodust *e.* kodunt *e.* kottu

koefitsien/t, -di, -ti (kordaja)

kogel/ema, -da, -en, -dud

koh/tlema, -elda, -tlen, -el-
dud [kedagi] (kellegagi üm-
ber käima)

kohv/er, -ri, -rit, -rite, -reid

kohv, kohvi, kohvi

- kokkuhoidlikkus**, -e, -t
kolhoos, -i, -i (kollektiivne põllumajapidamine, põllunduslik artell)
kollektiiv, -i, -i (koondis)
koloonia, -, -t (asundus, asu-maa)
komandan/t, -di, -ti (ülem, juht)
komandeerima (lähetama)
komandör, -i, -i, -ide, -e, -idesse
kombain, -i, -i (põllutöomasin, mis üheaegselt lõikab ja peksab vilja)
komisjon, -i, -i (väiksem kogu isikuid teatavaks ülesandeks, mis moodustatud suurema organi poolt)
komissar, -i, -i
komitee, -, -d (suurem kogu valitud isikuid mingiks ülesandeks)
kommunaal, -i, -i (kogukondlik, omavalitsusega seoses olev)
kommuun, -i, -i (kogukond; Pariisi revolutsiooniline valitsus 1871. a.)
komponist, -i, -i (helilooja)
kompress, -i, -i (niiske mähis)
kompeve/k, -ki, -kki, -kkide, -kke
konflikt, -i, -i (kokkupõrge)
kongress, -i, -i (saadikute kokkutulek)
konservatiiv/ne, -se, -set (alalhoidlik, vanameelne)
konservatoorium, -i, -i (muusikaülikool)
konserveeri/ma, e. konservi/-ma, -da, -n (sissetehtult alalhoidma, säilitama)
konspekt, -i, -i (lühike sisukokkuvõte)
konstitutsioon, -i, -i (põhiseadus, põhikord, kehalustik)
konsulen/t, -di, -ti (nõuandja)
konsultatsioon, -i, -i (nõupidamine, nõuandmine)
kontakt, -i, -i (kokkupuude, ühendus)
kontingen/t, -di, -ti (määrosa, kohus-osa)
kontrast, -i, -i (vastuolu)
kontrevolutsioon, -i, -i (vasturevolutsioon)
kontuur, -i, -i (piirjoon)
konverents, -i, -i (nõupidamine)
koppel, kopli, koplit
koridor, -i, -i (vahekäik)
korrektor, -i, -it (vigade parandaja)
korrektuur, -i, -i (parandus)
korst/en, -na, -nat, -nate -naid
kriitika, -, -t (arvustus)
kriitili/ne, -se, -st (arvustav; ohtlik, otsustav)
kristallselge, -, -t
kristal/ne, -se, -set
kubjas, kupja, kubjast, kubjaste, kupjaid
kukkuma, kukkuda, kukun, kukutud
kultuur, -i, -i (haridus, kasvatus)
kumbki, kummagi, kumbagi, kummassegi *jne.*

kummarda/ma, -da, -n
kummut, -i, -it
kummi, -, -t
kunstni/k, -ku, -kku
kunsttü/kk, -ki, -kki
kup/pel, -li, -lit, -lite, -leid
Kuressaare, -, -t, *koh.* Kures-
 saarde
kursus, -e, -t, -te, -i
kurs/s, -i, -si (siht, suund)
kurv, -i, -i (kõver, kõverjoon)
kuuror/t, -di, -ti (tervistus-
 koht)
kvalitee/t, -di, -ti (omadus)
kvantitee/t, -di, -ti (kogus,
 hulk)
kõblas, kõblase *e.* kõpla, kõb-
 last, kõblaste, kõblaseid *e.*
 kõplaid
kõblasta/ma, -da, -n = kõb-
 lima
kõik, *selle* kõige, *seda* kõike,
nende kõigi, *neid* kõiki
kõrbe, -, -t, -te, -id (tühi vil-
 jatu liivamaa)
kõrgah/i, -ju, -ju (malmitoot-
 misahi)
kõristi, -, -t (kõrisevat häält
 tegev asi, mänguasi)
kõrs, kõrre, kõrt, kõrte, kõrsi
kõuts, -i, -i (isakass)
käibel [olema] (liikvel)
käibe [laskma]
käil, -a, -a (laevanina)
käis, -e, -t, -te, -eid (varrukas)
käitu/ma, -da, -n
käi/tlema, -delda ([midagi]
 tarvitama, [millegagi] üm-
 ber käima)
kärbes, kärbse, kärbest

kärbis, -e, -t (pulkadega varus-
 tatud puu vilja jne. kuivata-
 miseks)
kär/ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssi
käskkir/i, -ja, -ja
käsita/ma, -da, -n (aru saa-
 ma, mõistma)
käsitlema, käsitleda *e.* käsi-
 tella, käsitlen, käsitelnud
 (arutlema, läbi töötama)
käsitse/ma, -da, -n (käte abil
 masinat, tööriista jne. käit-
 lema)
kätki, -, -t, -te, kätkeid
küm/blema, -melda, -blen,
 -meldud (end vannitama,
 suplema)
kümne/s, -nda, -ndat
küün/al, -la, -alt, -alde, -laid
küüs, küüne, küünt, küünde,
 küüned, küunte, küüsi

L

l = liiter
l = loe, loetagu; leht
laadi/ma, -da, laen (püssi),
 laadin (laeva)
laadung, -i, -it (koorem)
laag/er, -ri, -rit, -risse, -rite,
 -reid
laas, laane, laant, laande, laa-
 ned, laante, laasi
laboratoorium, -i, -i (ruum
 uurimiskatseiks)
lahusta/ma, -da, -n (vedeli-
 kus sulatama)
lahva (lahti, avali, näit. lahva
 vesi)
laid, laiu, laidu (väike saar)

- laid**, laia, laida (kanga laius, riide jne. osa)
laiend (lause kõrvalliige)
laip, laiba, laipa (surnukeha)
lak/kama, -ata, -kan, -anud
lapuli/ne, -se, -st (kontvõõras, kutsumata külaline)
lasila, -, -t (põikpuu hobuste kinnisidumiseks)
laskma, lasta, lasen, lasknud, lastud
lasu, -, - (suur hunnik)
laveeri/ma, -da, -n (põiklema)
laviin, -i, -i (lumeveere)
leba/ma, -da, -n (lamama, puhkama)
leebe, -, -t (mahe, pehme)
leem, leeme, leent, leente, leemi
leevenda/ma, -da, -n (leebe-maks, paremaks tegema)
legend, -i, -i (vagajutt)
leh/k, -a, -ka, -kade, -ki (halb lõhn)
leitsak, -u, -ut (palav, lämmitav õhk, aur, hingeaur)
lek/kima, -kida, -in (vett sisse laskma)
leksikon, -i, -i (sõnaraamat)
lektor, -i, -it (loengupidaja)
lektüür, -i, -i (lugemismaterjal)
lelu, -, - (mängukann)
lemb, lemme, lembe (arm, hellus)
lembene (armastav, näit. varjulembene taim)
lepe, leppe, lepet (kookulepimine)
lift, -i, -i (tõstetool, tõstuk)
- ligniin**, -i, -i (pabervatt, puitaine)
likvideeri/ma, -da, -n (lõpetama, ära kaotama)
linik, -u, -ut
linla/ne, -se, -st (linnaelanik)
lk. = lehekülg
logel/ema, -da, -en, -dud
lohuta/ma, -da, -n (trööstima)
loenda/ma, -da, -n, -tud (ära lugema)
loetle/ma, -da e. loetella, -n, -tud e. loeteldud (nimepidi üles lugema)
loodus, -e, -t (natuur)
loosung, -i, -it (tunnuslause, märgusõna, lipukiri)
loož, -i, -i (eraldatud istekoht teatris jne.)
luksus, -e, -t (toredus)
luu/p, -bi, -pi (suurendusklaas)
lõh/i, -e, -e, -ede, -esid (kala)
lõke, lõkke, lõket, lõkete, lõkeid
lõkketul/i, -e, -d
lõpe, lõppe, lõppeks
lõppe/ma, -da, lõpen
lõust, -a, -a (näomoonutus, koletislik nägu)
lõõg, lõa, lõõga (ohelik looma kinnisidumiseks)
lõõtsu/ma, -da, -n
lähe, lähte, lähet (minek, väljatulek, start)
lähteasend, -i, -it
läheta/ma, -da, -n (saatma, komandeerima)
lälkiläki, -, -t (talimüts)
lännik, -u, -ut
läti keel

lätikeel/ne, -se, -set
lööve, lööbe, löövet, lööbed,
löövete, lööbeid (haiguse
väljalöömine, «visked»)
lüngi (viltu)
lüürika, -, -t (tundeluule)
lüürili/ne, -se, -st
lüüs, -i, -i (vesivärv, paisu-
silm)

M

m = meeter; **m²** = ruut-
meeter; **m³** = kuupmeeter
m. a. = möödunud aastal
maabu/ma, -da, -n (maale
astuma)
maanda/ma, -da, -n (maasse
juhtima, maale juhtima)
maandu/ma, -da, -n (merelt
võti õhust maale tulema)
maa/k, -gi, -ki (metallimuld)
maaler, maalri, maalrit
maania, -, -t (hullus, kirglik
harrastus)
magasin, -i, -i (ladu, ait, salv;
suurkauplus)
magistraal, -i, -i (peamine,
pealiin)
magnet, -i, -it, -ite, -eid
maia/s, -, -st
maine, maise, maist, maiste,
maisi
makaron, -i, -i
maksimum, -i, -i (ülemäär)
mandoliin, -i, -i, -ide, -e
manitse/ma, -da, -n
manner, mandri, mannert,
mannerde, mandreid
manomeet/er, -ri, -rit (rõhu-
mõõtja)

manufaktuur, -i, -i (kudumis-
tööstus)
marineeri/ma, -da, -n (äädika
ja vürtsainetega toite sisse
tegema)
marli, marli, marlit (riie, eriti
sidumiseks)
marss, marsi, marssi
marssi/ma, -da, marsin, -nud,
marsitud
mask, -i, -i
mass, -i, -i (aine, kogu, hulk)
massaaž, -i, -i (maseerimine)
mastaa/p, -bi, -pi (mõõtkava)
mažoor, -i, -i (rõõmus heli-
tõug)
maateria, -, -t (aine)
materiaal/ne, -se, -set (aine-
line)
matš, -i, -i (partii, võistlus)
mattu/ma, -da, -n, -nud, -tud
meeter, meetri, meetrit, meet-
rite, meetreid
mehaanik, -u, -ut
mehaanika, -, -t
mehaanili/ne, -se, -st
mehhanism, -i, -i (masina-
värk)
meloodia, -, -t ([laulu]viis)
menu, -, - (kordaminek, õn-
nestumine)
mer/i, -e, -d, merre, -ede,
-esid
metal/ne, -se, -set
miilits, -a, -at, -ate, -aid
miimika, -, -t (näomäng, näo-
ilme)
miinimum, -i, -i (alammäär)
miiting, -u, -ut
mikroskoo/p, -bi, -pi
miljon, -i, -it, -ite, -eid

mineraal, -i, -i (kivis)
minema, minna, lähen, läksin,
läinud, minnakse, mindud,
ei minda
miski, millegi, midagi, milles-
segi jne.
modern/ne, -se, -set (moodne)
monotoon/ne, -se, -set (ühe-
tooniline)
monumen/t, -di, -ti (mälestus-
sammast)
monumentaalne (kestvaks mä-
lestuseks määratud, suure-
pärane)
moonda/ma, -da, -n (maskee-
rima)
moraal, -i, -i (kõlblus, kõlblus-
õpetus)
morn, -i, -i (sünge, tume,
õudne)
morss, morsi, morssi (marja-
mahla-jook)
moto, -, -t (juhtsalm)
mototsük/kel, -li, -lit (= tsik-
kel-mootorratas)
ms. = muuseas
muljeerima (peenendama
häälikut, palataliseerima)
mugane/ma, -da, -n (koha-
nema)
mujal
must/er, -ri, -rit (näidis)
muul, -i, -i (kivist sadama-
tamm)
muuluka/s, -, -t (maasikaliik)
muumia, -, -t (kuivunud
laip)
muuseum, -i, -i, -ide, -e
mõnita/ma, -da, -n (halvaks-
panevalt kõnelema)

mõnul/ema, -da, -en, -nud,
-dud
mõõ/k, -ga, -ka
mõrv, -a, -a (mõrtsukatöö)
mõtlemä, mõtelda e. mõelda,
mõtelnud e. mõelnud, mõtel-
dud e. mõeldud
mõttetus
mõõ/t, -du, -tu
mõõtühik, -u, -ut
mänd (puu), mändi, mändi,
-ide, -e
mänd (segamisvahend), män-
na, mända, -ade, mändasid
mäslema, mässelda, mäslen
möbleeri/ma, -da, -n (mööb-
liga sisustama)
möld/er, -ri, -rit, -rite, -reid
mügar (kühm)
mürg/el, -li, -lit, -lite, -leid
mürs/k, -u, -ku (kahurikuul)
mütoloogia, -, -t (muinas-
lugude teadus)
müüja, -, -t; **müüjatar**, -i, -i
müük, müügi, müüki
müü/ma, müüa, -n, -nud,
-dud, müüakse, ei müüda
müü/t, -di, -ti (muinaslugu)
müüta/ma, -da, -n

N

naab/er, -ri, -rit, -rite, -reid
naask/el, -li, -lit, -lite, -leid
nadu, nao, nadu (meheõde)
naelsterling, -i, -it (Inglise
rahaühik)
naeri/s, -, -st, -te e. -ste, nae-
reid
nafta, -, -t

naiiv/ne, -se, -set (lapsik, lihtne, kohtlane)
nai/ma, -da, -n (naist võtma)
naitu/ma, -da, -n (abielluma)
najakil
najata/ma, -da, -n
nakata/ma, -da, -n (haigust edasi andma kellelegi)
nakkama, nakata, nakkan (külge hakkama)
nakkushaigus
napp, napi, nappi (vähevõitu)
natsionaal/ne, -se, -set (rahvuslik)
natsionalism, -i, -i
naturaal/ne, -se, -set (loomulik, looduslik)
navigatsioon, -i, -i (laevasõit; laevasõiduteadus)
neem, -e, -e (maanina)
nekrut, -i, -it (noorsõdur)
neutraal/ne, -se, -set (erapooletu)
nigel, -a, -at (väike ja nõrk)
nikotiin, -i, -i (tubakamürk)
nimme (meelega)
ninaka/s, -, -t (ninatark)
nipla/ma, niblata, -n (pitsi kuduma)
niplis, -e, -t (kootud pits)
nivelleeri/ma, -da, -n (maad loodima; ühetasaseks tegema)
nivoo (tase, vesilood)
nn. = nõndanimetatud
noolja/s, -, -t (noolekujuline)
nooruk, -i, -it (noormees)
noorur, -i, -it (noor inimene)
noruspäi
norm, -i, -i (määr; juhised)
normeeri/ma, -da, -n (normi

määrama, normikohaselt korraldama)
nr. = number
NSVL = Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
numb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
nuppel, -li, -lit, -lite, -leid (rõhknael, «knopka»)
nõbu, nõbu e. nõo, nõbu (onu-, tädi-, lelle-, sõtselaps)
nõöksed (õeste-vennaste lapsed)
nõtku/ma, -da, -n
nõuka/s, -, -t (leidlik, nõurikas)
näd. = nädal
nädal, -a, -at, -ate, -aid
nägema, näha, näen, näinud, nähtud, nähakse, ei nähta
nägija, -, -t
näikse (= näib)
nääli/k, -ku, -kku
näit. = näiteks
näidis, -e, -t (eeskuju, muster)
näitus, -e, -t, -te, -i
nääl, -u, -u (naiseõde)
nääre, nääreme, nääret
n. õ. = nõnda öelda
nüüd
nüüdisaeg/ne, -se, -set

objekt, -i, -i (ese; sihtis)
observatoorium, -i, -i (tähetorn, vaatlusjaam)
odekolonn, -i, -i (lõhnavesi)
ohelda/ma, -da, -n (ohjashoidma, taltsutama)
oherd/i, -i, -it, -ite, -eid

- oigama**, oiata, oigan, oianud, oiatakse, oiatud
oim, -u, -u (meel, aru, meelegaht)
oivali/ne, -se, -st (suurepära-ne)
okupatsioon, -i, -i
olema, olla, olen, olnud, oldud
olene/ma, -da, -n [*millestki*]
oleng, -u, -ut
olesk/lema, -leda, e. oleskella, -len, -elnud, -eldud
ollus, -e, -t, -te, -eid
olümpiaad, -i, -i (sportlikud jne. võistlusmängud)
oma/ma, -da, -n (millegi omanik olema)
omanda/ma, -da, -n (soetama, hankima)
oma/s, -kse, -st, -ste, -kseid
omasta/ma, -da, -n (omavoliselt endale võtma)
ometi, ometigi
omnibus, -e, -t, -te, -i
ood, -i, -i (ülemlaul)
operatsioon, -i, -i (tegevus; arstlik lõikus)
opositsioon, -i, -i (vastasrind, vastuseis)
optimism, -i, -i (kalduvus olusid headena näha)
oranž, -i, -i (ruuge, kollakas-punane)
orb, orvu, orbu, orbude, orbe (vaeslaps)
orien/t, -di, -ti (idamaa)
orienteeru/ma, -da, -n (suunduma, olukorrast ülevaadet omandama)
originaal, -i, -i (algupärand)
orkest/er, -ri, -rit, -rite, -reid
- ortograafia**, -, -t (õigekirjutus; õigekirjutus-õpetus)
osoon, -i, -i (hapniku teisend [O₃])
otsus, -e, -t, -te, -eid

P

- paadu/ma**, -da, -n (kõvaks kuivama)
paanika, -, -t (kabuhirm)
paas, pae, paat e. paasi, paate, paasi
padjapüür, -i, -i
pagas, -i, -it
paindu/ma, -da, -n
painuta/ma, -da, -n
paiskama, paisata, paiskan
pakend, -i, -it (see, kuhu on midagi pakitud)
pakkuma, pakkuda, pakun
pakt, -i, -i (leping)
palju, -, -t, -de, -sid
paljunda/ma, -da, -n
palkon, -i, -it (rõdu)
pan/ema, -na, -en, -nud, -dud, -nakse
pankro/t, -ti, -tti (maksujõuetus)
pan/nal, -dla, -nalt, -nalde, -dlaid
pannoo, -, -d (suurmaal seina ilustamiseks)
pansion, -i -i (korter ühes ülalpidamisega)
paragrahv, -i, -i (§)
parras, parda, parrast (laeva, paadi äär)
partei, -, -d (erakond)
partii, -, -d (osa, jagu; saadeti; mäng)

partisan, -i, -i
partner, -i, -it (kaasmängija, kaastantsija, asjaosaline)
past/el, -la, -elt, -elde, -laid
patrioot/t, -di, -ti (isamaalane)
patriotism, -i, -i (isamaa-armastus)
patrull, -i, -i (liikuv valvesalk)
pedagoog, -i, -i (kasvatusteadlane, õpetaja)
pedan/t, -di, -ti (piinlikväiklane inimene)
peeg/el, -li, -lit, -lite, -leid
peek/er, -ri, -rit, -rite, -reid
peenar, peenra, peenart, -de, peenraid
peen, -e, -t, -te, -i
peitel, peitli, peitlit
perroon, -i, -i (jaamaesine)
perspektiiv, -i, -i (kauguspilt; lootused, väljavaated)
pesema, pesta, pesen, pesin, pesnud, pestakse, pestud
pessimism -i, -i (kalduvus olevikku ja tulevikku halbadena näha)
petrooleum e. petrool, -i, -i
pianiino, -, -t (püstklaver)
pidžama, -, -t (öö- ja rannarõivas)
piisa/ma, -ta, -n (jätkuma, küllalt olema)
piki [teed, jõge]
pikku/ne, -se, -st, -ste, -si
pilgar, -i, -it (= pillerkaar, rõõmus, lustlik oleng, pidustus)
piloo/t, -di, -ti (tüürimees; lennukijuht)
pilv, -e, -e, -ede, -i
pintsak, -u, -ut

pints/el, -li, -lit
pint/sett, -seti, -setti (näpits)
planeeri/ma, -da, -n (plaanistama)
pleenum, -i, -it (organisatsioon üld- e. täiskogu)
plii/t, -di, -ti, -tide, -te
pluss, -i, -i
pluus, -i, -i
plüüš, -i, -i (teatav sametitaoline riie)
poeem, -i, -i (luuletöö)
poeesia, -, -t (luulekunst)
poee/t, -di, -ti (luuletaja)
poliitika, -, -t
pood, poe, poodi, -ide, -e
poog/en, -na, -nat, -nate, -naid
positsioon, -i, -i (asupaik, seis, asend, olek)
postskriptum, lüh. P. S. = järelkiri
praegu/ne, -se, -st, m. os. praegusi
praktika, -, -t (tegelus)
praktikan/t, -di, -ti (harjutleja)
praktili/ne, -se, -st (tegelik)
preemia, -, -t (auhind)
probleem, -i, -i (raske, keeruline küsimus või ülesanne)
produktiiv/ne, -se, -set (tootlik)
prof. = professor (ülikooli õppejõud)
profiil, -i, -i (külgvaade, ristlabilõige)
progress, -i, -i (edu)
progressiiv/ne, -se, -set (edenev, tõusev, edasi minev)

- projekt**, -i, -i (eelnõu, plaan, kava)
- proloog**, -i, -i (sissejuhatus)
- proletaarla/ne**, -se, -st (tööline, oma tööjõust elatuv inimene)
- proletariaa/t**, -di, -ti (töölisklass)
- proosa**, -, -t (riimimata, sidumata kõne)
- propaganda**, -, -t (kihutus-, selgitustöö; vaadete levitamine)
- prožektor**, -i, -it (helgiheitja)
- protokoll**, -i, -i
- P. S.** = **postskriptum**, -i, -it (järelkiri)
- puhtima**, puhtida, puhin, puhitinud, puhitakse puhitud (puhastama, peitsima)
- pui/ne**, -se, -st, -ste, -si
- pui/t**, -du, -tu (puumaterjal)
- puljong**, -i, -it (rammuleem)
- pulss**, pulsi, pulssi
- punk/er**, -ri, -rit (pugerik, urgas; blindaaž)
- Põhja-Ameerika Ühendriigid**, lühend. USA = United States of America
- põhjus**, -e, -t, *m. os.* põhjusi; *ka* põhjus, -e, -t, *m. os.* põhjuseid
- pähk/el**, -li, -lit, -lite, -leid
- pälvi/ma**, -da, -n (väärt olema, ära teenima)
- pääse/ma**, -da, -n
- pääst/ma**, -a, -an
- päästepaat**
- püü**, -, -d (teatav lind)
- püünis**, -e, -t, -te, -eid
- püür**, -i, -i, -ide, -e (padjaümbrik)

R

- R** = Réaumur'i järgi
- raadio**, -, -t, -te, -id
- raag/ne**, -se, -set (nigela võraga [puu])
- rabel/ema**, -da, -en, -nud, -dud
- radiaator**, -i, -it (kütmissõõri jahutusseadis)
- raev**, -u, -u (metsik viha)
- raiu/ma**, -da, -n, -tud
- rajoon**, -i, -i (piirkond)
- rake**, rakke, raket, rakete, rakkeid
- rakme/d**, -te, -id
- range**, -, -t (vali, kuri)
- ranne**, randme, rannet, rannete, randmeid
- raport**, -i, -it (ametlik ettekanne, esitus)
- rappu/ma**, -da, -n
- raseeri/ma**, -da, -n (habetajama)
- raskus**, -e, -t, -te, -i
- rasp/el**, -li, -lit, -lite, -leid
- rdtj.** = raudteejaam
- reeg/el**, -li, -lit, -lite, -leid (juhis)
- reetlik**, -u, -ku (äraandlik)
- referaa/t**, -di, -ti (ettekanne; kokkuvõtlik ülevaade)
- reform**, -i, -i (uuendus, uude)
- rehala**, -, -t (rehealune)
- reljeef**, -i, -i (kõrgend, pinnast esilekõrguv kaunistus)
- relv**, -a, -a, *m. os.* relvi
- remont**, -di, -ti (parandus)
- reserv**, -i, -i (varu)

reuma, -, -t (jooksvahaigus)
 revolutsioon, -i, -i
 ridiküll, -i, -i (naiste käe-
 kotike)
 rikkuma, rikkuda, rikun, riku-
 tud
 roim, -a, -a (kuritegu)
 roimar, -i, -it (kurjategija)
 rongkäi/k, -gu, -ku
 rukis, rukki, rukist, rukkisse,
 rukkid, rukiste, rukkeid
 ruttama, rutata, ruttan, ruta-
 nud
 rästa/s, -, -st (laululind)
 rätsep, -a, -at, -ate, -aid
 rääst/as, -a, -ast (katuse alu-
 mine serv)
 rüh/t, -i, -ti (kehahoid, sei-
 sang)
 rüü, -, -d (riie)
 rüüsta/ma, -ta, -n

S

\$ = dollar (USA rahaühik)
 s. a. = sel aastal
 saabu/ma, -da, -n (pärale
 jõudma)
 saadik, -u, -ut (saadetu, esin-
 daja; *abtsõna*, näit. põlvest
 saadik *e.* saati)
 saaga, -, -t (muinaslugu)
 saadus, -e, -t, -te, -i (produkt,
 toode)
 sa/dama, -dada, -jab, -das,
 -danud
 saagi/ma, -da, saen
 saagja/s, -, -t (saetaoline,
 hambuline)
 saagme/d, -te, -id (saepuru)

saago, -, -t (palmisäsist tan-
 gud)
 saagopalm, -i, -i
 saa/k, -gi, -ki
 saamum, -i, -it (palav ning
 kuiv kõrbetuul)
 sabotaaž, -i, -i (meelega rik-
 kumine, takistamine — *vt.*
 saboteerima)
 sabadill, -i, -i (taim)
 saboteeri/ma, -da, -n (käitises
 masinaosi, tööriistu, kaupu
 kiuste rikkuma; ülesandeid
 kuritahtlikult mitte täitma)
 sagar, -a, -at (värava *või* ukse
 hinge kandealus; [vihma];
 salk, kobar, kogu [pilvi,
 metsa, rahvast])
 sagu, sao, sagu ([supi- jne.]
 paks)
 saj. = sajand
 samet, -i, -it
 samariitla/ne, -se, -st (haige-
 põetaja, -abistaja)
 sam/mal, -bla, -malt, -malde,
 -blaid
 samuti
 sampinjon, -i, -i (teatav seen)
 sangar, -i, -it (kangelane)
 sanitaar/ne, -se, -set (tervi-
 sesse puutuv, tervishoiuline)
 sanitar, -i, -i (haigetalitaja)
 sapöör, -i, -i, -ide, -e (kaevi-
 kute kaevaja; välikindlus-
 tuste ehitaja)
 sardiin, -i, -i (teatav kala)
 sar/i, -ja, -ja (rühm, kobar,
 kogu; vilja tuulamise va-
 hend)
 sarkasm, -i, -i (irvitus, solvav
 pilge)

- sarkofaag**, -i, -i (kivikirst
[-puusärk])
satiir, -i, -i (pilge)
satään, -i, -i (läikiv riie)
seadus, -e, -t, *m. os.* -i
seadma, seada, sean, seadsin,
seatud
seans/s, -i, -si (tervik-etendus;
istung)
sebra, -, -t, -sid (mägihobu)
seed/er, -ri, -rit, -reid (puu)
seeniõr, -i, -i, -ide, -re (vanem;
esimees, juht [juhi])
seepia, -, -t, -te, -id (tindikala;
tumepruun värv)
seeria, -, -t, -id (sari, reastik)
seersan/t, -di, -ti, -te (all-
ohvitser)
seerum, -i, -it ([vere-]vadak
nakkushaiguste vastu süsti-
miseks)
sei/k, -ga, -ka (asjaolu, asja-
lugu, asi)
seira/ma, -ta, -n (järel käima,
jälgima kedagi)
sekretär, -i, -i (kirjatoimetaja)
semafor, -i, -i (signaalipost
raudteel)
servi/ma, -da, -n ([palli]
välja lööma)
sesoon, -i, -i (hooaeg)
sidrun, -i, -it, -ite, -eid
signaal, -i, -i (märguanne)
siil, siili, siili
siil, siilu, siilu
siira/s, -, -st (avameelne,
teeskluseta, puhtsüdamlik)
siin/ne, -se, -set
siirdu/ma, -da, -n (üle mine-
ma, ümber asetuma)
- silõ**, -, - (vilja *või* sööda säi-
lituskoht; silõsõõt)
silu/ett, -eti, -etti (varipilt,
varijoonis)
sim/ss, -si, -ssi
simuleeri/ma, -da, -n (teesk-
lema)
sind/el, -li, -lit (soonega
katuselaud)
sireen, -i, -i (uduvile)
situatsioon, -i, -i (olukord,
seisukord)
siug, siu, siugu (uss, madu)
skandaal, -i, -i (kõmuline ava-
lik pahandus)
skeem, -i, -i (näidis, eeskuj;
kavastis, tabel)
skits, -i, -i (kavand, visand)
skulptõr, -i, -it (kujur)
skulptuur, -i, -i (raidkunst)
sm = sentimeeter
soe, sooja sooja, soojade,
sooje; *keskv.* soojem
soi/ne, -se, -st, -ste, -si
soigu/ma, -da, soiun (tasa
oigama)
sõkk, soki, sokki, -ide, -e
sõkk, soku, sokku, -ude, -usid
solidaar/ne, -se, -set (ühiste
huvidega seotud; ühistunnet
omav)
solist, -i, -i (soolõlõulja,
-mängija)
sondeeri/ma, -da, -n (pinda
katsuma; uurima)
sonet/t, -i, -ti (4-salmiline
14-realine luuletus)
soolo, -, -t (üksilaul, üksi-
mäng)
soõstu/ma, -da, -n (soõks

muutuma; nõustuma mille-
 gagi)
sovhoos, -i, -i
spaleer, -i, -i
spets, -i, -i (spetsialist, erialal
 töötaja)
spinat, -i, -it (toidutaim)
spioon, -i, -i (salakuulaja)
spiraal, -i, -i (keerd- e. kruvi-
 joon)
spur/t -di, -ti (tempo kiiren-
 dus, lõpp-jõupingutus)
 s. t. = see tähendab
staadion, -i, -i, -de, -e (suur
 spordiväljak)
staaž, -i, -i (teenistusvanus)
stabiil/ne, -se, -set (kindel,
 püsiv)
steriil/ne, -se, -set (haigus-
 idutu, sigimatu)
 stj. = saatja
strateegia, -, -t (sõjakunst)
subjekt, -i, -i (isik; lause alus)
subtroopili/ne, -se, -st (lähis-
 troopiline)
sugereeri/ma, -da, -n (mõtet
 kellelegi sisendama)
suhe, suhte, suhet (vahekord)
suhkar, -i, -it (kuivatatud
 leib)
suhk/ur, -ru, -rut
suju/ma, -da, -n (ladusasti
 libisema)
sujuvalt (ladusasti, libedasti)
sukeldu/ma, -da, -n (vee alla
 minema)
sul/gema, -geda, -en
sumadan, -i, -i
sumdi!
sume, -da, -dat (pehme, mahe,
 udune, hämar)

summa, -, -t, -de, -sid
sur/ema, -ra, -en, -rakse, -dud
suund, suuna, suunda (liiku-
 mise siht)
suverään/ne, -se, -set (sõltu-
 matu, iseseisev)
susi, soe, sutt, sute, susi (hunt)
svet/ter, -ri, -rit, -reid (kootud
 jakk)
sõba, -, -, -de, -sid (piklik vil-
 lane suurrätt; silmalaug;
 uni)
sõk/al, -la, -alt (viljatera kesi)
sõltus, -e, -t, -i (kinnisidumise
 pael riiete juures)
sõltuvus, -e, -t (olenevus, rip-
 puvus)
sõnum, -i, -it, -ite, -eid
sõsar, -a, -at (õde)
sääli/ma, -da, -n (alal hoi-
 duma)
sääliita/ma, -da, -n (alal hoid-
 ma)
sääst/ma, -a, -an, -sin (kokku
 hoidma)
säsi, -, - (üdi, aju)
sääst, säästu, säästu (kokku-
 hoid)
söövita/ma, -da, -n (sööbiva
 ainega põletama)
sööma, süüa, süön, süin, söö-
 dud, süüakse, ei sööda
söanda/ma, -da, -n (julgema)
süda, -me, -nt, -mete, -meid
süsi, söe, sütt, süte, süsi
sümbol, -i, -it (võrdkuju)
sümfoonia, -, -t (mitmeosa-
 line heliteos orkestrile)
sümmeetria, -, -t (võrd- e.
 tasamõõt, osade tasamõõdu-
 line jaotus)

sümpaatia, -, -t (poolehoid)
sünge, -, -t (tume, õudne)
sünonüüm, -i, -i (samase *võl*
 sarnase tähendusega sõna)
süs/tel, -tli *e.* -tla, -tlit *e.*
 -tlat (prips)
süžee, -, -d (kõneluse, kunsti-
 teose jne. sisu)
sütti/ma, -da, -n, -takse, -tud
süü/tama, -data, -tan, -datud
süüe, süüde, süüet (puu, sarve
 jne. aastarõngas)

Š

šabloon, -i, -i (eeskujuvorm)
šabloonili/ne, -se, -st (me-
 haaniline)
šans/s, -i, -si (soodus välja-
 vaade, õnnejuhus)
šamo/tt, -ti, -tti (tulekindel
 kivi)
šef/f, -i, -fi
ševio/t, -ti, -tti (villane riie)
ševroo, -, -d (peen nahk,
 kitsenahk)
šok/k, -i, -ki (närvivapustus)
šrift, -i, -i (kiri, trükikiri)
šokolaad, -i, -i
šovinism, -i, -i (marurahvus-
 lus)
šovinist, -i, -i
šrapnell, -i, -i, -ide, -e (lõhke-
 mürisk)

Z

zenii/t, -di, -ti (lagipunkt)
zoologia, -, -t (loomateadus)
zooloog, -i, -i, -ide, -e (looma-
 teadlane)

Ž

žanr, -i, -i (laad, liik; igapäe-
 vase elu pilt)
žargoon, -i, -i (erikeel)
žest, -i, -i (näo-, käeliigutus)
žile/tt, -ti, -tti (habemeajamis-
 riist)
žurnaal, -i, -i (ajakiri)
žürii, -, -d, -de, -sid (au-
 hinnakomisjon)

T

t = tonn
t. = tänav; tundi
taamal (tagapool, kaugemal)
taandu/ma, -da, -n (taga-
 nema)
taara, -, -t (kauba pakise kaal)
taas (jälle, uuesti)
taga/ma, -da, -n (kindlus-
 tama)
taglas, -e, -t (laeval kõik see,
 mis on vajalik purjede kin-
 nitamiseks ja käsitlemiseks)
tah/k, -u, -ku (kant, külg;
 ihumiskivi)
taig/en, -na, -nat, -nate,
 -naid; ka **tainas**, taina, -t,
 -te, tainaid
talen/t, -di, -ti (vaimuanne)
taldrik, -u, -ut, -ute, -uid
talita/ma, -da, -n
talitus, -e, -t
talitse/ma, -da, -n (taltsuta-
 ma, oheldama)
talk, talgi, talki (kiviliik; sel-
 lest valmistatud pulber)
tall, talle, talle (loom)
tall, talli, talli (laut)

Tallinn, -a, -a
tallinla/ne, -se, -st
taluma, -da, -n (välja kannatama)
taluta/ma, -da, -n (juhtima)
talluta/ma, -da, -n (taldu alla panema)
talluka/s, -, -t (linane jalarätik)
talong, -i, -i (kviitungi konts; [dokumendi] äralõigatav osake)
tamburiin, -i, -i (väike käsitrumm)
tampoon -i, -i (topis)
taoti (vahetevahel, mõnikord)
tara, -, - (ümbritsev aed)
tarasta/ma, -da, -n (taraga piirama)
tar/ve, -be, -vet, -vete, -beid
tariif, -i, -i (hindade *või* maksume nimekiri)
tarm, -u, -u (tahtejõud)
tarmuka/s, -, -t (tahtejõuline, tubli)
taru, -, -, -de, -sid
tase, -me, -t (tasapind)
taust, -a, -a (tagasein, tagapõhi)
tavot/t, -i, -ti (määrdeaine)
tauni/ma, -da, -n (hukka mõistma)
teat/er, -ri, -rit, -rite, -reid
teema, -, -t, -de, -sid (alusmõte, aine)
tees, -i, -i (juhtlause)
tees/klema, -elda, -klen, -eldakse, -elnud (silmakirjalikult näitama)
tegel/ema, -da, -en, -nud, -dud

tegema, teha, teen, teinud, tehakse, tehtud
teeman/t, -di, -ti
tekst, -i, -i (sõnaseos, sõnastus)
tekstiil, -i, -i (riidekaup)
tel. = telefon
teleskoo/p, -bi, -pi (pikksilm)
telling, -u, -ut, -ute, -uid
telliskivi
temperamen/t, -di, -ti (tunde-*e.* meelelaad; tulusus)
tempo, -, -t, -de, -sid (ajamõõt; kiirus)
tendents, -i, -i (sihtimine millelegi, sihilikkus)
tend/er, -ri, -rit (veduri kütta-*aine*vagun)
tenor, -i, -it (kõrge mehehääl)
teooria, -, -t (õpe, õpestik; puhtteaduslik vaatlusviis)
teoreem, -i, -i (õppelause)
termii/t, -di, -ti (teatav troopikamaade putukas)
termin, -i, -it (tähtpäev, täht-aeg)
termomeet/er, -ri, -rit (soojamõõtja)
terrass, -i, -i (astang)
territoorium, -i, -i (maa-ala)
terror, -i, -it (hirm; hirmuvalitsus)
tihumeet/er, -ri, -rit, -reid (puumassi meeter)
tiit/el, -li, -lit (au-*või* ametinimi; pealkiri)
tinktuur, -i, -i (arstirohtude piirituseleotis)
tiraaž, -i, -i (trükiarv)

- tituleeri/ma**, -da, -n (tiitliga nimetama)
toht/er, -ri, -rit -rite, -reid
tohutu, -, -t, -te, -id (määratu suur)
toimi/ma, -da -n (tegutsema, talitama)
toimu/ma, -da, -n (teostuma, sündima)
toimik, -u, -ut (aktikaaned ühes aktidega)
tonn, -i, -i (kaaluühik, võrdub 1000 kg)
tonnaaž, -i, -i (maht tonnides)
tooma, tuua, toon, tõin, toodud, tuuakse, ei tooda
toomin/gas, -ga, -gat, -gate, -gaid
topelt (kahekordselt)
tornaado, -, -t (pööristorm)
tr. = trükk
traagili/ne, -se, -st (kurblooline, vapustav)
traditsioon, -i, -i (pärandunud komme, tava)
transparen/t, -di, -ti (läbipaistev pilt, kirjutus, joonestik)
transpor/t, -di, -ti (saadetus, vedu, edasitoimetus)
treeni/ma, -da, -n (võistlusele ette valmistama, harjutama)
tribüün, -i, -i (kõnelava, kõnetool)
trik/k, -i, -ki (kunstlik võte)
trio, -, -d (kolmehääline muusikapala)
triumpf, -i, -i (võit)
trk. = trükikoda
trotuaar, -i, -i (linnatänavakõnnitee)
tsellofaan, -i, -i (tselluloosist õhukesed läbipaistvad lehed toiduainete pakkimiseks)
tsemen/t, -di, -ti
tseremoonia, -, -t (pidulik kombetalitus, pidulikkus)
tsik/kel, -li, -lit (mootorratas)
tsirkus, -e, -t, -te, -i
tsitaa/t, -di, -ti (sõnasõnaline esitus mingist teosest)
tsiviil- (era-, mittedõjaväeline)
tsük/kel, -li, -lit (ajajärk; järjestik; ring)
tšehh, -i, -i, -ide, -e (tšehhid — rahvus Tšehhoslovakkias)
tšello, -, -t (väike bassviul)
tšek/k, -i, -ki (maksujuhatuse)
tšempion, -i, -i (esivõitleja, meistritiitli kandja)
tuha/ndes, -ndenda, -ndendat
tuhat, tuhande, tuhat, tuhandete
tuk/kuma, -kuda, -un, -kusin, -kunud, -utakse, -utud
tul/ema, -la, -en, -lakse, -dud
tulekahju, -, -, -de, -sid
tulija, -, -t, -te, -id
tung/al, -la, -alt, -alde, -laid
tunnel, -i, -it (maa-alune tee, õõnestee)
turban, -i, -it (hommikumaine peakate)
turism, -i, -i (huvireisindus)
tur/g, -u, -gu; läks **turule**
turnee, -, -d (ringreis)
turniir, -, -i (võitlusmäng)
tušš, tuši, tušši (värvaine; muusikaline auavaldus)
tutvusta/ma, -da, -n
tõik, tõiga, tõika (tõsiasi)

tõm/bama, -mata, -ban, -ba-
sin, -manud, -matud
tõt/tama, -ata, -tan, -tasin,
-anud, -atud
täh. = tähendab
tähelepanu, -, -
tähistama, -da (ära märkima,
tähisega varustama)
tähitama, -da (kirja kinni-
tama)
täp/ne, -se, -set, -sete, -seid
tätoveeri/ma, -da, -n (ihu-
nahka ehtima sisseriibitud
ja värvitud joonistega)
tülgas, tüлка, tülgast (vastik,
jälk)
tülpi/ma, -da, -n (tuimaks,
väsinuks muutuma)
türann, -i, -i (vägivallavalit-
seja)
türm, -i, -i (vangla)
tüsisus, -e, -t (keeruliseks, ras-
kemaks muutumine)
tütar, tütre, -t, -de, tütreid
tüün, -e, -t (vaikne, tasane)
tüüp, tüübi, tüüpi (põhikuju,
tõepärane esinduskuju)
tüü/tama, -data, -tan, -danud

U

ukj. = uue kalendri järgi
uhiuu/s, -e, -t
uibu, -, -t (õunapuu)
ukaas, -i, -i (käskkiri)
ul/jas, -ja, -jast (vahva, südi)
ultimaatum, -i, -it (viimiskord-
ne nõue)
ulu/ma, -da, -n
umb. = umbes
umb/ne, -se, -set, -sete, -seid

ummik, -u, -ut (väljapääse-
matu seisukord)
un/gas, -ka, -gast (katuse
otsa-auk)
unioon, -i, -i (ühendus, liit)
universaal/ne, -se, -set (üldine,
kõikehaarav)
un/dama, -nata, -dan, -das,
-nanud
up/puma, -puda, -un, -pusin,
-punud, -utakse, -utud
urm, -a, -a (verine haav; veri)
urn, -i, -i (anum)
utoopia, -, -t (teostamata unis-
tus)

V

v. = või; vaatus; veerg; värss
V = volt (mõõt)
va = vana
v. a. = väga austatud
vaag/en, -na, -nat, -nate,
-naid
vaal, -a, -a (valaskala)
vaal, -i, -i (käsi-pesurull)
vaal, -u, -u (kirvega puule põ-
giti löödud haav, täke)
vaa/tama, -data, -tan, -danud
vadak, -u, -ut (verevesi; juus-
tuvesi; seerum)
vahe, -da, -dat (terav, lõikav)
vaia/ma, -ta, -n (vaia maa
sisse taguma)
vaist, -u, -u (loomusund, ins-
tinkt)
vaja/ma (puudu olema)
vakant/ne, -se, -set (vaba
koht)
vaktsiin, -i, -i (tõevastane
pooke-ollus)

valev, -a, -at (hele, valge)
vall, -i, -i (kindlus)
val/ss, -si, -ssi, -sside, -sse
valuuta, -, -t (väärtus; raha-
vääring)
vanik, -u, -ut (pärg)
vanill, -i, -i (teatav taim, mait-
seaine)
vank/er, -ri, -rit, -rite, -reid
vap/p, -i, -pi (märk)
vapsik, -u, -ut (vaablane)
vap/per, -ra, -rat, -rate, -raid
vappu/ma, -da, -n, -sin (rap-
puma)
vaprasti
vare, -me, -t, -mete, -meid
vargsi
varm, varmas (kärmas)
varru/kas, -ka, -kat, -kate,
-kaid
vars, varre, vart, varte, varsi
var/ss, -sa, -ssa, -ssade, -ssu
vart, varda, varta (viljapeksu-
riist)
varu, -, - (tagavara)
vastand, -i, -it (vastupidine)
vastus, -e, -t, -te, -eid
vastastikku
vastastiku/ne, -se, -st
vastuvõtli/k, -ku, -kku
veebr. = veebruar
veda/ma, -da, vean, veetud
veendu/ma, -da, -n (milleski
kindlale arvamusele jõud-
ma)
veen/ma, -da, -an, -sin, -nud
(uskuma panema)
veering, -u, -ut (raha)
veetlema, veedelda, veetlen
(meelitama, võluma, ahvat-
lema)

veetma, veeta, veedan (aega
mööda saatma)
vegetatiivne (taimeline)
vem/mal, -bla, -malt, -malde,
-blaid
ventiil, -i, -i (sulgklapp)
vertikaalne, -se, -set (püst-
loodis)
veteraan, -i, -i (vana, kogenud
tegelane *või* sõdur
veterinaararst (loomaarst)
veto, -, -t (keeld; keeluõigus)
vetti/ma, -da, -n
vihja/ma, -ta, -n (mõista and-
ma)
vihur, -i, -it (tuulispea)
viiking, -i, -it, -ite, -eid (mui-
nasskandinaavia meresõitja,
merekangelane)
viit, viida, viita (tähis)
vil/gas, -ka, -gast (kärmas)
vinje/tt, -ti, -tti (ehispildike)
vintsklema, vintselda, vintsk-
len
virtuoos, -i, -i (meisterlik män-
gija muusikainstrumendil)
visii/t, -di, -ti (külustus)
vitriin, -i, -i (vaatekast, -aken;
klaaskapp)
violet/ne, -se, -set (lilla)
vrd. = võrdle
vkj. = vana kalendri järgi
vt. = vaata
vulgaar/ne, -se, -set (labane,
jäme)
või — abisõna; *või* eraldab
erilaadilisi mõisteid: isa või
onu, eile või täna
või/gas, -ka, -gast (võõrastav,
vastik, kole)

võlu/ma, -da, -n (paeluma, kütkestama)
võra, -, - (puukroon)
võr/re, -de, -ret (võrdlusaste)
võõrastemaja
võõrsil
väitma, väita, väidan (tõsiarvamusena esitama, kinnitama, et on tõsi)
vältama, vältada, vältan (kestma)
väl/tima, -tida, -din (kõrvale hoiduma *võl* põikama)
värbama, värvata, värban (sõduriks väkke võtma)
väh/k, -i, -ki, -kide, -ke
väljak, -u, -ut (plats)
väärika/s, -, -t (väärtusrikas, aukartust äratav)
vääris, väärsa, väärsat (kallis, väärtuslik)
vääriti (ebaõigelt)
vürf/el, -li, -lit (täring)
väike, -se, -st, -ste, -si (*ehk*: väikse, väikset, väiksete, väikseid)
värss, värssi, värssi, värsside, värssse

Õ

õ. = õhtul
õ.-a. = õppeaasta
õi/s, -e, -t, -te, -si
õhk/kond, -konna, -konda
õhtu/ne, -se, -st, -ste, -si
õkva (otse)
õpet. = õpetaja
õpil. = õpilane
õpihimuli/ne, -se, -st
õpiülesan/ne, -de, -net
õppeaine, -, -t
õppetöö

õp/pima, -pida, -in, -pisin, -pinud, -itakse, -itud
õsu/ma, -da, -n (sirbiga vilja lõikama)
õrrita/ma, -da, -n (ärritama)
õr/s, -re, -t, -te, -si
õõtsu/ma, -da, -n
õõtsuta/ma, -da, -n
õudselt
õun, -a, -a, -te, -u
õõ/s, -ne, -nt, -nte, -si (õõnsus)

Ä

ädal, -a, -at, -ate, -aid (pärast niitmist uuesti kasvav hein)
ähma/ne, -se, -st (tuhm, segane)
ämb/er, -ri, -rit, -rite, -reid
ämblik, -u, -ku, -kude *e.* -e, -ke
ängista/ma, -da, -n (suruma, pigistama)
ärgita/ma, -da, -n (hirmutama)
äkiline, **äkitselt**, **äkki**
ärritama, **ärritus**
äsja (hiljuti)
äädika/s, -, -t
ärkel, ärkli, ärklit (uuk, väike lisaehitis katusel akna paigutamiseks)

Ö

ö. = öösel
õi/ne, -se, -st, -ste, -si
ökonoomia, -, -t (majandusõpetus; kokkuhoidlikkus)
ööbik, -u, -ut, -ute, -uid
ööbi/ma, -da, -n (ööd veetma, öömajale jääma)
ööp = ööpäev

Ü

üks, ühe, ühte *e.* üht; ühtede,
 ühtesid *e.* üksi

üh. = ühing

üha (ühtelugu, ikka)

ühik, -u, -ut (aja-, ruumi-,
 mõõdu- jne. üksus)

ükslui/ne, -se, -st, -ste, -si

ülbe, -, -t (kõrk, upsakas)

üliõp. = üliõpilane

ülle, **üll**, **ült** (selga panema,
 seljas olema, seljast võt-
 ma — riideist kõneldes)

ülla/s, -, -st, -ste, -id (suur-
 sugune)

ülekohtu/ne, -se, -st, -ste, -si

ümbri/k, -ku, -kku, -kkude
e. -ke, -kke

ümmargu/ne, -se, -st, -ste, -si

üpris (väga)

ürik, -u, -ut (dokument)

ürita/ma, -da, -n (ette võtta
 püüdma)

üürike, -se, -st, -ste, -si

ütlema, ütelda *e.* öelda, ütlen,

üteldakse *e.* öeldakse, üteldud
e. öeldud

Sisukord.

	Lk.
Vormiõpetus.	
Sõnaliigid	3
Päris- ja üldnimed (suur ja väike algustäht)	6
Tüvi, muutelõpp ja tunnus	12
Käänamine	14
Põhikäänded	14
Peakäänded	15
Käänamine tüüpsõnade järgi	16
Astmevahelduseta sõnade käänamine	17
<i>maa-, koi-tüüp</i>	17
<i>sõna-, nimi-tüüp</i>	18
<i>kõne-, tubli-tüüp</i>	21
<i>vanker-, vihik-tüüp</i>	22
<i>tööline-, katus-tüüp</i>	27
Astmevahelduslike sõnade käänamine	32
<i>õnnelik-, sepp-, uus-, keel-tüüp</i>	32
<i>mõte-, tütar-tüüp</i>	36
Mitmuse osastav	39
<i>i</i> -mitmuse tarvitamisest	44
Võõrsõnade käänamisest	46
Pärisnimede käänamisest	47
Sõnade lühendamisest	48
Kordamisharjutused	48
Omadussõnade võrdlemine	53
Asesõna	57
Arvsõnade tarvitamisest	60
Pöörd sõna	62
Pöörd sõna põhimuuted	65
Pööramine tüüpsõnade eeskujul	68
<i>saama-, käima-tüüp</i>	69
<i>paluma-, kirjutama-tüüp</i>	71
<i>õppima-, saatma-tüüp</i>	75
<i>hakkama-, õmblema-tüüp</i>	77

	Lk.
Täiendavat pöördõnade õigekeelsusest	79
<i>pettuma ja õppima</i> erinevus	79
Tingiv kõneviis	80
Lihtminevik	81
<i>tud</i> -kesksõna	81
Kas <i>-vad</i> või <i>-vat</i> ?	83
<i>-nud, -tud</i> ja <i>-nu, -tu</i>	84
Kordamisharjutused	86
Määrsõnad	91
Kaassõnad	95
Sidesõnad	94
Hüüdsõnad	94
Tuletusõpetusest.	
Sõnade liitmisest	95
Kokku- ja lahkukirjutamine	99
Käändsõnad	99
Pärisnimed	100
Käändsõnad ja abisõnad	101
Pöördõnad ja abisõnad	102
Kordamisharjutused	104
Tähendusõpetus.	
Üldisi harjutusi	107
Murdesõnu	112
Laen- ja uudissõnu	113
Võrdlussõnu	114
Etteütlusteks	117
Sõnastik	124

Teine, paranda tud trükk.

Vastutav toimetaja A. Selmet.

Keeleline toimetaja N. Remmel.

Ladumisele antud 11. VIII 1948. Trükkimisele antud 19. X 1948. Trüki-
arv 10.000. Paber 56×79, ¹/₁₆. Trükipoognaid 9,5+2 lisa. Trükitähti
trükipoognas 41.140. Arvutuspoognaid 10,5. MB-08219. Trükikoda
„Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 38. Tellimise nr. 873.

На эстонском языке.

К. Праакли. Учебник эстонского языка для VI класса, II часть.

RBL. 2.60

A-16696

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00496886 5

181075